

T.C
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE YER ALAN BURSA
HANLAR BÖLGESİ VE SULTAN KÜLLİYELERİNİN
KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ KAPSAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ: YEREL PAYDAŞLARA YÖNELİK BİR
ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF KOKDAŞ

BALIKESİR, 2021

T.C
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE YER ALAN BURSA
HANLAR BÖLGESİ VE SULTAN KÜLLİYELERİNİN
KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ KAPSAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ: YEREL PAYDAŞLARA YÖNELİK BİR
ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF KOKDAŞ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. GÜLAY ÖZDEMİR YILMAZ

BALIKESİR, 2021

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda 201812525006 numaralı ELİF KOKDAŞ'ın hazırladığı “UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Alan Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin Kültürel Miras Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi: Yerel Paydaşlara Yönelik Bir Araştırma” konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarıncatarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Danışman) Doç. Dr. Gülay Özdemir YILMAZ

İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Füsun Esenkal ÇÖZELİ

İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Yasemin TEKİN

İmza

.../.../...
Enstitü Onayı

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

20/12/2021

Elif KOKDAŞ

ÖNSÖZ

UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almak gelişmekte olan ülkeler için son derece önemli bir konudur. Dünya Miras Listesinde bulunan destinasyonlar evrensel anlamda dikkat çekerek ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda bu durum miras bölgelerine ilişkin gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinde artış yaşanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında yerel paydaşlar gözıyla Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunmasının bölgeyi kültürel miras turizmi kapsamında nasıl etkilediğinin ve ilgili yerel paydaşların bu süreçte yeterli iş birliğı içerisinde çalışıp çalışmadıklarının belirlenmesi hedeflenmektedir. Aynı zamanda Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin Dünya Miras Listesinde yer almasına ilişkin önemin farkındalığını ilgili yerel paydaşlar açısından tespit etmek çalışmanın alt amaçları arasında yer almaktadır.

Öncelikle tezin konusunun belirlenmesinden çalışmanın sonuçlanmasına kadar geçen sürede bana destek vererek engin bilgi ve tecrübesiyle yol gösterici olan, değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Gülay ÖZDEMİR YILMAZ'a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayatım boyunca bana dürüstlüğü, başarıyı ve çalışmayı asılayan, yaptığım her işte benimle gurur duyan varlığıyla bana güç veren desteğini eksik etmeyen ve her zaman yanımda olan sevgili babam Metin KOKDAŞ'a beni en güzel şekilde yetiştirip bugünlere gelmemde büyük emeğı olan sabır ve anlayışıyla bana yol göstererek hayata umut dolu bakmamı sağılayan canım annem Nuriye KOKDAŞ'a neşesiyle bana güç veren her zaman en yakın dostum olan biricik ablam İpek OCAK'a ve en minik destekçim yeğenim Nehir OCAK'a canı gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Her daim desteklerini hissettiğim ve yüzümü gülümseten güzel kalpli dostlarım Nuriye ATAN'a, Beyza TUNCER'e, Çağla KELEŞ'e ve bu çalışmada emeğı geçen herkese sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

BALIKESİR, 2021

ELİF KOKDAŞ

Bana Her Koşulda Merhametli Olmayı Öğreten ve Dualarını Eksik
Etmeyen Canım Ailem'e...

ÖZET

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE YER ALAN BURSA HANLAR BÖLGESİ VE SULTAN KÜLLİYELERİNİN KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: YEREL PAYDAŞLARA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

KOKDAŞ, Elif

Yüksek Lisans, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülay ÖZDEMİR YILMAZ

2021, 148 Sayfa

Bireylerin farklı kültürleri tanımaya yönelik ilgilerinin artması kültür ve turizm ilişkisini güçlendirmiştir. Kültür turizmi kültürel miras ve kültürel değerler gibi önemli çekicilik unsurlarından oluşmaktadır. Bu doğrultuda bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen ve evrensel değerlere sahip kültürel varlıklar turizm destinasyonlarının tanınmasında önemli bir yere sahiptir. Kültürel miras turizmi odaklı gerçekleştirilen ziyaretler bu bölgelerin gelişmesinde etkili olmaktadır. Aynı zamanda önemli bir cazibe unsuru olarak görülen kültürel miras varlıklarının uluslararası anlamda tanınabilmesi için UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alması gelişmekte olan ülkeler için son derece önemlidir.

Yapılan bu araştırmanın temel amacı, Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almasının bölgeyi kültürel miras turizmi kapsamında nasıl etkilediğine ilişkin yerel paydaşların görüşlerini almaktır. Araştırmanın evrenini UNESCO sürecinde bugüne kadar yer alan Bursa'daki yerel paydaşlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminde amaca dayalı olan ölçüt (kriter) örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Elde edilen ikincil veriler kapsamında UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin yönetilmesinde sorumlu ilgili yerel paydaşlara yarı yapılandırılmış görüşme formu

hazırlanmıştır. Görüşmede elde edilen veriler nitel araştırma yöntemiyle analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Betimsel Analiz yöntemi kullanılmıştır.

Sorulara ilişkin katılımcılardan elde edilen yanıtlar doğrultusunda dikkat çeken farklı yorumlar alıntılanarak yorumlanmış ve bulgular elde edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunması kültürel miras turizmi açısından cazibe merkezi haline gelmesi, uluslararası tanınırlığın artması ve turist sayılarında önemli bir artış yaşanmasına yönelik avantajlar sağladığı tespit edilmiştir. Ancak Dünya Miras Listesinde bulunan bir destinasyon için bu artışların yeterli olmadığı kanısına varılmıştır. Ayrıca araştırma doğrultusunda Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerini ziyaret eden yabancı turistler bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almasının öneminin farkında oldukları saptanırken yerli turist ve yerel halkın bu bilince sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras Turizmi, UNESCO, Dünya Miras Listesi, Yerel Paydaşlar, Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi.

ABSTRACT

THE EVALUATION OF BURSA KHANS AREA AND SULTAN COMPLEXES IN THE WORLD HERITAGE LIST OF BURSA WITHIN THE SCOPE OF CULTURAL HERITAGE TOURISM: A RESEARCH FOR LOCAL PARTNERS

KOKDAŞ, ELİF

Master Thesis, Department of Tourism Management

Advisor: Assoc. Dr. Gülay ÖZDEMİR YILMAZ

2021, 148 pages

The increase in individuals' interest in getting to know different cultures has strengthened the relationship between culture and tourism. Cultural tourism consists of important attractive elements such as cultural heritage and cultural values. In this direction, cultural assets that are accepted as the common heritage of all humanity and have universal values have an important place in the recognition of tourism destinations. Cultural heritage tourism-oriented visits are effective in the development of these regions. Meanwhile, it is extremely important for developing countries that cultural heritage assets, which are seen as an important attraction, are included in the UNESCO World Heritage List in order to be recognized internationally.

The main purpose of this research is to get the opinions of local partners on how the inclusion of Bursa Khans Area and Sultan Complexes in the UNESCO World Heritage List affects the region within the scope of cultural heritage tourism. The universe of the research consists of local partners in Bursa, who have been involved in the UNESCO process so far. In the sample of the research, the criterion sampling method, which is based on the purpose, was preferred. Within the scope of the secondary data obtained, a semi-structured interview form was prepared for the relevant local partners responsible for the management of the Khans Area and Sultan Complexes, which are on the UNESCO World Heritage List. The data obtained during the

interview were analyzed by qualitative research method. Descriptive Analysis method was used in the analysis of the data.

In line with the answers obtained from the participants regarding the questions, different comments that attract attention were quoted and interpreted, and the findings were obtained. In the light of the findings, it has been determined that the Khans Area and Sultan Complexes on the UNESCO World Heritage List provide advantages for becoming a center of attraction in terms of cultural heritage tourism, increasing international recognition and a significant increase in the number of tourists. However, it has been concluded that these increases are not sufficient for a destination on the World Heritage List. In addition, in the direction of the research, it has been determined that foreign tourists visiting the Khans Area and Sultan Complexes are aware of the importance of the region's inclusion in the UNESCO World Heritage List, while it has been concluded that local tourists and local people do not have this awareness.

Key Words: Cultural Heritage Tourism, UNESCO, World Heritage List, Local Partners, Khans Area and Sultan Complexes.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Önemi.....	5
1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	6
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	6
2. İLGİLİ ALANYAZIN.....	7
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	7
2.1.1. Kültür Turizmi.....	7
2.1.1.1. Kültür Kavramı.....	7
2.1.1.2. Turizm Tanımı.....	8
2.1.1.3. Kültür ve Turizm İlişkisi.....	9
2.1.1.4. Kültür Turizmi ve Tarihsel Gelişimi.....	9
2.1.1.5. Kültür Turizm Çeşitleri.....	11
2.1.1.6. Kültür Turizminin Sınıflandırılması.....	14
2.1.1.7. Kültür Turizminin Özellikleri.....	16
2.1.1.8. Kültür Turizminin Önemi ve Etkileri.....	16
2.1.1.9. Dünya’da Kültür Turizmi.....	17
2.1.1.10. Türkiye’de Kültür Turizmi.....	19

2.1.2. Bir Kültür Turizmi Çeşidi Olarak Kültürel Miras Turizmi.....	22
2.1.2.1. Kültürel Miras Tanımı ve Sınıflandırması	22
2.1.2.1.1. Somut Kültürel Miras	24
2.1.2.1.2. Somut Olmayan Kültürel Miras.....	24
2.1.2.2. Kültürel Mirasın Önemi	25
2.1.2.3. Kültürel Miras ve Turizm İlişkisi.....	26
2.1.2.4. Kültürel Miras Turizmi Tanımı.....	27
2.1.2.5. Kültürel Miras Turizminin Ortaya Çıkış Nedenleri	28
2.1.2.6. Kültürel Miras Turizminin Özellikleri	29
2.1.2.7. Kültürel Miras Alanlarına Yönelik İnanç Amaçlı Ziyaretler	30
2.1.2.8. Kültürel Miras Turisti.....	32
2.1.3. UNESCO ve Dünya Kültür Mirası.....	33
2.1.3.1. UNESCO Dünya Miras Listesi	36
2.1.3.2. UNESCO Dünya Mirası Listesine Alınma Kriterleri.....	37
2.1.3.3. UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi.....	39
2.1.3.4. UNESCO Dünya Miras Listesine Alındıktan Sonra Yapılması Gerekenler	40
2.1.3.5. UNESCO Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi	41
2.1.3.6. Miras Listesinden Çıkarılma Sebepleri	42
2.1.3.7. Dünya Miras Listesi'nde Türkiye	43
2.1.3.8. UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Kültürel Miras Turizmi İçin Önemi	46
2.1.4. Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi	50
2.1.4.1. Bursa İli Hakkında Genel Bilgiler.....	50
2.1.4.1.1. Bursa İli Turizmi.....	51
2.1.4.1.2. Bursa'da Kültür Turizmi.....	55
2.1.4.2. Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesininin Tarihsel Süreci	58
2.1.4.3. Hanlar Bölgesi.....	60

2.1.4.3.1. Hanlar Bölgesi Çarşıbaşı Meydan Projesi	65
2.1.4.3.2. Hanlar Bölgesi Tarihi ve Kültürel Miras Koruma Çalışmaları	66
2.1.4.4. Sultan Külliyesi	70
2.1.4.4.1. Hüdavendigâr (I. Murad) Külliyesi	70
2.1.4.4.2. Yıldırım Külliyesi	72
2.1.4.4.3. Yeşil Külliyesi	73
2.1.4.4.4. Muradiye (II. Murad) Külliyesi	75
2.2. İlgili Araştırmalar	79
2.2.1. İlgili Yerli Araştırmalar	80
2.2.2. İlgili Yabancı Araştırmalar	85
3.YÖNTEM	89
3.1. Araştırmanın Modeli	89
3.2. Evren ve Örneklem	90
3.3. Veri Toplama Aracı ve Teknikleri	91
3.4. Verilerin Toplanma Süreci	93
3.5. Verilerin Analizi	97
4. BULGULAR VE YORUMLAR	98
4.1. Yerel Paydaşların Demografik Özellikleri	99
4.2. Bölgenin Alan Yönetimine İlişkin Bulgular	100
4.3. Bölgenin Kültürel Miras Turizmi Potansiyeline İlişkin Bulgular	103
4.4. Kültürel Miras Turizminin Bölgede oluşturduğu Etkilere İlişkin Bulgular	103
4.5. Bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almasının Farkındalığına İlişkin Bulgular	106
4.6. Bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almasının Sağladığı Avantajlara İlişkin Bulgular	108
4.7. Bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almasının Kültürel Miras Turizmi Talebine Etkisine İlişkin Bulgular	111
4.8. Covid-19 Pandemi Sürecinin Turizm Faaliyetlerine Olan Etkisine İlişkin Bulgular	115

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	117
5.1. Sonuçlar.....	117
5.2. Öneriler.....	123
KAYNAKÇA	127

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1. Kültür Turizm Çeşitleri.....	12
Çizelge 2. Türkiye'de Geliş Nedenine Göre Çıkış Yapan Ziyaretçileri.....	20
Çizelge 3. Kültürel Miras Turist Tipolojileri ve Kriterleri	32
Çizelge 4. Bölgelere Göre Tehlikede Olan Dünya Mirası Listesi	42
Çizelge 5. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde Türkiye	43
Çizelge 6. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi.....	45
Çizelge 7. UNESCO Dünya Miras Komite Üyeleri'nin Görev Raporları.....	48
Çizelge 8. Bursa İli Yerli ve Yabancı Turist Sayıları	52
Çizelge 9. Bursa İli Turizm Tesisleri Genel Kapasite Dökümü (2020).....	53
Çizelge 10. Bursa İlinde Faaliyet Gösteren İşletme Belgeli Acentalar	53
Çizelge 11. Bursa İli Milliyetlerine Göre Turist Verileri (2020).....	57
Çizelge 12. Araştırmaya Dahil Edilen Paydaşlar.....	94
Çizelge 13. Görüşme Yapılan Paydaşlara İlişkin Bilgiler	94
Çizelge 14. Görüşme Gerçekleştirilen Yerel Paydaşlar ve Yetkililere İlişkin Bulgular	98
Çizelge 15. Yerel Paydaşların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular	99
Çizelge 16. Bölgenin Alan Yönetimine İlişkin Bulgular.....	101
Çizelge 17. Kültürel Miras Turizm Potansiyeli	103
Çizelge 18. Kültürel Miras Turizminin Bölgeye Yönelik Etkileri	104
Çizelge 19. UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Farkındalığı	106
Çizelge 20. UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Sağladığı Avantajlar.	109
Çizelge 21. UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Turizm Talebine Etkisi	111
Çizelge 22. Pandemi Sürecinin Turizm Faaliyetlerine Etkisi.....	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kültür Turizm Kaynakları	12
Şekil 2. Hanlar Bölgesi Yönetim Alanı	59
Şekil 3. Dünya Mirası Beratı	60
Şekil 4. Hanlar Bölgesi	60
Şekil 5. Ulu Camii	61
Şekil 6. Çarşıbaşı Meydan Proje Alanı	65
Şekil 7. Çarşıbaşı Meydan Proje Çalışması	66
Şekil 8. Bursa Tarihi Şehir Koşusu.....	66
Şekil 9. Bursa Yer Kapı Surları	66
Şekil 10. Bursa Katlı Şehir Turu Otobüsü	66
Şekil 11. Bursa Hisar Arkeopark Projesi	66
Şekil 12. Hisar Bölgesi Kentsel Çalışma Alanı	66
Şekil 13. Hanlar Bölgesi ve İpek Yılı Projesi	70
Şekil 14. Sultan Külliyesi.....	70
Şekil 15. Hüdavendigâr (I. Murad) Külliyesi	71
Şekil 16. Yıldırım Külliyesi.....	72
Şekil 17. Yeşil Külliyesi	74
Şekil 18. Muradiye (II. Murad) Külliyesi	76
Şekil 19. Türbeler Topluluğu.....	77

KISALTMALAR LİSTESİ

UNESCO: Birleşmiş Devletler Eğitim Bilim ve Kültür Organizasyonu

ICOMOS: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

ICCROM: Kültür Varlığını Koruma ve Restorasyon İçin Uluslararası Araştırma Merkezi

IUCN: Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği

1. GİRİŞ

Turizm, ülkelere ekonomik anlamda katkı sağlaması ve hızlı bir şekilde gelişim göstermesi nedeniyle önemli bir sektör haline gelmiştir. İstihdam oluşturması ve gelir artışlarını olumlu yönde etkilemesi nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapısı için önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Dünyadaki en büyük endüstrilerden biri haline gelen turizm, bulunduğu bölgeye sağladığı sosyo-ekonomik faydalardan dolayı, gelişmekte olan bölgeler için göz ardı edilmeyen bir unsur haline gelmiştir (Eşitti ve Kınır, 2015). İnsanların benzer ve farklı kültürlere ilgi duymaları kültürel varlıkların bulunduğu bölgelere seyahat etmelerini sağlayarak kültür turizmini ortaya çıkarmıştır. Bu turizm çeşidi, günümüzde en hızlı büyüyen turizm türleri içerisinde yer almaktadır (Sezer, 2017).

Kültür turizmi, doğal, tarihi ve kültürel miras unsurlarını gelecek nesillere aktararak bölgelere yönelik turizm talebi oluşturmaktadır ve bu talebin artış göstermesinde etkili bir rol oynamaktadır. Turistlerin seyahat odaklı beklentilerinin değişmesi kültür turizm destinasyonlarını daha da ilgi çekici bir hale getirmiştir. Turistlerin ziyaretleri süresince kültürel alanları keşfetme isteklerinin artması kültür turizminin gelişmesine yol açmaktadır (Wang, Fu, Cecil, ve Avgoustis, 2006).

Kültürel miras turizmi geniş kapsamlı bir turizm çeşididir. Kültür turizminin önemli bir alt grubunda yer almasına rağmen yaşayan kültürlere ve doğal miras varlıklarına sahip olması nedeniyle içeriği açısından farklılık göstermektedir (Doğaner, 2003). Özel yaşam biçimleri ve olayları kapsayan kültürel amaçlı bir seyahat olarak görülmektedir. Burada önem verilen bir diğer nokta, kültürel miras değerlerinin yalnızca somut unsurlardan oluşmadığıdır. Bu anlamda kültürel mirasın toplumsal değerler, gelenekler ve inanç gibi çeşitli somut olmayan unsurlardan oluştuğunu söylemek

mümkündür (Norhasimah vd., 2014). Bu turizm çeşidi, dini ve tarihi varlıkların bulunduğu alanlara yönelik de gerçekleşmektedir.

Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütünün (UNESCO) kültürel varlıkları koruma geliştirme ve yönetilmesi hususunda önemli bir göreve sahiptir. UNESCO evrensel değerlere sahip olan doğal ve kültürel alanların bakımsız kalması, yıkılması, zarar görmesi ya da yok olması durumunda geçerli olacak “Dünya Miras Sözleşmesi” adında bir antlaşmaya imza atmıştır. Kültür turizmine dahil olan birçok kültürel ve doğal destinasyon günümüzde UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almaktadır (Çamlıca, 2017).

Dünya Miras Listesinde yer alan ülkelerin, uluslararası anlamda tanınır olma olasılığı diğer turizm destinasyonlarına göre daha yüksektir ve bir turizm bölgesinin Dünya Miras Listesinde bulunması tanınırlığının artması açısından önemli bir etkidir. Ayrıca Turistlerin bir destinasyonu miras alanı olarak tanımaları ziyaret edilecek bölge için daha istekli olmalarını sağlar (Poria, Reichel ve Cohen, 2011). Açıkçası yerli ve yabancı turistlerin bu tür bir bilgiye sahip olmaları miras alanının korunması ve yönetilmesine ilişkin önemli bir faktör oluşturmaktadır.

Türkiye, bulunduğu konum itibarıyla çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple, sahip olduğu kültürel zenginliklerden yararlanarak turizm anlamında yüksek bir verim elde edebilir (Er ve Bardakoğlu, 2016). Örneğin 2023 Turizm Stratejisi kapsamında turizm faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir. Başta kültür turizmi olmak üzere alternatif turizm türlerinin geliştirilmesine yönelik çabaların son zamanlarda arttığını söylemek mümkündür (Sezer, 2017). Bu kapsamda kültür turizminin geliştirilmesine yönelik UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan varlık sayısının artırılmak istendiğini ifade etmek mümkündür.

Hanlar ve Sultan Külliyesi bölgesiyle Dünya Miras Listesinde yer alan Bursa, Anadolu’daki birçok şehir gibi kadim bir geçmiş ve büyük bir kültürel mirasa sahiptir. Bunların yanı sıra bölgenin eşsiz doğası ve barındırdığı doğal güzellikler, Bursa’nın turizm alanında da önemli şekilde ilerlemesini sağlamıştır (BEBKA, 2020). Miras Listesinde bulunan Hanlar

Bölgesi ve Sultan Külliyesi "ters t planı" adı verilen benzersiz bir mimari yapıya sahiptir. Osmanlı Padişahlarının ilk başkenti olan bu şehir eşi benzeri görülmemiş bir kentsel planlama sistemiyle inşa edilerek yönetilmiştir. Mistik bir görünüme sahip olan bu şehir erken Osmanlı döneminin izlerini taşımaya devam etmektedir ([http-1](#)).

Çalışmada UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesinin kültürel miras turizmi bakımından mevcut durumu incelenmiştir. Dünya Miras Listesinde yer almasının bölge kapsamında ne gibi etkiler oluşturduğunu belirlemek istenmiştir. Aynı zamanda, ilgili yerel paydaşların görüşleri doğrultusunda bölgenin miras listesinde bulunmasının yerli-yabancı turist ve Bursa halkı açısından farkındalık oluşturup oluşturmadığı ve bilinçlendirmek için ne tür uygulamaların yapılması gerektiği, bölgeyi çekici hale getiren önemli etkenlerin neler olduğu, pandemi sürecinin bölgeyi nasıl etkilediği, turizm faaliyetlerinin olumsuz etkiler oluşturup oluşturmadığı ve buna ilişkin yerel paydaşların neler yapması gerektiği araştırılmıştır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Eğitim ve refah düzeyinin giderek artması kültürel katılım ve seyahat talebinin en önemli faktörleri arasında yer almaktadır. Bir diğer etken ise, ileri yaş nüfusun kültürel aktivitelere daha fazla ilgi göstermesi ve kültürel miras bölgelerini ziyaret etmek için gerekli zaman ve gelire sahip olmalarıdır (Hausmann, 2007). Destinasyonların önemli çekicilikleri olarak kabul edilen doğal ve kültürel miras değerleri, bir bölgenin çekici hale gelmesi ve gelişmesinde oldukça önemli bir unsurdur. Bu açıdan UNESCO'nun evrensel anlamda insanlığın ortak mirası şeklinde belirttiği ve koruma altına alarak tescillediği miras varlıkları, bulunduğu destinasyonlar için önemli bir yere sahiptir. Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi ile ilgili literatür derinlemesine incelendiğinde bölgenin genel anlamda sanat tarihi, arkeoloji, mimarlık gibi alanlarda ele alındığı ancak turizm bakımından ayrıntılı şekilde incelenmediği görülmektedir.

Bu çalışmada, Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunmasının kültürel miras turizmi kapsamında yerel paydaşlar tarafından nasıl değerlendirildiği saptanmak istenmiştir. Bu doğrultuda Dünya Miras Listesinde yer almanın turizm anlamında nasıl bir etki oluşturduğu, bölgeyi ziyaret eden turistler ve yerel halkın bu duruma ilişkin farkındalık durumlarının ne düzeyde olduğu ve paydaşların kültürel miras turizminin yönetilmesi hususunda nasıl bir yol izledikleri belirlenmek istenmiştir. Ek olarak çalışmanın tüm dünyayı etkileyen pandemi sürecine denk gelmesi nedeniyle çalışma konusu olarak seçilen bölgenin bu süreçten nasıl etkilendiği de merak konusu olmuştur. Böylece bu durumun turizm sektörüne ne tür etkiler oluşturduğu ve turizmin yeniden canlandırılması açısından ne gibi uygulamalar yapılması gerektiği tespit edilmek istenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerini kültürel miras turizmi kapsamında ele almaktır. Aynı zamanda kültürel miras alanlarının yönetilmesinde yerel paydaşların etkin ve iş birliği içinde çalışması oldukça önemli olduğu için ilgili yerel paydaşlara ilişkin görüşlerin değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Alt amaçlar ise şu şekildedir;

- Yerel paydaşlar açısından yerel halkın farkındalık durumu.
- Yerel Paydaşlar açısından yerli ve yabancı turistlerin farkındalık durumu.
- UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi kapsamında yetkili olan yerel paydaşların farkındalığını tespit etmek ve listeye alındıktan sonraki sürecin mevcut durum analizini ortaya koymaktır.

Araştırmada yer alan eserin UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunmasının, bölge turizmine katkı sağlaması ve yürütülebilecek çalışmalar

doğrultusunda iyileştirme önerilerine yer verilmesi planlanarak bu önerilerin uygulamaya geçirilmesi ve devamlılığının sağlanması öngörülmektedir.

Araştırma soruları;

- Yerel paydaşlar Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinde kültürel miras turizminin yönetilmesi konusunda nasıl bir yol izlemektedir?
- UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almak bölgeye yönelik ne tür etkiler oluşturmaktadır?
- UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almanın bölgeye sağladığı avantajlar nelerdir?
- Yerli-Yabancı turist ve yerel halk bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer aldığı bilincine sahip midir?
- Pandemi sürecinin bölgeye yönelik oluşturduğu olumsuz etkileri gidermek adına turizmin yeniden canlandırılması için ne tür çalışmalar yapılmalıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Bursa sahip olduğu kültürel ve doğal varlıklar sayesinde çağlar boyu yerleşik düzende yaşamış uygarlıkların izlerini taşımaktadır. Barındırdığı kültürel ve doğal değerlerin yanı sıra, şehrin sahip olduğu tarihsel ve kültürel mimari zenginlik bölgeye yönelik çekicilik oluşturmaktadır. Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunması bölgenin tüm dünya tarafından tanınması ve ortak miras olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda gerekli koruma ve sürdürülebilirlik çalışmalarının yapılması ve yerel paydaşların miras bölgesinde gerçekleşen turizm faaliyetlerine yönelik değerlendirmeleri son derece önemlidir. Ayrıca bu araştırmanın Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyeleri için yapılacak akademik çalışmalar ve yerel yönetimlerin alacağı kararlarda yol gösterici bir kaynak olacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak literatürde bölgeye ilişkin turizm alanında derinlemesine ele alınan fazla çalışma bulunmaması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı ön görülmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmada yüz yüze görüşme gerçekleştirilen ilgili yerel paydaşların görüşme sorularını yanıtlarken objektif davranarak çalışmanın amacına uygun sonuçlar elde edilmesinde yeterli düzeyde oldukları varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Bu çalışmada Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi sadece araştırma konusuna ilişkin bilgilere sahip yerel paydaşlar perspektifinden değerlendirilmiştir.
- Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesine yönelik inanç amaçlı ziyaretlerde gerçekleştirilmektedir. Ancak bölgenin kültürel miras turizmi kapsamında ele alınması çalışma için sınırlılık oluşturmaktadır.
- Bu çalışmada örneklem olarak Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi kapsamında sorumlu olan ilgili paydaşlar (Bursa Büyükşehir Belediyesi, Müzeler Genel Müdürlüğü, Alan Başkanlığı, Sivil Toplum Kuruluşları, Konaklama İşletmeleri, Kültürel Miras Şube Müdürlüğü, Nil Turizm ve Uludağ Üniversitesi) yer almaktadır. Bursa halkının örneklem arasında yer almaması çalışma için sınırlılık oluşturmaktadır.
- Bu çalışmada sadece nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme yönteminin tercih edilmesi, yöntem açısından bir sınırlılık olarak ele alınabilir.
- Araştırma kapsamında ilgili yerel paydaşlara ulaşabilmek için zaman faktörü önemli bir sınırlılık oluşturmuştur.
- Görüşme yapılan adreslerin birbirinden uzak olması ulaşılabilirlik açısından sınırlılık oluşturmuştur.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde öncelikle kültür ve turizm kavramları ele alınmaktadır. Kültür ve turizm ilişkisi açıklanarak, kültür turizmi tanımı, tarihsel gelişim süreci, kültür turizm kaynakları, türleri, işlevi ve özelliklerine değinilerek, olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde durulmaktadır. Kültür turizminin Dünya ve Türkiye’de mevcut durumundan bahsedilmektedir.

2.1.1. Kültür Turizmi

2.1.1.1. Kültür Kavramı

Kültür, toplumda yaşayan bireylerin öğrendikleri ve paylaştıklarının tamamını kapsayan bir kavramdır. Kültür, bir toplumun katılımcısı olarak insanın sahip olduğu yetenek ve alışkanlıkları barındıran karmaşık bir bütündür. Bulunduğu ortamı, olduğu gibi kabul etmek yerine onu, kendi varlığı ile anlamlandırmak ve değiştirmeyi arzulamak yalnızca bireye özgü bir olgudur. Bu dönüşümde biriken bilginin ortak ismi kültür olarak tanımlanmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2002). Bu doğrultuda kültür, bireylerin yaşam şekillerini, değer yargılarını ve çeşitli eğilimlerini biçimlendiren nesiller boyu kazanılmış bilgi birikimleri olarak tanımlamak mümkündür (Avcıkurt, 2020, s. 131). Kültür, bir toplumu toplum yapan değerler bütünü olarak ele alınır ve sosyal süreçleri kapsayarak insanların düzenli biçimde yaşam sürebilmesi adına oluşturulan kurallar bütünü şeklinde tanımlanabilmektedir (Güvenç, 1979, s. 95).

Kültür her ulus ve toplumdan topluma farklılık gösteren bir olgudur. Örnek vermek gerekirse Japonlar pilavı çubuklarla yerken, Türkler kaşık tercih ederler hatta yanında ekmek bile tüketebilirler. Hintler için inek kutsal

bir sembol olarak görülürken dünyanın birçok kesiminde insanlar inek eti tüketmektedir (Terzi, 2016, s. 81). Kültür, birey için toplumsal kimlik oluşturur. Ayrıca bireylerin yaşam boyunca birbirine aktardığı bilgi birikimleri olarak ifade edilmektedir. Örf ve adetler, ahlak kuralları, kişilik özellikleri, davranış şekilleri gibi birçok çeşitli etkende kültürün izlerine rastlamak mümkündür (Aytaç, 2006, s. 153).

2.1.1.2. Turizm Tanımı

Turizm, bireylerin çeşitli sebeplerden dolayı ikamet ettiği yerden başka bir bölgeye seyahat etmesi sonucu ortaya çıkmıştır. İlk zamanlarda şifa bulmak ve ibadet etmek için yapılan seyahatler daha sonrasında yerini sanat ve eğitim odaklı ziyaretlere bırakmıştır (İçöz, 2009). Günümüzde ise, iş, özel ilgi, kültür ve inanç odaklı turizm faaliyetleri ön plana çıkmaktadır (Usta, 2014). Turizm genel anlamda bakıldığında kişinin ikamet ettiği yerden farklı bir yere bir yılı aşmamak koşuluyla, boş zamanlarını değerlendirmek, iş ve benzeri çeşitli aktiviteleri amaçlayan seyahatler olarak ifade edilmektedir (Tunç ve Saç, 2008).

Turizmi bir sistem olarak kabul eden Leiper (1997), turizm faaliyetinin gerçekleşebilmesi için turistin ikamet ettiği bölge ve ulaşmak istediği destinasyon arasında seyahat süresince temel ihtiyaçların karşılanabileceği bir yerin olması gerektiği belirtilmektedir. Avcıkurt (2020) turizmi, kültür değişimi ve kültür yayılmasına aracı olan en önemli sektör olarak belirtmiştir. Her bölgedeki yerel halk ve turistler arasında kurulan iletişim destinasyon için etkili bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Usta (2014), turizmin dinamik ve statik olmak üzere iki unsurdan oluştuğunu belirtmektedir. Statik unsur, devamlı ikamet edilen bölgeden ayrılan bireyleri, seyahatleri ve konaklama hizmeti sunan işletmeleri kapsamaktadır. Dinamik unsur ise, turistik amaçlı yapılan seyahatler doğrultusunda hizmet veren ulaştırma sistemi ve araçları içermektedir. Turizmdeki seyahat etme olgusunun asıl amacı ticari anlamda kar elde edilmemesidir. Ziyaret edilen bölgelerde yapılan harcamalar, döviz hareketleri sayesinde turizmin ekonomik yönünü meydana getirmektedir.

2.1.1.3. Kùltür ve Turizm İlişkisi

Kùltür ve turizm ilişkisi, ùlkeler arasında çekiciliği ve rekabeti güçlendiren fayda sağlayıcı bir yapıya sahiptir. Turizm endüstrisi, kùltürel amaç açısından gelir sağlanan değerli bir sektördür. Bu durum kùltürel miras, kùltürel değerlerin güçlenmesine olanak sağlar. Kùltür ve turizm ilişkisi, ziyaret edilen bölgelere yatırım yapılmasını sağlayarak çekiciliğini artırmaktadır (Arzeni, 2009, s. 17). Bu kapsamda kùltür turistleri ziyaret ettikleri bölgenin gelenek-görenekleri, kùltürel değerleri ve yaşam biçimlerini tanımak isterler. Böylece turistler değişik kùltürlere sahip destinasyonlarda gördükleri kùltürel çekicilikleri kısa süreliğine de olsa tanıma ve deneyim sağlama fırsatı bulurlar (Meydan Uygur ve Baykan, 2007).

Kùltür ve turizm ilişkisi, kùltürün turizme yol açması ve turizmden etkilenmesi şeklinde iki unsurdan meydana gelmektedir. Turizm her iki durumda da kùltür taşıyıcısı olarak birey ve toplum arasında oluşan kùltürel bağları güçlendirmektedir. Kendini eğitmek ve bilgi edinmek gibi konularda kùltür turizminin öneminin anlaşıldığını söylemek mümkündür (Usta, 2014, s. 82).

Literatür incelendiğinde kùltür ve turizm ilişkisi farklı yönleriyle değerlendirilmiştir. Smith (2009) kùltür ve turizm arasındaki ilişkiyi, kùltürün içinde barındırdığı zengin ve tarihsel dokuların gelişimini kapsamlı bir yenilenme aracı olarak belirtmiştir. Lea (2006) ise, kùltür ve turizm ilişkisi açısından kùltürel yayılmanın daha çok turistlerden yerel halka yönelik biçimde gerçekteştiğini savunmuştur. Turizmin, kùltürel faktörleri genel olarak yerel halkın genç bireyleri üzerinde etkili olduğu ve bu gençlerin çoęu zaman turistlerin kùltür yapılarını benimsemeleri sonucu kùltür ve turizm ilişkisinin ortaya çıktığı savunulmaktadır.

2.1.1.4. Kùltür Turizmi ve Tarihsel Gelişimi

Kùltür turizmi, bireylerin devamlı olarak ikamet ettikleri yerlerden ayrılarak, kùltürel ihtiyaçlarını karşılamak ve farklı kùltürleri tanımak istemeleri amacıyla kùltürel çekicilik oluşturan bölgeleri ziyaret etmeleri

şeklinde tanımlanmaktadır (Beeho and Prentice, 1997). Kültür amaçlı seyahat gerçekleştiren bireyler, eski medeniyetlerdeki kültürlerin izlerini görmek istedikleri gibi kendi kültürleri dışında farklı kültürlere de ilgi ve merak duymaktadır (Arınç, 2002).

Silberberg (1995), kültür turizmini tarih, bilim, sanat ve yaşam tarzı gibi etkenlere motive olan turistlerin gerçekleştirdiği ziyaretler ile ilişkilendirmiştir. Cave vd. (2003), yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmeyi ve geleneksel yaşam tarzlarını korumak amacıyla yapmış oldukları gezileri içeren turizm şekli olduğunu belirtilmektedir. Ayrıca kültür turizmi, yerel halkın yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini turistlere iyi şekilde aktaran bir turizm çeşididir (Saarinen, Moswete, and Monare, 2014). Yapılan tanımlar ışığında, kültür turizmini kavramsal ve teknik olmak üzere iki şekilde açıklamak mümkündür. Kavramsal tanım olarak kültür turizmi, turistlerin yaşadıkları yerden başka bir yere bilgi ve deneyim kazanmak, kültürel ihtiyaçları karşılamak amacıyla gerçekleştirdikleri seyahatler şeklinde ifade edilebilir. Teknik tanım olarak bakıldığında ise, turistlerin sanatsal ve kültürel etkinlikler, doğal miras alanları, sergi ve tiyatro gibi kültürel çekicilik oluşturan faaliyetleri içermektedir (Uca 2019, s. 73).

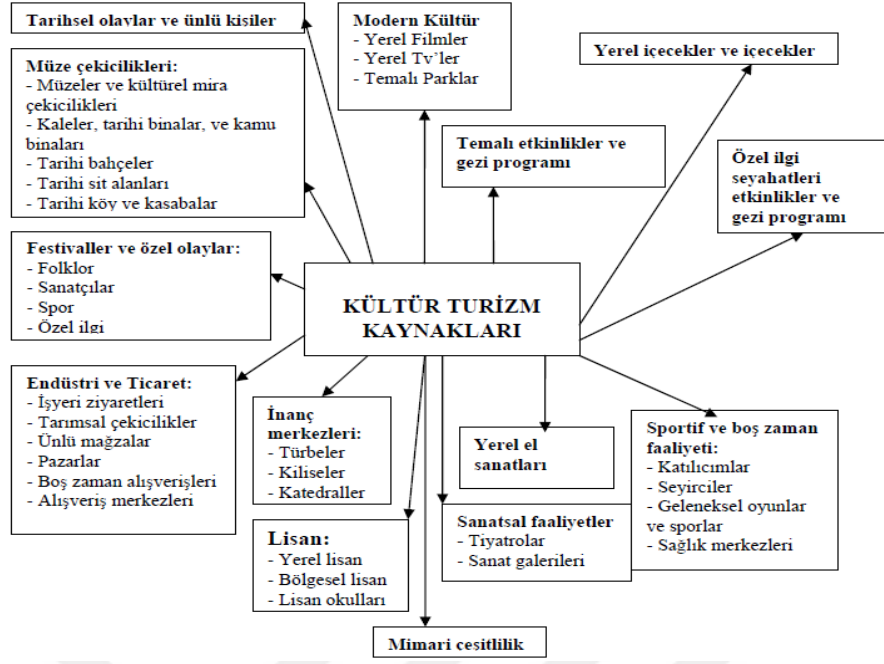
Tanımlarda görüldüğü üzere kültür turizmi, bireylerin kendi kültürleri ve farklı kültürlerin izlerini görmek istemeleri temeline dayanan aynı zamanda bireylerin kültürler arasında bağlantı ve etkileşim kurma ihtiyaçlarından meydana gelen bir turizm türü olarak ifade edilebilmektedir (Albayrak, 2013). 19. Yüzyıl başlarında insanların antik Mısır uygarlığına bölgesel anlamda merak duyması ve keşfetmek istemesi  zerine, Avrupalıların kültür turizmine olan ilgisi başlamıştır. Mısır, Anadolu, Yunanistan ve İtalya kentlerinde önceleri soylu kesim daha sonraki dönemlerde ise, her türden insanın yeteneklerinin gelişmesi ve öğrenme becerilerin artması seyahat etmelerine neden olmuştur. Turizmin başlangıcı bilinmeyi bilme, görülmeyeni görme ve öğrenme i güdüsü ile gerçekleşen kültürel gezilerdir (Genim, 2002).

Kültür turizminin Avrupa'da 1960 yıllarında önem kazanmaya başlaması ile kültür odaklı gerçekleştirilen gezilerde artışlar meydana gelmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise Avrupa, Uzak Doğu ve Kuzey Amerika, turist gönderen bölgeler olarak ön plana çıkmıştır. Avrupa'da 1989 yılında bölgesel kültürlerin, kültür turizmi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda İtalya, Galler ve İspanya da yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda elde edilen bulguların genel anlamda kültür turizminin gelişmesine katkı sağladığı kanısına varılmıştır (Uca, 2019, s. 73).

Sanat eserleri, müzeler, tarihi yapılar ve eski uygarlıklara ait zengin kültürel varlıklara sahip olunması, kültür amaçlı gerçekleştirilen seyahatleri ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda kültür turizmi doğa ile entegre olmak, geçmiş kültürlerin yaşam tarzı ve inanç şekillerini benimsemek şeklinde ifade edilebilmektedir (Tapur, 2009).

2.1.1.5. Kültür Turizm Çeşitleri

Kültür turizmi, uygulamada pek çok aktiviteyi içermektedir (Meydan Uygur ve Baykan, 2007). Kültür turizmi, Şekil 1'de görüldüğü üzere tarihi yerler, müze ve anıtlar, festivaller, özel olaylar, dini yerler, iş seyahatleri, yerel dil, sanat ve mimari, özel ilgi gezileri, spor etkinlikleri, modern kültür ve geleneksel yiyecek ve içecekler gibi oldukça fazla kaynaktan beslenmektedir. Kültürel amaçlı ziyaret edilen bölgenin sahip olduğu bu kaynaklar, turizm gelişimi için büyük önem taşımaktadır. Bu kaynaklar şehirlerin kültürel çekiciliğinin artmasında da bir rol oynamaktadır (Richards, 2001).

Şekil 1. Kültür Turizm Kaynakları

Kaynak: Richards, G. (2001). *Cultural attractions and european tourism*. CABI Publishing.

Kültür turizmi kaynaklarındaki bu zenginlik bağlamında kültür turizmini; kültürel miras turizmi, kültürel tematik rotalar, şehir turizmi, etnik turizm, etkinlik ve festival turizmi, dini turizm ve yaratıcı turizm şeklinde kategorize etmek mümkündür. Çizelge 1’de Csopa (2012) tarafından oluşturulan kültür turizm çeşitleri, içerdikleri aktivite ve ürünlere göre ifade edilmektedir.

Çizelge 1. Kültür Turizm Çeşitleri

Kültür Turizmi Çeşitleri	İçerdikleri Aktiviteler ve Ürünler
Kültürel Miras Turizmi	. Doğal ve kültürel miras . Somut ürünler -Kültürel miras yapılar -Mimari yapılar -Dünya Kültür mirası yapıları -Ulusal ve tarihi yapıtlar . Soyut ürünler -Literatür -Sanat -Folklor . Kültürel miras alanları -Müze ve koleksiyonlar -Kütüphaneler -Tiyatro -Etkinlik yerleri -Tarihi kişilere bağlı yerler

Çizelge 1-devamı

Kültürel Tematik Rotalar	<ul style="list-style-type: none">. Tema türleri. Spiritüel. Endüstriyel. Sanatsal. Gastronomik. Mimari. Dilsel. Yerel, dil, lehçe. Azınlıklar
Şehir Turizmi	<ul style="list-style-type: none">. Klasik şehir turları. Avrupa kültür başkentleri
Etnik Turizm	<ul style="list-style-type: none">. Yerel kültür etkinlikleri. Etnik çeşitlilik
Etkinlik ve Festival Turizmi	<ul style="list-style-type: none">. Kültürel festival ve etkinlikler-Müzik festivalleri ve etkinlikler-Güzel sanatlar festivalleri ve etkinlikler
İnanç Turizmi	<ul style="list-style-type: none">. Dini amaçla dini mekanları ve dini motivasyonlu yerleri ziyaret etmek. Dini amaçlı olmadan dini mekanları ve motivasyonlu yerleri ziyaret etmek. Hac ziyaretleri
Yaratıcı Turizm	<ul style="list-style-type: none">. Geleneksel kültürel ve sanatsal faaliyetler-Sahne sanatları-Görsel sanatlar-Kültürel miras ve edebiyat. Kültürel endüstri-Basılı eserler-Multimedya-Basın-Sinema-Görsel, işitsel ve fonografik prodüksiyon-El sanatları ve tasarım

Kaynak: Csapo, J. (2012). *The role and importance of cultural tourism in modern tourism industry*. Intect Open Access Publisher. *Strategies for Tourism Industry- Micro and Macro Perspectives*, 201-232.

Çizelge 1’de birden fazla turizm çeşidinin unsurlarını bünyesinde barındırdığını görmek ve bu turizm çeşitlerini tanımlamak mümkündür. *Kültürel miras turizmi*, toplumların geçmişine ait unsurların belirli özelliklerini taşıyan, tarihi miras yapıtlarının oluşturduğu turizm çeşidi olarak adlandırılmaktadır. *Etnik Turizm*, etnik sözcüğü aynı özellikleri taşıyan ortak geçmişe sahip toplulukları ifade etmektedir. Din, dil, ırk gibi özellikleri içeren etnik gruplar ile aynı bölgelerde yaşamış olan insanların bırakmış oldukları eserler ve otantik kültürün keşfedilmesi için bölgeye gerçekleştirilen

seyahatlerdir. *Etkinlik ve Festival Turizmi*, kültürel etkinliklerden eğlence amaçlı gerçekleştirilen aktivitelere kadar bilim, sanat, sportif, festival ve fuar etkinliklerini kapsamlı şekilde içeren turizm türüdür (Albayrak, 2013 s. 61). *Şehir Turizmi*, büyük ölçekteki şehirlerde gerçekleştirilen bütün turizm faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Uca, 2019). *İnanç Turizmi*, turistlerin dini sebeplerden dolayı odaklandığı ve cami, hac merkezi, kilise gibi inanç unsurlarını içerisinde barındıran turizm çeşidi olarak tanımlanmaktadır (Rinschede, 1992). *Tematik Rotalar*, herhangi bir bölge üzerinde belirli bir temaya dayalı ulusal ya da uluslararası konuma sahip ulaşılabilir güzergâhlardır. Kültürel, sanatsal, mimari gibi unsurları dünya mirası olarak kabul edilmektedir (Turgut Gültekin ve Çetin, 2019 s. 57).

Yaratıcı Turizm, bir bölgede yaşam süren bireyler ile yakın ilişki kurarak etkin şekilde katılım sağlamak ve bölgeye ait kültürel mirasın sürdürülebilmesine yönelik gerçekleştirilen turizm çeşidi olarak tanımlanabilir. (Zoğal ve Emekli, 2017). Tanımlamaları yapılan turizm çeşitleri içerisinde ilk sırada yer alan kültürel miras turizminin diğer başlıklar ile uyum sağlayabildiğinden bahsetmek mümkündür. Çalışmanın konusu, Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerini kültürel miras turizmi kapsamında ele almak olduğundan ilerleyen bölümlerde kültürel miras turizmine detaylı bir şekilde değinilecektir.

2.1.1.6. Kültür Turizminin Sınıflandırılması

Yukarıda açıklanan kültür turizm kaynakları ve çeşitlerinden yola çıkarak kültür turizmini güncel kültür turizmi ve tarihsel kültür turizmi olarak sınıflandırmak mümkündür. Tarihsel kültür turizmi, geçmişte yaşanan ve geçmişten günümüze yansımış olayların izlerini görmeye ve değişik yaşam biçimlerini anlamaya hizmet eden olayları içerirken, güncel kültür turizmi, güncel olarak yaşanan ve farklı ülkelerin kültürlerini yansıtan olayları içermektedir.

Güncel Kültür Turizmi: Güncel olarak sınıflandırılan kültür turizminde etkinlikler, önemli bir rol oynamaktadır. Güncel kültür turizmi etkinlikler özellikle seyirci sayısını göz önüne alarak beş kategori şeklinde ifade edilmektedir.

- **Yöresel Etkinlikler:** Farklı sanatsal etkinlikler, konserler, sergiler ve festivaller
- **Küçük Bölgesel Etkinlikler:** Çeşitli sanayi ve ticaret fuarlar, özel mesleki fuarlar ve sergiler
- **Önemli Bölgesel Etkinlikler:** Festivaller (Antalya Altın Portakal Film Festivali)
- **Ulusal Etkinlikler:** Film ve festivaller (İspanya Boğa Festivali)
- **Uluslararası Büyük Etkinlikler:** Dünya kupası ve kış olimpiyat oyunları

Tarihsel Kültür Turizmi: Ulusal sınırlar içerisinde bulunan tarihi ve kültürel alanlar belirli turistik organizasyonlar kapsamında gösterilmesi esasına dayanmaktadır. Bu durum toplumsal yapıda oluşmuş tarihi ve kültürel mirasın sahiplenilmesiyle yakından ilgilidir. Yabancı turistlerin tarihsel mirasa olan ilgisi, toplumun bu mirası sahiplenmesi ölçüsünde artış göstermektedir. Güncel kültür turizm ve tarihsel kültür turizmi, festivaller, fuarlar, sergiler, konserler gibi sanatsal anlamda çeşitli etkinlik türleri ile kültür turizmine geniş anlamda fayda sağlamaktadır (Richards, 1996).

Fagence (2003) kültür turizmi sınıflandırmasını üç başlık şeklinde ifade etmiştir. Bunlar;

- **Yüksek Kurumsallaştırılmış Kültür Çekicilikleri:** Müzeler, tarihi alanlar, sergiler, görsel sanatlar, edebiyat, bilim ve teknoloji merkezleri.
- **Halka Dönük Popüler Kültür Çekicilikleri:** Spor, eğlence, kitle iletişim araçları, etkinlikler, alışveriş, yemek, ürün, el sanatları, gelenek ve görenekler.
- **Etnik Kültür Çekicilikleri:** Din, dil, ulaşım, eğitim, süsleme, giyim şeklindedir.

2.1.1.7. Kültür Turizminin zellikleri

Kültür turizmi diğer turizm türlerinden farklı bazı özelliklere sahiptir. Kültür turizmini diğer turizm türlerinden ayıran en önemli özelliklerden bir tanesi mevsimsel olmamasıdır. Kültür turizminin bu özelliği turizm faaliyetlerinin zamana yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Üsküdar, 2012). Kültür turizminin önemli özelliklerinden bir diğeri özgün olmasıdır. Her toplumun kültürü kendine özgüdür ve aynı kültürün farklı bir destinasyonda bulunması mümkün değildir. Kültür turizmini oluşturan cazibe unsurları, sadece bulunduğu bölgenin özelliklerini taşıtmaktadır. Bu zellik kültür turizmine üstünlük sağlamaktadır. Buna ek olarak kültür turizminden elde edilen gelirler bölge halkının turizmden daha geniş bir pay almasını sağlayarak kültür seviyesinin artmasında etkin bir role sahiptir (okal, 2015, s. 17).

Ayrıca seyahat edilen bir bölge çekicilik oluşturan doğal güzellikler bakımından yetersiz olsa dahi bireylerin o destinasyonu kültürel amaçla ziyaret etmeleri bölgeye yönelik turist çekilmesini sağlayabilir. Bu yüzden, kültür turizmi doğal varlıkları kısıtlı olan destinasyonların turizme kazandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (ter ve nal, 2017). Turistlerin geneli tarafından gerçekleştirilen kültürel geziler vazgeçilmez bir aktivite olarak görülmektedir. Bu doğrultuda kültür turizm destinasyonlarını ziyaret eden yerli ve yabancı turistlere gereken değer verilmelidir (Pekin, 2011). Kültür turizmi bir destinasyonun turistik anlamda marka değeri kazanması ve aynı zamanda bölgeye yönelik oluşan turist talebinde artış yaşanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kültür turizmini ayrıcalıklı kılan başka bir özellik ise, somut değerlerin yanı sıra somut olmayan varlıklarında maddi değer kazanmasıdır (Emekli, 2003).

2.1.1.8. Kültür Turizminin nemi ve Etkileri

Kültürel mirasın, somut ve somut olmayan ürünleriyle bir bütün olarak korunması ve sürdürülebilmesi kültür turizminin öncelik verdiği bir konudur. lke algısını arttırmak, bölgesel ekonomiye katkı sağlamak, gelişmiş kültür bilinci ile kültürel mirası geleceğe aktarabilmek için kültür turizmi önemli bir etken olarak açığa çıkmaktadır (Dedehayır, 2021). Kültür

turizmi çeşitli durumlarda turizm politika ve hedeflerini ilerletebilmek adına gerçekleştirilen yenilik ve düzenlemeler sayesinde kültür amaçlı hizmet veren işletmeler için ekonomik anlamda gelir oluşturmaktadır (Liu ve Lin, 2011). Kültür turizmi, ülkelerin ortak miraslarını öğrenme anlamında yerel halka fayda sağlar. Ayrıca bölgenin kültürel değerlerinin tanınması, kültürel yapısının gelişmesi ve uluslararası anlamda iş birliğinin sağlanması hususunda önemli bir role sahiptir (Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005). Kültür turizminin bir diğer etkisi ise, kültür, örf ve adetlere sahip çıkarak miras kaynaklarının desteklenmesine yardımcı olmasıdır. Genel olarak bakıldığında kültür turizminin geliştirilebilmesi için turistlerin beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda kültür turizminin yerli ve yabancı turistlere yönelik meydana gelebilecek olumsuzlukların giderilmesinde fayda sağlayacağını söylemek mümkündür (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002).

Kültür turizminin olumlu etkilerinin yanı sıra bazı olası olumsuz etkilerinden de bahsetmek mümkündür. Düzenli bir yapılandırma sağlanmadığı takdirde kültür turizmi, somut veya somut olmayan miras değerleri üzerinde yıkıcı etkiler bırakarak yerel halkın inancı, ahlaki değerleri, yaşam şekilleri ve davranışlarında değişikliklere yol açabilir. Açıkça ifade etmek gerekirse, kültür turizmi turistlere yönelik ticari amaçla sürdürülmek istenirse bölgenin otantik özelliklerinin ortadan kaybolması söz konusu olabilir (Nagy, 2012).

2.1.1.9. Dünya’da Kültür Turizmi

Dünya turizm hareketlerinde her geçen yıl belirli oranda bir artış yaşanmaktadır. 2019 yılında uluslararası turist sayısı (gecelik ziyaretçiler) %4 oranında artış göstererek 1,5 milyara ulaşmıştır. 2020 yılında dünyaya damga vuran COVID-19 hastalığı turizm hareketlerinde keskin düşüşlere sebep olmakla beraber küresel anlamda turizmi durma noktasına getirmiştir. Pandemi süreci her ne kadar turizm sektörünü olumsuz yönde etkilemiş olsa da kültür turizmi bu süreçte farklılık göstererek odak noktası haline gelmiştir. Sanal platformda müzeler, miras alanları,

tiyatrolar ve gösterilere yönelik oluşan talep hiç olmadığı kadar yüksek seviyelere ulaşmıştır ([http-2](#)).

Kültür turizmi özellikle, batı ülkelerinde ekonomik bakımdan gelişim sağlayan oldukça önemli bir turizm çeşididir. Bu ülkelerin turizm hareketleri incelendiğinde, farklı kültürlere sahip destinasyonlar arasında yoğun bir turist akışı olduğu görülmektedir. Avrupa ile Kuzey Amerika arasında gerçekleşen kültür turizm seyahatleri bu duruma örnek gösterilebilir (Özgüç, 2017). Kültür turizminin evrensel anlamda değerinin artması Fransa, Çin, İtalya gibi önemli kültür kentlerini ön plana çıkartmıştır (Altınay Özdemir, 2020).

Bahsedildiği üzere dünyada en çok turist çeken ülkelerin Dünya Miras Listesi'nde fazla sayıda miras varlığı bulunduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda listede yer alan bu eserlerin turizme önemli bir etkisi vardır. Bu etki, ülkelerin daha fazla kültürel miras varlığıyla listede yer alabilme mücadelesini artırmaktadır.

İtalya'ya ait 58 adet dünya miras eseri vardır. Bu eserler Valcamonica Kaya Resimleri, Historic Centre of Florence, Venedik ve Lagünü, Piazza del Duomo, şeklinde ifade edilebilir. Aynı zamanda öncü ülkeler arasında yer Çin sahip olduğu 56 adet miras listesi varlıklarının içerisinde Taishan Dağı, The Great Wall, Mogao Caves, İlk Çin İmparatorunun Mozolesi, Lushan Milli Parkı ve birçok yapıta ev sahipliği yapmaktadır. Fransa'da her yıl fazla sayıda turist çeken ülkeler arasında bulunmaktadır ve aynı zamanda Dünya Miras Listesinde 49 adet miras varlığına sahiptir. Chartres Katedrali, Roma Anıtları, Prehistorik Yer ve Vezere Vadisi Dekore Mağaraları, Amiens Katedrali, Versay Sarayı ve Parkı, Mont-Saint- Michel Körfezi sahip olduğu miras varlıkları arasında yer almaktadır. ([http-3](#)).

Sahra Çölü'nün tam ortasında bulunan (The Tadrart Acacus ve MessakSettafet) Dünya Miras Listesi içerisindeki önemli anıtlar arasında yer almaktadır. Kayaların üzerine çizilen çeşitli figürler, farklı motiflerle oluşturulan arkeolojik alanlar ve Sahra Çölü'nün muazzam görüntüsü ilgi odağı haline gelerek turistlerin dikkatini çekmektedir (Lernia, 2005). İtalya ve Çin kadar kültür turizmine ağırlık veren ülkelerden biride Mısır'dır. Ayrıca pek çok kitap ve filmiyle dikkat çeken bu ülke turistlerin görmeyi arzuladığı

önemli destinasyonlar arasında yer almaktadır. Mısır genel anlamda güneş ve deniz ülkesi olarak bilinmektedir. Gerek Akdeniz gerekse Kızıldeniz kıyısında pek çok turizm tesisi mevcuttur. Ancak bu bölge kıyı turizminin yanı sıra, Antik Mısır Kültürüyle de bir çekim noktası haline gelmiştir (Genim, 2002).

Kültür turizmi Dünya Miras Listesinde yer alan kentlere istihdam sağlama ve yaşam kalitesinin artırılmasında etkili olmaktadır. Bu kentlere örnek vermek gerekirse; Türkiye’de İstanbul ve Safranbolu, İtalya’da Vatikan, Roma ve Venedik, Avusturya’da Salzburg, Japonya’da Kyoto Mısır’da Kahire, Küba’da Havana, Fransa’da Paris Yunanistan’da Rodos Portekiz’de Evora İspanya’da Cordoba ve İngiltere’de Edinburg üye şehirler arasında sayılabilir. Bu kentler tarihleri, kültürleri, geleneksel ve mimari yapılarıyla önemli çekim merkezleri arasında yer almaktadır (Azcan, 2013, s. 37). Çalışmanın ilerleyen bölümünde bu konuya daha kapsamlı bir şekilde değinilecektir.

2.1.1.10. Türkiye’de Kültür Turizmi

Türkiye kültür turizmi açısından oldukça önemli değerlere sahiptir. Bulunduğu coğrafi konum sayesinde geçmişten günümüze kadar pek çok farklı kültürlerdeki medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Anadolu binlerce yıldır bu kültürel değerlerin merkezi konumunda yer almaktadır (Albayrak, 2013). Yıllar geçtikçe Avrupalı turistlerin çeşitli bölgeleri tanımak istemesi onları Anadolu coğrafyasına yönlendirmiştir. Bu doğrultuda kültürel miras değerleri, turist seyahatlerinin zenginleşmesinde etkili bir rol oynayarak yeni yerlerin keşfedilmesini sağlamıştır. Gerçekleşen bu keşifler Türk turizmini, kültür turizmine dönüştürmüştür (Gülcan, 2010).

Kültür turizm bölgelerini ziyaret eden yerli ve yabancı turistler arasında niteliksel bir fark olduğu belirlenmiştir. Türkiye’de kültür turizmine katılım sağlayan yerli ve yabancı turist arasında gözlemlenen bu farklılığın, seyahat ettikleri destinasyonun sosyo- kültürel ve ekonomik yapısıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir (Akova ve Çetinkaya, 1999). Türkiye kültürel değerler açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir ve her anlamda ilgi

çekici olmuştur. Kültürel anlamda olumlu faydalar sağlamanın yanı sıra kültür turizminin beklenen seviyeye ulaşmadığı görülmektedir (Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005). Bunun önemli nedenlerinden biri kültür turizm kaynakların kısıtlı olmasıdır. Kaynakların yeterli olmaması, kültürel değerlerin gerekli şekilde korunamamasına yol açmaktadır (Üstüner , 2019).

Türk turizminde temel nokta olarak kabul edilen ekonomik teşvik ve tedbirler, salgın hastalıklar, terör olayları, komşu ülkeler ile yaşanan problemler geçmişte olduğu gibi günümüzde de etkisini sürdürmektedir (Çakıcı, 2019). Bahsedilen bu olumsuz durumlara karşın Türkiye’de gezi, eğlence, sportif ve kültürel amaçlı gerçekleştirilen seyahatlerde her geçen yıl belirli oranda artış yaşanmaktadır. Bu bağlamda geliş nedenlerine yönelik seyahat eden ziyaretçilerin istatistikleri Çizelge 2’de verilmektedir.

Çizelge 2. Türkiye’de Geliş Nedenine Göre Çıkış Yapan Ziyaretçileri

Yıllar	Gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler	Akraba ve arkadaş ziyareti	Eğitim, staj (1 yıldan az)	Sağlık ve tıbbi nedenler (1 yıldan az)	Dini/Hac	Alışveriş	Transit	İş amaçlı (konferans ve toplantı)	Diğer	Berberinde gidenler
2010	17 448 324	5 194 790	176 975	163 252	114 340	1 062 808	769 814	1 723 940	1 130 648	5 243 050
2011	18 602 663	6 058 787	240 583	187 363	106 743	1 101 744	795 916	2 134 624	1 166 273	5 756 631
2012	20 331 030	5 436 739	222 442	216 229	66 401	877 687	38 548	2 158 204	956 250	6 160 389
2013	21 680 347	5 757 757	190 272	267 461	59 076	952 204	36 429	2 333 144	1 154 085	6 795 452
2014	23 904 039	5 979 016	176 324	414 658	83 180	1 058 365	38 698	2 315 225	1 061 792	6 383 774
2015	24 215 399	6 403 696	144 093	360 180	75 908	1 149 973	43 535	2 212 327	1 239 374	5 773 046
2016	15 287 344	7 031 921	101 142	377 384	47 329	1 237 627	29 529	1 810 536	1 231 626	4 210 892
2017	19 389 968	8 436 850	104 904	433 292	27 005	1 505 756	20 591	1 780 820	1 337 588	5 583 572
2018	25 355 412	8 050 784	114 036	551 748	29 072	1 433 776	55 154	1 902 089	1 218 028	6 918 575
2019	29 965 670	8 712 806	135 930	662 087	80 643	1 632 818	94 272	1 850 208	1 074 452	7 651 157
Toplam	216.180.196	67.063.146	1.606.701	3.633.654	689.697	12.012.758	1.847.359	20.221.117	11.570.116	60.476.538

Kaynak: Tüik. (2020). İstatistik veri portalı. Türkiye İstatistik Kurumu: (<http-4>)

Türkiye’de geliş nedenlerine göre ziyaretçileri istatistikleri; gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler, akraba ve arkadaş ziyaretleri, eğitim ve staj, sağlık ve tıbbi nedenler, dini/hac, alışveriş, transit, iş amaçlı, diğer ve beraberinde gidenler şeklinde kategorize edilmiştir. Çizelge 2 incelendiğinde 2010 ve 2019 yılları arasındaki verilerde artış ve azalış yaşandığı görülmektedir. Gerçekleştirilen gezi, eğlence ve kültürel amaçlı ziyaretler en yüksek rakamları yakalayarak geliş nedenleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Bu verilerden yola çıkarak 2019 yılında kültür turizmine katılım sağlayan yerli ve yabancı turistlerin çoğunlukta olduğu ve aynı zamanda kültürel faaliyetlere yatkın olduklarını söylemek mümkündür. Akraba ve

arkadaş ziyaretlerinde de yüksek bir artış yaşanması, kültür turizminin bireyler arasında yakın çevre ile bir bağ oluşturduğunu göstermektedir.

Türkiye kültürel açıdan geniş bir zenginliğe sahip olmasına rağmen kültür turizmi bakımından istediği yere gelememiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri pazarlama alanında kaynak kısıtlaması yaşanmasıdır. Kaynakların kısıtlı olmasından dolayı birçok kültürel miras gerektiği şekilde korunamamaktadır (Albayrak, 2013).

Türkiye, 2007-2013 eylem planı ve 2023 Türkiye turizm stratejisi ile kültür turizmi ve birçok alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi hedeflemektedir. 2023 stratejisinin hedefleri kapsamında tematik bölgelere yer verilmektedir bu bölgelerin kapsadığı bazı iller ve temalar şu şekilde örnek gösterilebilir; (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

- ***Frigya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi:*** Frigya turizm bölgesi önemli bir kültür turizm potansiyeline sahiptir. Eskişehir, Afyon ve Uşak illerinde kültür ve termal turizmin geliştirilmesi hedeflenmektedir.
- ***Söğüt Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi:*** Bursa, Bilecik illeri ve İznik ilçesini kapsayan bölgenin kültür turizmi bakımından geliştirilmesi ve diğer turizm çeşitleriyle bütünleştirilmesi planlanmaktadır.
- ***Kapadokya Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi:*** Kapadokya bölgesi güçlü kültürel eserleriyle tarihi ve doğal yapı içerisinde gelişmiş kentsel dokuyu koruyabilmektedir. Kapadokya'nın trekking parkurları, bölgeye özgü yöre mutfağı, değişik el sanatları ve mistik atmosferiyle yapılan balon turları gibi çeşitli aktivitelerin sürdürülebilir turizm kapsamında pazarlaması hedeflenmektedir.
- ***Urartu Kültür ve Gelişim Bölgesi:*** Bitlis ve Van illerini kapsayan bölgede kültürel ve tarihsel varlıklar baz alınarak kültür turizminin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca kıyı ve kış turizminin geliştirilmesiyle Van gölü ve çevresinde

ulusal ve uluslararası anlamda kültürel bir varış noktası olarak öne çıkartılması hedeflenmektedir.

- **GAP Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi:** Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa illerini içerisine alan bölgenin kültür turizmi yanı sıra golf, sağlık, gençlik, yamaç paraşütü, kanoculuk gibi turizm çeşitleriyle gelişimi sağlanacaktır. Konaklama kapasitesinin kültür ve inanç turizmi çerçevesin de geliştirilmesi ve batı kıyılarındaki turistlerin bölgeye uçakla getirilmesiyle konaklama oranlarında artışlar yaşanmasına yol açacaktır.

2.1.2. Bir Kültür Turizmi Çeşidi Olarak Kültürel Miras Turizmi

Bir önceki bölümde kültür turizmi kapsamında kısaca bahsedilen kültürel miras turizmi bu bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Kültürel mirasın tanımı ve sınıflandırması altında somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras kavramlarına değinilerek, kültürel miras ve turizm ilişkisi, miras turizminin ortaya çıkış nedenleri, özellikleri, inanç turizminin kültürel miras alanları kapsamında değerlendirilmesi ve turist tipolojisi incelenmektedir.

2.1.2.1. Kültürel Miras Tanımı ve Sınıflandırması

Miras, genel anlamda nesillerden aktarılan değerli varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Miras, kültürel miras ve doğal miras olmak üzere iki şekilde ifade edilebilir. Kültürel alanda miras; müzelerde sergilenen eserler, tarihi ve mimari yapıtların maddi-manevi değerlerini belirtmek için kullanılır. Bununla birlikte tarihi kişiler, büyük kutlamalar, değişik çalışmalar (yazılı eserler, eğitim çalışmaları vb.) ve halk oyunları da kültürel miras içerisinde yer almaktadır (Hamengkubowono, 1993). Doğal alan mirası içerisinde kır bahçeleri, nehirler, dağlar, adalar, parklar, bitki örtüsü ve doğa odaklı yerler bulunmaktadır (Puczko ve Ratz , 2003).

Genel anlamda kültürel mirasın tanımı konusunda aynı fikirde olunsa da kültürel miras kavramını anlamlı biçimde tanımlamak ve hangi unsurlardan oluştuğunun belirlenebilmesi adına kesin bir sonuca varmak mümkün değildir. Kültürel miras hakkında ziyaretçilerde nasıl bir anlam ve algı oluşturduğunun fark edilmesi önemli bir konudur. Örnek vermek gerekirse, atalarımızın savaş yaptığı yerlere gerçekleştirilen ziyaretler kişiler üzerinde zihinsel ve duygusal şekilde farklı izlenimler oluşturmaktadır. Bu bakımdan kültürel mirasın canlandırdığı değer ile aynı şekilde algılanması önemli bir husustur (Weaver, 2011).

Kültürel miras toplumların sahip olduğu tarihsel birikimleri ifade eder. Bu birikimler insanların hayatında gelişerek devamlılığını sürdürür (Akça, 2017). Kültürel mirasın bilimsel, ekonomik, mimari ve sanatsal açıdan ele alınması miras varlıklarının daha fazla önemsenmesini sağlamıştır (Lenzerini, 2011). Kültürel miras, bünyesinde barındırdığı farklı kültürleri, maddi ve manevi öğeleri günümüze taşıyan kültürel anlamdaki değerli varlıklardır. Farklı kültürlerle sahip turistlerin ilgi ve beğeniyle ziyaret ettiği miras alanları bireyler üzerinde kalıcı bir izlenim bırakan çekicilik unsurları olarak ifade edilebilmektedir (Sezer, 2017).

UNESCO Kültürel Mirası Anıtlar, Bina Toplulukları ve Sitler olarak üç gruba ayırmaktadır. Bu yapılar; Anıtlar: Sanat, tarih ve bilim bakımından nadir bulunan evrensel olarak değerli mimari eserler, resim ve heykeltçilik alanındaki yapıtlar, mağaralar ve arkeolojik kalitedeki yapı ve birleşimlerdir. Yapı birlikleri: Mimarileri, uygun ya da belirli alan üzerindeki yerleri sebebiyle bilim, sanat, tarih açısından özel, kapsamlı ve değerli olarak bitişik veya ayrı yapı topluluklarıdır. Sitler: Tarihi, estetik, ırk ya da insan bilimi açısından istisnaî evrensel anlamda değeri olan eserler, doğa ile ilgili yapılar ve arkeolojik siteleri içeren alanlardan meydana gelmektedir (Gülde, 2017). Bu kapsamda kültürel miras, somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras olarak ikiye ayrılmaktadır (Aslan ve Çokal, 2016).

2.1.2.1.1. Somut Kültürel Miras

Somut kültürel miras, insan eli ile özen verilerek oluşturulan, mevcut fiziki bir yapıya sahip kültürel değerdeki somut varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Somut kültürel miras varlıkları, taşınabilir ve taşınamayan somut kültürel miras şeklinde iki unsurdan oluşmaktadır ([http-5](#)). Taşınabilir somut kültürel miraslar; toprak kaplar, çini, metal ve ahşap eşyalar, resim ve para gibi unsurlar şeklinde ifade edilebilir. Taşınamayan somut kültürel miraslar ise; camiler, binalar, külliyeler, türbeler, surlar, jeolojik yapıtlar, sit alanları gibi varlıklardan oluşmaktadır. Bu varlıkların saklanması ve güvende tutulması gelecek nesiller aktarılması bakımından önem taşımaktadır. Somut kültürel miras varlıkları bireyler tarafından kolaylıkla fark edilebilir (Ahunbay 2007'de aktaran Uysal, 2018). Örneğin, toplumdaki insanlar tarihi bir bina gördüklerinde, mimari yapısı ve özelliklerinde bulunan sıra dışı görünümü fark etmesi fazla uzun sürmemektedir.

2.1.2.1.2. Somut Olmayan Kültürel Miras

Somut olmayan kültürel miras, manevi anlamda korunması güç olan unsurlar olarak adlandırılmaktadır. Somut Olmayan Kültürel Miras kavramın kısaltması olarak da bilinen “SOKÜM” ifadesi çalışmalarda yaygın şekilde kullanılmaktadır. Genel anlamda somut mirasa göre daha zor algılanabilen bu mirasa dil, el sanatları, beceriler, yemekler ve geleneksel bazı davranışlar örnek verilebilir (Aslan ve Ardemagni, 2006).

Somut olmayan kültürel mirası, bir toplumun sahip olduğu kültürel kimliğini nesiller boyunca günümüze kadar taşımış olan kültürel miras varlıklarının, gerekli şekilde korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayan imkanlar olarak tanımlamak mümkündür. Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi tanımı doğrultusunda, ulusal ve uluslararası varlıkların belirli envanteri oluşturularak, sözleşmede tanımlanan mirasların nasıl korunması gerektiği belirtilmektedir (Oğuz, 2009).

Somut olmayan kültürel miras genel anlamda çoğunluk içerisinde yer alan belirli kişiler eşliğinde sürdürülen bilgi, beceri ve yeteneklerle ilgilenir. Dinamik bir yapıya sahip olduğu için sürekli yenilenme ve devamlılık

gösterir. Somut olmayan kültürel miras içerisinde barındırdığı öğelerini bölgelerde yaşayan topluluklardan alır ve evrensel anlamda rekabet oluşturmak için önemli faktörlerin temsilini üstlenir (Cominelli ve Greffe, 2012).

Somut olmayan kültürel miras değerleri sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar), gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler (nişan, düğün, doğum, Nevruz kutlamaları), doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi.), el sanatları geleneği (dokumacılık, telkâri, bakırcılık, halk mimarisi) gibi çeşitli alanlarda ortaya çıkarak işlevini sürdürmektedir. ([http-6](#)).

2.1.2.2. Kültürel Mirasın Önemi

Evrensel anlamda medeniyet seviyesine ulaşabilmenin ilk koşulu sahip olunan kültürel varlıklara öncelik verilmesidir. Her toplum yaşadıkları ortak deneyimler sayesinde oluşturdukları kültürel miras unsurlarını, sürdürülebilir bir biçimde ileriki nesillere aktarmak için çabalamaktadır (Çelepi, 2016) . Kişiler ile yakından ilişkili olan kültürel miras, bulunduğu toplum da şekillenerek gelecek kuşaklara taşınması gereken maddi ve manevi değerlerin temelini oluşturmaktadır (Nişancı, 2012).

Bireylerin sahip oldukları yaşam tarzı, gelenek-görenekler, örf ve adetler gibi toplumsal yapı normlarının oluşmasında geçmişten günümüze miras kalan manevi değerlerin önemli bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür (Ünsal ve Pulhan, 2012). Bu sebeple toplumların tarihi geçmişine ışık tutan kültürel mirasın devamlılığı ve korunması kapsamında gerekli desteğin sağlanması yadsınamaz bir durumdur.

Son zamanlarda kitlesel turizm, sanayileşme ve hava kirliliği gibi küresel etkenlerde yaşanan artışlar kültürel miras değerlerinin zarar görmesine neden olmaktadır. Bu durum ekonomik denge ve yaşam şekillerinde ciddi bozulmalar meydana getirmektedir (Eryücel, 2018).

Miras unsurlarının revize edilebilmesi mümkün olmadığı için yıpranma ve yok olma durumlarına karşı gerekli korunma tedbirlerinin alınması toplumsal açıdan önemli bir sorumluluktur (Sarıkaya, 2011). Bir medeniyet kültürel değerlerini benimsediği takdirde toplumsal bir kimlik elde edebilir ve böylece sahip çıktığı miras varlıklarını gelecek kuşaklara kolayca ulaştırabilir (Çelepi, 2016).

Kültürel miras unsurlarının onarılması ve korunması kapsamında sorumlu olan ve önemli çalışmalar gerçekleştiren uluslararası kuruluşlar; UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), ICOM (Milletlerarası Müzeler Konseyi), ICCROM (Uluslararası Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi), Council of Europe (Avrupa Konseyi), Aga Khan Trust for Culture (Ağa Han Kültür Vakfı), Europa Nostra (Bizim Avrupamız) şeklinde ifade edilebilmektedir (Uysal, 2018).

2.1.2.3. Kültürel Miras ve Turizm İlişkisi

Kültürel miras ve turizm arasında oldukça kuvvetli bir ilişki vardır. Turizmde kültürel amaçla gerçekleştirilen faaliyetler kültürel değerlerin korunması ve yönetilmesi kapsamında etkili bir rol oynamaktadır (Mckercher ve Cros, 2002). Turizm, yerel kalkınma adına önemli bir unsur olan kültürel miras değerlerinin restore edilerek iyi bir biçimde ortaya çıkartılmasına olanak sağlamaktadır (Uslu ve Kiper, 2006) Örneğin Yerebatan Sarnıcı, Rumeli Hisarı ve Aya İrini Kilisesi gibi tarihi yapılar turizm sayesinde günümüze kazandırılan miras değerleri arasında yer almaktadır (Meydan Uygur ve Baykan, 2007).

Bireyler üzerinde kültürel miras algısının oluşturulması miras alanlarına yönelik gerçekleştirilen ziyaretlerde düzenli bir artış yaşanmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca kültürel miras varlıkları ait oldukları bölge için ekonomik açıdan önemli bir değere sahiptir (Yılmaz vd., 2017). Kültürel miras, turizm alanında gelir elde etmek ve küresel rekabet ortamında belirli bir saygınlığa ulaşmak isteyen bölgeler adına da iyi bir yatırım seçeneği oluşturmaktadır (Uysal, 2018).

Farklı deneyimler elde etmek isteyen turistler ziyaret ettikleri bölgeye ait turistik ürünlere ilgi duymaktadır. Bu kapsamda bölgeyi kültürel amaçla ziyaret eden turistlerin isteklerinin karşılanabilmesi adına turizm alanında belirli kültürel donanımlara sahip olunması gerekmektedir (Mancı ve Aydoğdu, 2014). Bu bağlamda turistler yerel halkın sahip olduğu kültürel miras unsurlarını mevcut olduğu yerde deneyimleyerek istediklerini elde etme fırsatı bulacaklardır (Meydan Uygur ve Baykan, 2007).

2.1.2.4. Kültürel Miras Turizmi Tanımı

Kültürel miras turizmi kavramı, tarihi, doğal ve kültürel kaynaklara sahip belirli bölgeleri ziyaret etmeye ve çeşitli aktiviteleri deneyimlemeye yönelik ortaya çıkan kültür turizm çeşidi olarak tanımlanabilmektedir. Kültürel miras turizmi bireyler için yeni şekillenen bir kavram olmasına rağmen tarihi anlamda eski zamanlara dayanmaktadır. Geçmiş zamanlarda ortaya çıkmaya başlayan modern turizm hareketleri sebebiyle 21.yüzyıl döneminde etkisini hızlıca belli etmiştir (Csapo, 2012). Kültürel miras turizmi, manzara, tarihi alanlar, binalar ve anıt ziyaretlerinin gerçekleştirilmesinde insanların kendilerini tarihi yerlere ve doğaya ait hissetmelerini sağlayarak kültürel deneyimlerini geliştirme fırsatı sunan bir turizm çeşididir (Timothy ve Boyd, 2003).

Yapılan tanımlamalara ek olarak kültürel miras turizmi, fazla tercih edilen bir turizm çeşidi olduğu için turizm sektöründe giderek gelişim göstermektedir. Kültürel miras turizmi, yerel toplumun kültür ve değerlerine saygılı keşfedilmeye yönelik etkinlik şekli olarak ele alınmakta olup gün geçtikçe önem kazanmaya devam etmektedir (Ryan, 2002). Miras, geçmişten günümüze ulaşan maddi ve manevi değerler olarak tanımlanırken, kültürel miras turizmi, geçmiş değerlerin turizm amaçlı kullanılmasını ifade etmektedir (Light, 2000).

Confer ve Kerstetter (2000) kültürel miras turizmini “geçmiş ve bugünün arasında bağlantı kuran herhangi bir şeyin araştırılması” şeklinde tanımlamaktadır. Turizm kaynakları veya temel unsurları olarak bilinen çekicilikler, kültürel miras turizmi kapsamında değerlendirilmekte olup

içerisinde fazla sayıda cazibe unsuru barındırmaktadır (Özgüç, 2017). Turizmin bir bölge üzerinde oluşturacağı çekicilik miras kaynağının iyi bir şekilde analiz edilmesine bağlıdır. Turizmin, miras alanında değişiklik oluşturabilmesi için bölge kapsamında yetkili kişilerin düzenli bir iş birliği içerisinde çalışmaları gerekmektedir (Seyhan, 2014).

Timothy (1997), miras turizmi çekiciliklerini başka bir biçimde ele almaktadır. Miras genel anlamda uluslararası, ulusal, yerel ve kişisel açıdan turizm deneyimleri kazandırabilmektedir. Bu bağlamda miras turizmi çekiciliklerinden söz edebilmek mümkündür fakat bu çekicilikler arasında kesin bir sınır olmadığı net bir şekilde açıktır. Bunun sebebi bazı bireyler tarafından miras turizmi çekiciliği olarak kabul edilen unsurların, başka kişiler tarafından kişisel bir cazibe unsuru olarak görülmesidir.

Genel anlamda literatürde miras turizmi çekiciliklerinin, farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Bu çekiciliklere; *dini yerler ve turistik çekicilik alanları*; camiler, hac güzergahları ve kentler, türbeler, manastırlar, *edebi veya sanatsal mirasın ilgi çekici yerleri*; edebi ya da sanatsal miras ile yakından ilgili evler, sanatçılar ve yazarlar. *Sosyo- kültürel miras çekicilik alanları*; geleneksel ve sanatsal etkinlikler, antik kentler ve halk tarihi müzeleri. *Doğal miras çekicilik merkezleri*; milli parklar, hayvanat bahçeleri, kültürel manzaralar, kıyı şeridi. *İnşa edilmiş miras çekicilik yerleri*; tarihi şehir manzaraları, mimari, arkeolojik ve sit alanları, anıtlar, tarihi binalar. *Endüstriyel miras çekicilik merkezleri*; madenler, fabrikalar şeklinde örnekler verilebilir. Kültürel miras turizminde çekicilik unsuru oluşturan bu alanlar özelliklerine göre farklı başlıklar altında toplanmaktadır (Smith, 2009).

2.1.2.5. Kültürel Miras Turizminin Ortaya Çıkış Nedenleri

Kültürel miras turizminin ilgi çekici ve merak uyandıran bir turizm çeşidi olmasının altında yatan başlıca nedenlerden ilki, nostalji güdüsüdür. Bireylerin miras değerlerine olan bağlılığı ve koruma iç güdüsü nostalji hissini bir parçasıdır. Çünkü geçmişine sahip çıkmayan kişilerin ileriye yönelik adım atmakta zorluklar yaşayacağını söylemek mümkündür. Kültürel miras değerleri kişinin ortak kimliğinin oluşması açısından büyük önem

taşımaktadır. Bu doğrultuda nostalji güdüsü, toplumsal hayatta yaşanan olumsuzlukları gidererek ulusal kimliğin güçlenmesinde etkili bir rol oynamaktadır (Harvey, 1997). Geçmiş adına merak uyandıran bir diğer faktör ise, globalleşmedir. Turizm anlamında belirgin bir etken olan evrensellik bireylerin yaşam sürdürdükleri alanlara ait tarihi ve kültürel değerlerin önemini arttırarak kültürel miras turizminin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Miras turizminin ortaya çıkmasında önemli olan etkenlerden sonuncusu sosyal değişim olarak ifade edilmektedir (Williams, 2009).

Ortaya atılan sosyal değişim fikri batı ülkelerinde modern turist veya yeni orta sınıf şeklinde isimlendirilen bir kavramdır. Bu sınıf türünün oluşmasının asıl amacı, diğer kesimler ve bu tarz yaşam süren bireyler arasında eğitim, tüketim ve mesleki anlamda farklılık olduğunu belirtmektir (Uriely, 1997). Bu kapsamda turizm kişilerin öğrenme ve keşfetme duygularını motive ederek bireyin kendini kültürel açıdan geliştirmesine yol açmaktadır (Light, 2000).

2.1.2.6. Kültürel Miras Turizminin Özellikleri

Kültürel miras turizmi, kültür değerleri ve tabiat varlıkları bakımından oldukça ilgi duyulan bir turizm türüdür. Farklı kültürler tarafından günümüze aktarılan tarihi ve doğal miras değerleri kültürel miras turizminin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu anlamda bir toplumun kültürel özelliklerini yansıtan miras unsurlarının yeniden yapılması ve taklit edilebilmesi mümkün değildir (Albayrak, 2013).

Miras turizmi kültürel çeşitliliğin korunması ve devamlılığının sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Aynı zamanda miras bölgesini ziyaret eden turist ve yerel halk arasındaki sosyal iletişimi kuvvetlendirerek yaşam kalitesinin yükselmesine katkı sağlar. Kültürel miras turistleri eğitim seviyesi yüksek ve iyi bir gelire sahip bireylerden oluşmaktadır (Çetin, 2010). Bu doğrultuda miras turistlerinin bir bölgeyi keşfetmek amacıyla ziyaret ettiklerini söylemek mümkündür.

Ayrıca kültürel miras turizminin istenilen zaman diliminde gerçekleştirilebilmesi, farklı turizm türleri ile bütünleşmesinde de etkin bir rol oynamaktadır (Albayrak, 2013). Miras alanlarına yönelik yapılan seyahatlerde son yıllarda gözle görülür bir artış yaşanmaktadır. Bu kapsamda kültür turizmi çerçevesinde dini yerler ve kutsal alanlara yönelik bir talep oluştuğunu söylemek mümkün olacaktır. Kültürel miras alanlarında yaşanan bu artış bölge çekiciliğini arttırarak çeşitli turizm aktivitelerinin gerçekleşmesine de olanak sağlamaktadır (İbret, Aydınözü, ve Uğurlu, 2015). Böylece külliyeler, camiler ve türbeler gibi taşınamayan somut kültürel miras alanlarına yönelik yapılan ziyaretler inanç turizmi kapsamında da ele alınabilmektedir. Bir sonraki bölümde bu konu hakkında detaylı bilgilere yer verilecektir.

2.1.2.7. Kültürel Miras Alanlarına Yönelik İnanç Amaçlı Ziyaretler

Kültürel miras turizmi çok geniş kapsamlı bir turizm çeşididir ve çok sayıda insan kültürel miras alanlarını farklı amaçlarla ziyaret etmektedir. İnanç amaçlı ziyaretlerinde bu bölgelere yönelik gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Çalışma konumuz olan Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin inanç amaçlı ziyaret edilmesi, bölgede kültürel miras turizminin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

İnanç, bireyler için daima önem verilen bir konu olmuştur. İnsanlık tarihinde geçmiş zamanlara bakıldığında toplumların her zaman bir güce inanma ihtiyacı duyduklarını söylemek mümkündür (Göktaş, 2016). İnanç turizmi, çeşitli dinler tarafından kutsal sayılan bölgeleri ziyaret etmek, dinsel törenler yaparak gereken görevi üslenmek ya da dinsel ve tarihsel anlamda çekicilik oluşturan bölgeleri görmek maksadıyla düzenlenen seyahatler şeklinde ifade edilmektedir (Weindelfend, 2006).

Dünya genelinde gelişim gösteren inanç turizmi kapsamında mevcut kültürel ve tarihsel değerlerin gözetilerek turizme dahil edilmesi önemli konular arasında yer almaktadır (Kozak , Maviş, ve Ahipaşaoğlu, 2002). Dini yapılar, inançlar ve dini hadiseler turistlerin davranışını şekillendirerek inanç

amaçlı ziyaretlere yönelmelerine olanak sağlayan önemli etkenler arasında yer almaktadır. Böylece inanç turizminin toplum yaşamında belirli bir değere sahip olduğunu ifade etmek mümkündür (Henderson, 2003).

İnsanları inanç amaçlı ziyaretlere yönelten söz konusu bazı nedenler mevcuttur. Bireyler üzerinde ruhsal anlamda bir rahatlık sağlayan nedenler şu şekildedir; Dini vazifenin tamamlanmak istenmesi doğrultusunda hac görevinin yerine getirmek kişide manevi bir rahatlık oluşturmaktadır. Bireylerin kendi inanışlarına ait dini merkezleri görmek ve bu inanca uygun kişilerle tanışmak, günahlardan arınarak Allah'a arzu edilen düşüncelerin iletilmek istenmesi gibi etkenler inanç turizminin tercih edilmesine yol açmaktadır (Güzel, 2010).

Türkiye, zengin tarihi ve kültürel değerleri ile inanç turizmi için önemli bir destinasyon konumunda yer almaktadır. Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik gibi büyük bir değere sahip olan dinler için çekim merkezi olan bu destinasyon çeşitli inançlara sahip insanlara hoşgörülü ve ılımlı davranışlar sergileyerek uluslararası anlamda önem kazanmaktadır. Ancak Türkiye kapsamında uygulanan inanç turizm faaliyetlerin yeterli düzeyde olmadığı düşünülerek gerekli çalışmaların yapılması hedeflenmektedir (Serçek, 2011).

Türkiye turizm stratejisi 2023 eylem planı doğrultusunda yüksek potansiyeli sahip inanç turizminin gelişmesi adına gerekli çalışmaların yapılması hedeflenmektedir. Tarsus'tan başlanarak Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin bölgelerinin "İnanç Turizmi Koridoru" şeklinde geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece belirlenen bölgelere yönelik gerçekleştirilen inanç turizm faaliyetlerinde kısa sürede belirgin bir artış yaşanması ön görülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020).

Birbiriyle bütünleşebilen kültürel miras ve inanç turizmi yeni turizm çeşitleri içerisinde hızlı bir şekilde gelişim sağlayan alternatif turizm çeşitleri olarak görülmektedir. Turizm ve inanç kavramı arasındaki yakın ilişki bireyleri seyahate çıkmaları için teşvik eden önemli etkenler arasında yer almaktadır (Henderson, 2003). Bu doğrultuda kültürel miras bölgelerine yönelik gerçekleştirilen seyahatlerin külliye, camiler, türbeler gibi önemli

değerlere sahip olan miras alanlarıyla bir bütün olarak ele alınabilmesi inanç turizminin kültürel miras bölgeleri kapsamında değerlendirilebilen önemli bir turizm çeşidi olduğunu ortaya çıkartmaktadır.

2.1.2.8. Kültürel Miras Turisti

Kültürel miras turisti bakımından yapılan araştırmalar çerçevesinde literatür incelendiğinde değişik başlıklara yer verildiği görülmektedir. Kültür turizmi konusunda çalışmalar sunan bazı yazarların tanımlarından derlenen miras turisti tipolojileri ve sahip oldukları kriterler Çizelge 3’de gösterilmektedir.

Çizelge 3. Kültürel Miras Turist Tipolojileri ve Kriterleri

Yazar(lar)	Tipolojiler	Kriterler
ICOMOS ve UNWTO (1993)	<ul style="list-style-type: none"> • Öğrenciler • Kazara Ziyaretçiler • Genel Ziyaretçiler • Araştırmacılar 	<ul style="list-style-type: none"> • Geçmiş bilgi düzeyleri • Bilgi ve deneyim arayışları
Silberberg (1995)	<ul style="list-style-type: none"> • Kısmen Güdülenmiş • Yüksek Oranda Güdülenmiş • Kültürel Açıda İkinci Planda Güdülenmiş • Kazara Kültür Turisti 	<ul style="list-style-type: none"> • Motivasyon seviyeleri
Poria, Butler ve Airey (2001)	<ul style="list-style-type: none"> • Kendine ait Miras Değeriyle İlişki Kuramayanlar • Kendini Miras Değeri Ait Hissedenler • Farkında Olmadan Ziyaret Edenler 	<ul style="list-style-type: none"> • Kültürel miras alanlarına yönelik kişisel bakış açısı
McKercher (2002)	<ul style="list-style-type: none"> • Gezici/yüzeysel deneyimli kültür turisti • Amaçlı/derin deneyimli kültür turisti • Kazara/yüzeysel deneyimli kültür turisti • Sıradan/yüzeysel deneyimli kültür turisti 	<ul style="list-style-type: none"> • Elde edilen deneyimin derinliği ve kalitesi • Kültüre verilen önem doğrultusunda seyahat kararı verilmesi
Espelt ve Benito (2006)	<ul style="list-style-type: none"> • Kültüre İlgi Duyan Turist • Temel Yönelimleri Farklı Olan turist • Yüksek Oranda Güdülenmiş Turist • Ritüelistler 	<ul style="list-style-type: none"> • Deneyim yaşama • Derin biçimde öğrenme
Nyaupane ve Andereck (2014)	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Gerçek</u>: Somut Kültürel Miras Turisti, Somut Olmayan Kültürel Miras Turisti • <u>Yapay</u>: Spor Turisti, İş Turisti, Doğa Turisti 	<ul style="list-style-type: none"> • Ziyarete verilen önem • Demografik unsurlar • Motivasyon düzeyi

Kaynak: Dilek, E. (2020). Kültürel miras ve turizm disiplinlerarası yaklaşım. Detay Yayıncılık, 35-50.

Çizelge 3'te kültürel miras turistlerine yönelik farklı araştırmacılar tarafından tanımlanan turist tipolojileri kişi özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin ICOMOS ve UNWTO (1993) bu turistlerin tipolojilerini öğrenciler, kazara ziyaretçiler, genel ziyaretçiler ve araştırarak gelen turistler olarak belirlerken bireylerin ziyaret etme ölçütlerini geçmiş bilgi düzeyleri ile deneyim ve bilgi arayışları bakımından sınıflandırmıştır. Böylece farklı araştırmacılar tarafından oluşturulan bu kriterlerin turist tipolojilerinin belirlenmesinde önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.3. UNESCO ve Dünya Kültür Mirası

Çalışmanın bu bölümünde UNESCO ve dünya kültür mirası başlığı altında UNESCO ve dünya mirası kavramları tanımlanarak taraf ülkelerin Dünya Miras Listesine alınma süreci ve sonrasında yapılması gereken işlemler hakkında bilgi verilmektedir. Aynı zamanda taraf ülkelerin Tehlike Altındaki Miras Listesine alınması ve listeden çıkarılma nedenleri belirtilerek, UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan somut ve somut olmayan miras varlıklarından bahsedilmektedir. Bölüm sonunda ise, UNESCO'nun kültürel miras turizmi için önemi değerlendirilmektedir.

UNESCO, İngilizce "United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization" kelimelerinin baş harfleri kullanılarak oluşturulmuştur ve Türkçe dilinde "Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu" şeklinde ifade edilmektedir ([http-7](#)).

UNESCO, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1945 yılında kurulmuştur. UNESCO kuruluş sözleşmesi yirmi ülkenin katılım sağlaması sonucu 4 Kasım 1946 yılında kabul edilmiştir. Bu ülkeleri Türkiye, Birleşik Krallık, Birleşik Devletler, Avustralya, Danimarka, Fransa, Brezilya, Çekoslovakya, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Güney Afrika, Hindistan, Kanada, Meksika, Lübnan, Mısır, Norveç, Suudi Arabistan, Yeni Zelanda ve Yunanistan

şeklinde sıralayabilmek mümkündür. Türkiye yasayı imzalayan ilk yirmi ülke içerisinde onuncu sırada yer almaktadır. UNESCO sözleşmesi 20 Mayıs 1946 tarihinde Türkiye’de kabul edilmiştir. UNESCO’nun Türkiye temsilcisi görevinde bulunan Türkiye Millî Komisyonu 1949 yılında faaliyette bulunmaya başlamıştır ([http-8](#)).

UNESCO’nun yapısı bakımından üç organı vardır;

Genel Konferans: Tüm üye devletlerin temsilcilerinden oluşan bu konferans örgütün en yetkili organı olarak ele alınmaktadır. Genel konferans iki yılda bir Paris’te toplanmaktadır. Danışma ve görüşme organı olan bu konferans, sözleşme tasarıları hazırlayarak yönetim kurulu adayları ile genel direktör seçimini gerçekleştirir ve örgüt adına oluşturulan çalışma planını onaylayarak bütçe hazırlıklarını yapar.

Yönetim kurulu: Yürütme konseyi olarak da adlandırılmaktadır. Başlangıç olarak 40 temsilciyle oluşturulan yönetim kurulu zaman içerisinde sayısını arttırarak 58’e ulaşmıştır. İlk zamanlarda üç yıl olarak belirlenen görev süreleri daha sonra dört yıla yükseltilmiştir. Yönetim kurulu, örgütün çalışma programını uygulamakla sorumludur.

Sekretarya: Genel Konferans adına altı yıllık süre için seçilen bir genel direktörün yönetimi kapsamında çalışmaktadır. Eğitim, bilim, kültür ve iletişim bölümlerine ayrılmış olan sekreterliğin başlıca görevi, iki yıl boyunca UNESCO programlarının uygulanması için bütün teknik çalışmaları yaparak gerekli tedbirleri almaktır ([http-9](#)).

Din, dil, soy ve cinsiyet ayrımı yapılmadan, temel insan hakları ve yasalar kapsamında ortak bir saygı oluşturmak için uluslararası kapsamda eğitim, kültür ve bilim alanında hizmet etmekle birlikte uygun politikaların geliştirilmesi için yetkililere yardımcı olmak ve aynı zamanda ilgili alanlarda uluslararası ve hukuksal açıdan taraf ülkelere teknik destek sağlamak gibi önemli kriterler UNESCO’nun temel hedefleri arasında yer almaktadır ([http-10](#)).

UNESCO, 1972 Paris konferansında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeyi kabul etmiştir. Sözleşmede mirası oluşturan kültürel ve doğal sit alanlarını dünyaya tanıtmak, bu değerlere sahip

çıkabilme fikrini insanlara yaymak ve zarar görmüş yapıların sürekliliğinin sağlanabilmesi adına gerekli olan iş birliğinin oluşturulması hakkındaki konulara değinilmektedir (O'Keefe, 2004).

Dünya Mirası Sözleşmesi geliştirmekte olan ülkelerde doğal ve kültürel alanların korunması amacıyla maddi anlamda teşvik sağlayan bir sözleşmedir. Hukuksal açıdan sağlam bir yapıya sahip olması sözleşmeye olan güveni arttırmak ile birlikte birçok doğal ve kültürel miras alanının listeye kabul edilmesini sağlamaktadır (Şentürk, 2012).

UNESCO, mevcut olan tüm kültürel ve doğal miras varlıklarını, insanlığın sahip olduğu ortak miras değerleri olarak kabul etmektedir. Gelecek kuşakların hakkı olan bu değerlerin, ileriki nesillere aktarılması öngörülmektedir.

UNESCO Dünya Mirası kapsamında önemli sorumluluklar üstlenmektedir ve bu doğrultuda hazırlanan görev listesi aşağıda belirtilen maddelerden oluşmaktadır;

- Ülkelerin Dünya Miras Sözleşmesine kabul edilebilmesi için gerekli denetlemeleri yaparak doğal ve kültürel miras varlıklarına sahip çıkılması konusunda ülkeleri bilinçlendirmek ve miras değerlerinin koruma altına alınmasını sağlamak.
- Taraf devletlerin miras bölgelerinin korunması, yönetim ve planlama yapılması kapsamında raporlama sistemini oluşturmaları için isteklendirmek.
- Dünya mirası alanları içerisinde tehlike altında bulunan bölgelerin iyi bir eğitim ve teknik desteklerle koruma altına alınması.
- Taraf ülkelerin sahip olduğu kültürel ve doğal miras varlıklarının korunması kapsamında uluslararası iş birliği yapılarak yerel toplumun katılım sağlaması için teşvik edilmesi (World Heritage Center, 2008).

2.1.3.1. UNESCO Dünya Miras Listesi

Dünya Mirası Listesi, Dünya Miras Komitesi aracılığıyla belirlenmiş ve buldukları ülkenin devleti tarafından korunması garanti edilmiş, tüm dünya için önemli bir değer taşıdığı kabul edilen doğal ve kültürel varlıkların listesidir. Miras listesine girebilmek için miras değerlerine sahip ülkelerin gerekli kriterlere uygun olması gerekmektedir. Böyle bir liste hazırlanmasının amacı, tüm insanlığın sahip olduğu değerlerin korunması adına uluslararası açıdan iş birliği oluşturmaktır (Ishwaran, 2004).

UNESCO kapsamında güvenilir ve dengeli bir Dünya Miras Listesi hazırlanabilmesi adına 1994 yılında oluşturulan evrensel strateji raporu dünya miras komitesi tarafından kabul edilmiştir. Taraf ülkeler, sekreteryaya, danışma organları ve diğer ortaklar bu sürece dahil edilmek üzere teşvik edilmektedir. Küresel strateji ilk olarak kültürel miras kaynak alınarak geliştirilmiş ve daha sonra miras komitesinin teklifi ile doğal mirası da kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Doğal miras alanı kriterleri 1996 yılında belirlenerek dünya miras komitesi tarafından listeye kabul edilmiştir (World Heritage Center, 2008).

UNESCO tarafından yayımlanan evrensel strateji raporu Dünya Miras Listesinin temsili, dengeli ve güvenilir yapıya sahip üç özelliğinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Temsili özelliği, dünya üzerinde evrensel değere sahip miras alanlarının temsil edilmesini ifade etmektedir. Denge özelliği, toplumun yaşamsal tarihi ile bölgeler arasındaki nicel dengeyi temsil etmektedir. Son özellik olan güvenilirlik ise, miras komitesi tarafından oluşturulan ölçütlerin dikkatle uygulanması doğrultusunda insanlığın sahip olduğu üstün mirasın Dünya Miras Listesinde uygun bir kategoride belirtilmesini ifade etmektedir (World Heritage Center, 2019).

Dünya Miras Listesinin güvenilirliği, üstün evrensel değer taşıyan miras varlıklarının coğrafi alanlar kapsamında nasıl denge kurduğunu izah etmektedir. Miras alanlarının sahip olduğu üstün evrensel değerlerin korunması bakımından turizmde sürdürülebilir yönetiminin sağlanması ve miras varlıklarının gelecek nesillere iletilmesi için miras listesi güvenilirliğinin temin edilmesi gerekmektedir (Ürün, 2021).

Dünya Miras Listesi güncel verileri analiz edildiğinde 167 taraf ülkenin 1154 adet mirası bulunmaktadır. 1154 mirasın 897 kültürel, 218 doğal ve 39 adet karma mirastan oluşmaktadır. 2021 yılı itibariyle Dünya Miras Listesi'nde en fazla miras varlığına sahip olan ülkeler arasında İtalya (58), Çin (56) ve Almanya (51) yer almaktadır. UNESCO Dünya Mirası Listesi birçok kültürel ve doğal güzelliği içerisinde barındırmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerinde yer alan en etkileyici miras alanları *Petra (Ürdün)*, *Tac Mahal (Hindistan)*, *Rapa Nui Milli Parkı (Şili)*, *Bryggen (Norveç)*, *La Grand-Place (Brüksel-Belçika)*, *Los Glaciares Ulusal Parkı (Arjantin)*, *Pamukkale (Türkiye)*, *Angkor (Kamboçya)* şeklinde ifade edilmektedir ([http-11](http://11)).

2.1.3.2. UNESCO Dünya Mirası Listesine Alınma Kriterleri

Ülkelerin Dünya Mirası Listesinde yer alabilmesi için ilk olarak miras alanlarının üstün evrensel değer özelliği taşıması beklenmektedir. Üstün evrensel değeri belirlemek adına Dünya Miras Komisyonu belirli kriterler oluşturmuştur. Bu kriterlerden ilk altısı kültürel miras alanlarında, son dört kriter ise, doğal miras alanlarında bulunması gereken nitelikleri ortaya koymaktadır.

Listede yer alabilmek için bu kıstaslardan en az birine sahip olmak gerekmektedir ([http-12](http://12)).

- İnsanın yaratıcı kişiliğini en üst seviyede temsil etmesi.
- Herhangi bir zaman diliminde dünyanın kültürel alanlarında, anıtsal sanatlar, mimari, teknoloji, peyzaj tasarımı ve şehir planlaması bölgelerinde gerçekleşen gelişmeler doğrultusunda insani değerler arasındaki alışverişin tanıtılması.
- Yaşayan ya da kayıp olan bir kültürel gelenek veya medeniyete yönelik eşsiz bir şahitlik üstlenilmesi.
- Tarih boyunca önemli bir aşama kaydeden yapıtın mimari, peyzaj ya da teknolojik anlamda özel bir örneği olmasıdır.

- Bir kültürün (veya kültürlerin), bireylerin geleneksel yerleşim yerlerinin, arazi veya deniz kullanım alanlarının geri dönüşü sağlanamayan hassas durumlarda istisnai bir örneği olmalıdır.

- İnsanlık açısından özel bir öneme sahip gelenekler, olaylar, inançlar, fikirler, edebi ve sanatsal eserler ile doğrudan alakalı olmalıdır (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir).

- Doğa harikası eşsiz bir güzelliğe sahip estetik bakımdan önemli alanları içermelidir.

- Canlıların yaşam kaydı, devamlılığını sürdüren jeolojik olaylar ve yer şekillerinin gelişimi gibi dünyanın doğal sürecine ilişkin eşi benzeri olmayan bilgilere sahip olunması.

- Kara, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemleri, bitki ve hayvan topluluklarının evrim ve gelişimine yönelik devam eden önemli çevresel ve yaşamsal anlamdaki bilimsel süreçleri temsil eden istisnai örnekler içermesi.

- Bilim ya da koruma bakımından özel evrensel değerlere sahip tehlike altında bulunan türleri içerenler dahi biyolojik çeşitliliğin korunabilmesi adına önemli ve dikkat çekici doğal yaşam alanlarına sahip olması.

Dünya Miras Komitesi, miras varlığının bahsedilen bu kriterlerden biri ya da daha fazlasını taşıması durumunda bu eserin üstün evrensel değere sahip olduğuna karar vermektedir. Bu anlamda belirtilen kriterlerin bütünlüğü bakımından özgünlüğün korunması ve yönetilmesi göz önüne alınmaktadır (World Heritage Center, 2008).

UNESCO Dünya Miras Listesine kabul edilmek için ulusal bir envanter oluşturulması gereklidir. Bu envanterden oluşturulan belge geçici liste olarak adlandırılmaktadır. Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilebilmek için katılım sağlayan üye devletlerin yetkilileri tarafından listeden seçilerek hazırlanan aday dosyaları, ilgili bakanlıklar aracılığıyla UNESCO Dünya Miras Merkezine iletilir (Dünya Mirası Merkezi, 2017).

Elde edilen dosyaların bilimsel anlamda inceleme ve değerlendirilmeleri yapılarak UNESCO'nun danışma organları görevine sahip Uluslararası kuruluşlara ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), IUCN (Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği) ve ICCROM (Kültür Varlığını Koruma ve Restorasyon İçin Uluslararası Araştırma Merkezi)'a iletilir. Evrakların son aşaması 21 üye devletten oluşan Dünya Miras Komitesi ile Miras Listesine alınma ve değerlendirme sürecini belirleyen ilgili birimler tarafından yürütülmektedir ([http-13](#)).

2.1.3.3. UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi

Geçici Miras Listesi, üye devletlerin Dünya Mirası Listesine girebilmek için komisyona öneride buldukları envanter niteliğine sahip bir listedir. Üye devletler ve temsilci ülkelerinde yer aldığı kültürel doğal ya da karma yapıdaki üstün evrensel değere sahip alanların her on yılda bir liste verileri revize edilerek sunulması gerekmektedir (UNESCO vd., 2011, s. 135).

Liste hazırlanırken katılımcı bir politikanın izlenmesi gerektiğine değinen komisyon, yerel topluluklar, bölgesel yöneticiler, sivil toplum örgütleri, sit alanı temsilcileri gibi geniş bir katılımın sağlandığı geçici listelerin oluşturulmasını ön görmektedir. Listeleri İngilizce veya Fransızca dillerinde hazırlanabilmesi mümkündür. Miras alanlarının coğrafi konumu ve özellikleri hakkında kısa bir açıklama yapılması gerektiği belirtilerek üstün evrensel değer kriterlerinin özgün ve üstün bir yapıya sahip olması beklenmektedir (World Heritage Center, 2019).

Geçici miras listesinde bulunmayan bir aday Dünya Miras Listesinde yer alamaz. Bundan dolayı ülkelerin uzun vadede düzenli bir çalışma gerçekleştirmesi listeye kabul edilebilmek adına önemli bir etkidir. Türkiye'nin UNESCO Geçici Miras Listesi'nde 2021 yılı itibarıyla 84 adet eseri bulunmaktadır. Bu varlıkların listede en az bir yıl kalması gereklidir. Belirlenen süre dolmadan Dünya Miras Listesi'ne girmeleri mümkün değildir. Buna ek olarak geçici listede bulunmak, kesin olarak bir yıl sonra Dünya Miras Listesine kabul edilebilecekleri anlamına gelmemektedir.

Örneğin 1994 yılında geçici listeye alınan Karain Mağarası (Antalya) yıllardır Dünya Miras Lisesinde yer almamıştır (UNESCO vd., 2011, s. 135).

2.1.3.4. UNESCO Dünya Miras Listesine Alındıktan Sonra Yapılması Gerekenler

İnsanlığın ortak mirası olarak sayılan alanların Dünya Miras Listesine kaydedilmesi sonucunda taraf devletlerin periyodik raporlama anketini hazırlanması, gerekli durumlarda bölgede reaktif izleme süreci başlatılması, alanın korunma yöntemleri üzerine ağırlık verilmesi, koruma durum raporlarının oluşturulması ve üstün evrensel değer beyanı değerlendirme süreci devam etmektedir. Bu gözlem sürecinde üye devletlerin düzenli aralıklarla raporlama yapması gerekmektedir ([http-14](#)).

Periyodik Raporlama Anketi: Taraf devletler 6 yılda bir sahip oldukları miras alanlarına ilişkin düzenli raporları UNESCO Dünya Miras Merkezine göndermeye devam etmektedir. Raporlama ilgili bölgeler için değişik dönemlerde yapılır. Raporlamanın ilk iki süreci tüm UNESCO bölgelerini kapsamaktadır. Bu coğrafi bölgeler Asya-Pasifik, Avrupa ve Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Karayipler, Afrika kıtası ve Arap Devletleri şeklinde sıralanmaktadır. Türkiye ise Avrupa ve Kuzey Amerika bölgesinde yer almaktadır ([http-15](#)).

Reaktif İzleme: Dünya Miras Listesine kabul edilmiş herhangi bir alan evrensel anlamda ortak miras olarak sayılır. Miras sözleşmesinde listeye eklenen alanların tanıtılması ve korunmasına ilişkin gerekli tedbirlerin alınmasından üye devletler sorumludur. Dünya Miras Komitesi reaktif süreci bir araç olarak kullanmaktadır. Aynı zamanda Dünya Miras Komitesi reaktif izleme sürecinde tehdit ve risk altında bulunan özgün miras alanlarının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda önemli bir role sahiptir (Sheppard ve Wijesuriya, 2019).

Koruma Durumu Raporları: Dünya miras merkezi ve Danışma Organları bir sonraki toplantıda komitesi tarafından incelenecek koruma durum raporları hakkında gerekli olan bilgileri inceler. Bu bilgiler; üye devlet tarafından sunulan koruma durum raporları, üçüncü şahıslardan elde edilen

veriler, basında yer alan güncel haberler, görev raporları, açıklamalar ve üye devletler tarafından yapılmış geri bildirimler şeklinde ifade edilebilir ([http-16](#)).

Üstün Evrensel Değer Beyanı: Dünya Miras Komitesi, miras alanları listeye kaydedilirken danışma organlarının yönlendirmesi doğrultusunda “Üstün Evrensel Değer Beyanı” kabul edilmektedir. Bu beyan alanın ileriki süreçte muhafaza edilmesi ve yönetilmesine ilişkin temel maddeyi ifade etmektedir. Gerekli olduğu takdirde, üstün evrensel değerlerin koruma ve yönetim durumu miras komitesi ve sorumlu mercilerin incelemeleri doğrultusunda güncellenebilir (UNESCO vd., 2011).

2.1.3.5. UNESCO Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi

Dünya Miras Komitesi, miras varlıklarının daha iyi şartlar altında korunabilmesi ve gerekli müdahalelerin yapılabilmesi adına UNESCO kuruluşunu görevlendirmiştir. Farkındalık oluşturmak için teknik, bilimsel ve finansal olanaklardan yararlanılarak Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi kullanılmaktadır. Farklı nedenlerden dolayı esas özelliğini yitirme tehdidi altında olan miras varlıkları için Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi oluşturulmuştur ([http-17](#)).

UNESCO Tehlike Altındaki Miras Listesinde yer almak birçok ülke bakımından değer kaybı olarak algılanıyor olsa da 2004 yılında Dünya Mirası Listesine giren Sumatra Yağmur Ormanları (Endonezya) 2011 yılında farklı ve uluslararası nedenler bakımından korunamadığı belirtilerek, ormanların daha fazla zarar görmemesi amacıyla Tehlike Altındaki Miras Listesine kaydırılması talep edilmiştir ve bu talep komite tarafından uygun görülerek kabul edilmiştir. Endonezya'nın, yağmur ormanlarında yaşanan problemlerin farkına varılması ve uluslararası kamuoyunun dikkatini toplamak amacıyla UNESCO Tehlike Altındaki Miras Listesine kaydırılma talebi olumlu karşılanarak uluslararası destek için programlar düzenlenmiştir ([https-18](#)).

2019 yılı itibari ile Dünya Miras Komitesi sözleşmesi doğrultusunda Dünya Miras Listesine dahil ülkelerde 36'sı kültürel 17'si doğal nitelikte olmak üzere toplam 53 dünya miras varlığı yok olma tehlikesiyle karşı

karşıyadır. Miras alanlarının ülkeler bakımından dağılımı Çizelge 4’de verilmektedir.

Çizelge 4. Bölgelere Göre Tehlikede Olan Dünya Mirası Listesi

Bölge	Kültürel	Doğal	Karışık	Toplam	%
Latin Amerika ve Karayipler	4	2	0	6	11
Avrupa ve Kuzey Amerika	3	1	0	4	8
Asya ve Pasifik	4	2	0	6	11
Arap Devletleri	21	0	0	21	40
Afrika	4	11	0	15	29
Toplam	36	16	0	52	100

Kaynak: (<http-19>)

Dünyanın çeşitli bölgelerinde kültürel, doğal ve karma miras varlıkları Tehlikede Olan Miras Listesinde yer almaktadır. Tehlike Altındaki Miras Listesinde yer alan Arap devletleri bu ülkeler arasında en fazla tehlike altında varlığa sahip olan bölgedir. Bu doğrultuda taraf ülkelerin bu alanların miras listesinden çıkarılmaması adına gerekli koruma ve sürdürülebilirlik faaliyetlerini yerine getirmekle sorumlu olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.3.6. Miras Listesinden Çıkarılma Sebepleri

Miras listesinde yer alan varlıkların evrensel önemini yitirmeleri ya da özgünlük ve bütünlük özelliklerini koruyamadıkları vaziyette, UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından “Dünya Mirası” listesinden çıkarılmaktadır. Miras alanının listeye alınmasına dair asıl özelliklerini kaybedecek biçimde bozulmaya uğradığı durumda ve dünya mirasının bir yapısı olan sit alanının insan faaliyetlerinden ötürü tehdit altında olması ve taraf ülkenin belirlenen iyileştirici önlemleri gerekli sürede uygulamadığı takdirde miras varlığı UNESCO Dünya Mirası Listesinden çıkarılmaktadır (World Heritage Center, 2019).

Miras listesinde yer alan varlık bu iki koşuldan herhangi birini içerdiğinde ilk olarak taraf ülkenin sekteryayı bilgilendirmesi gerekir. Bu durum farklı bir kaynak ile Sekteryaya ulaşmış ise gerekli veriler toplanarak karar vermede yetkili merci olan Komite Başkanı’na sunulur. Araştırılmanın devam edilmesi kararı verildiği takdirde, elde edilen bilgi, ilgili devlet,

ICCROM, ICOMOS, IUCN yorumlarıyla birlikte komiteye tekrar iletilerek son evrede gerekli karara ulaşılır (Dünya Miras Komitesi, 2017).

Dünya miras komitesi, bir miras varlığının listeden çıkarılmasını en son çözüm olarak kabul etmekte ve listeden çıkarılmayı önlemek adına olası tedbirlerin alınması gerektiğini ifade ederek taraf ülkelere her türlü teknik desteğin sağlanacağını belirtmektedir (Şentürk, 2012).

2.1.3.7. Dünya Miras Listesi'nde Türkiye

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü sorumluluğunda yürütülen çalışmalar doğrultusunda UNESCO Dünya Miras Listesi'ne 19 adet varlık alınmasına destek olunmuştur. Bu varlıklara aşağıda belirtilmektedir.

Çizelge 5. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde Türkiye

Kültürel Varlıklar
• İstanbul- (1985)
• Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas)- (1985)
• Hattuşa (Boğazköy) -Hitit Başkenti (Çorum)- (1986)
• Nemrut Dağı (Adıyaman -Kahta)- (1987)
• Xanthos-Letoon (Antalya -Muğla)- (1988)
• Safranbolu Şehri (Karabük)- (1994)
• Troya Antik Kenti (Çanakkale)- (1998)
• Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne)- (2011)
• Çatalhöyük Neolitik Kenti (Konya)- (2012)
• Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir)- (2014)
• Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa)- (2014)
• Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri- (2015)
• Efes (İzmir)- (2015)
• Ani Arkeolojik Alanı (Kars)- (2016)
• Afrodisias (Aydın)- (2017)
• Göbeklitepe Arkeolojik Alanı (Şanlıurfa)- (2018)
• Aslantepe Arkeolojik Alanı (Malatya)- (2021)

Çizelge-5 devamı

Doğal ve Kültürel Varlıklar
• Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Nevşehir)- (1985)
• Pamukkale-Hierapolis (Denizli)- (1988)

Kaynak: ([http-20](#))

Türkiye 17 kültürel, 2 adet kültürel ve doğal olmak üzere toplam 19 adet somut kültürel miras varlığına sahiptir. Dünya Miras Listesine en son olarak 2021 yılında Malatya’da keşfedilen, Aslantepe Arkeolojik Alanı eklenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye’nin kültürel çekiciliği yüksek miras varlıklarına sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

UNESCO 17 Ekim 2003 tarihinde gerçekleştirilen Paris genel konferansında, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini” kabul etmiştir. Türkiye sözleşme anlamında 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf olduğunu belirtmiştir Somut olmayan kültürel miras sözleşmesinin amaçları arasında, somut olmayan kültürel mirası korumak, uluslararası anlamda dayanışma sağlamak, miras taşıyıcısı konumunda yer alan birey, grup ve toplumların somut olmayan kültürel miras kavramına saygı göstermesini sağlamak, kültürel mirasın bölgesel, ulusal ve uluslararası anlamda duyarlılığını arttırmak gibi önemli unsurlar yer almaktadır ([http-21](#)).

Somit olmayan kültürel miras değerlerinin daha iyi anlaşılması, önemi bakımından farkındalık oluşturulmak istenmesi ve kültürel çeşitliliğe olan saygının desteklenebilmesi adına taraf devletlerin sunduğu olanaklar doğrultusunda, insanlığın somut olmayan kültürel miras varlıklarının yenilikler ve mevcut güncellemelere yönelik bir listesi oluşturulmuştur ([http-22](#)).

Çizelge 6. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

Somut Olmayan Kültürel Varlıklar
• Meddahlık / Arts of the Meddah, Public Storytellers (2008)
• Mevlevi Sema Töreni / Mevlevi Sema Ceremony (2008)
• Âşıklık Geleneği / Âşıklık (Minstrelsy) Tradition (2009)
• Nevruz (Çokuluslu) / Nevruz (Multinational 2009)
• Karagöz / Karagöz (2009)
• Geleneksel Sohbet Toplantıları / Traditional Sohbet Meetings (2010)
• Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali / Kırkpınar Oil Wrestling Festival (2010)
• Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah / Semah, Alevi-Bektaşî Ritual 2010)
• Tören Keşkeği Geleneği / Ceremonial Keşkek Tradition (2011)
• Mesir Macunu Festivali / Mesir Macunu Festival (2012)
• Türk Kahvesi Kültürü ve Geleneği / Turkish Coffee Culture and Tradition (2013)
• Ebru: Türk Kağıt Süsleme Sanatı / Ebru: Turkish Art of Marbling (2014)
• Geleneksel Çini Ustalığı / Traditional Craftsmanship of Çini-Making (2016)
• İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka (Çokuluslu) / Flatbread Making and Sharing Culture: Lavash, Katyrma, Jupka, Yufka (Multinational 2016)
• Bahar Kutlaması: Hidrellez (Çokuluslu) / Spring Celebration: Hidrellez (Multinational 2017)
• ıslık Dili / Whistled Language (2017) (UNESCO Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi)
• Dede Qorqud/Korkyt Ata/Dede Korkut Mirası: Destan Kültürü, Halk Masalları ve Müzik (Çokuluslu) / Heritage of Dede Qorqud/ Korkyt Ata/ Dede Korkut, epic culture, folk tales and music (Multinational 2018)
• Geleneksel Türk Okçuluğu / Traditional Turkish Archery
• Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Mangala / Göçürme Togyzqumalaq, Toguz Korgool / Traditional Intelligence and Strategy Game: Mangala / Göçürme, Togyzqumalaq, Toguz Korgool
• Minyatür Sanatı / The Art Of Miniature

Kaynak: (<http-23>)

Çizelge 6’da belirtildiği üzere Türkiye 20 adet somut olmayan kültürel miras varlığına sahiptir. Miras listesi içinde yer alan ıslık dili aynı zamanda UNESCO tarafından acil koruma gerektiren miras listesine dahil edilmiştir. Türkiye dünya kapsamında UNESCO’ya kayıtlı olan ülkeler arasında ilk beş içerisinde yer almaktadır. Uluslararası açıdan çekicilik oluşturan bu durumun kültürel miras değerlerine yönelik farkındalığı arttırdığını ifade etmek mümkündür.

2.1.3.8. UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Kültürel Miras Turizmi İçin Önemi

Alan yazının daha önceki kısımlarında bahsedildiği üzere UNESCO, insanlığın ortak miras olarak kabul ettiği önemli değerlere sahip doğal ve kültürel varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumsal anlamda sahip çıkılmasını sağlamak ve farklı tahribatlardan dolayı yok olan kültürel ve doğal varlıkların sürdürülebilirliğini korumak amacıyla oluşturulan bir kuruluştur ([http-24](#)). Miras alanlarına ait gereken sorumluluğu üstlenen kuruluşun, bölge için çekicilik unsuru oluşturan miras varlıklarının turizm faaliyetlerinden olumsuz yönde etkilenmemesi adına turistler üzerindeki farkındalığı arttırmak için gerekli koruma çalışmalarını gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür (World Heritage Center, 2019).

Dünya Miras Listesinde yer alan değerlerin korunmasındaki sorumluluk her ne kadar miras varlığına sahip ülkeye ait olsa da korumanın takibi ve gözetimi evrensel anlamda gerçekleştirilebilmektedir. Listeye kabul edilen miras değeri için UNESCO'dan teknik anlamda destek alınabildiği gibi belirli şartlar doğrultusunda Dünya Mirası Fonundan da yararlanabilmek mümkündür (Akipek, 2001).

Ayrıca miras alanını ziyaret eden turistler ve yerel halkın bölgeye yönelik gerekli tedbirleri alması varlığın listeye kabul edilmesi bakımından önemli bir getirdir ve bu ziyaretler kültürel miras turizmi kapsamında yapılan seyahatlerin büyük bir bölümünde destinasyon tercihlerini etkileyebilmektedir (Mckercher ve Cros, 2002). Kültür turizmi kapsamında gerçekleştirilen ziyaretler bölgeye gelir sağlamakla birlikte yerel halkın yaşam kalitesini de arttırmaktadır (Orbaşlı, 2000). Bu doğrultuda UNESCO Dünya Miras Listesine kabul edilen miras alanlarında kültür turizmi açısından sürdürülebilir bir yöntem izlendiğini ifade etmek mümkündür. Kültürel miras turizmi, toplumların birbirine yakınlaşmalarını sağlayarak iletişim kurmalarına yardımcı olan kültürel unsurları yaşatmakta somut ve somut olmayan geçmişi kullanması anlamına gelmektedir.

UNESCO'nun kültür alanında gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarda barışın devamlılığının sağlanmasına, yaratıcılığın özendirilmesine, açık ve katılımcı toplumlar oluşturulmasına ve gelişimde süreklilik kavramının ön plana çıkmasına katkıda bulunmak gibi konular hedefleri arasında yer almaktadır ([http-24](#)). Nitekim bu konuda UNESCO, insanlığın ortak mirasını oluşturan kültürel değerlerin korunması ve bu varlıklara sahip çıkılması amacıyla 2005 yılında Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'ni kabul etmiştir (Öcal, 2009).

Kültürel değerler bakımından zengin miras varlıklarına sahip ülkelerin, turizm potansiyeli yüksek olmakta ve bu potansiyel düzeyine bağlı olarak turizm gelirlerinde artış yaşanmaktadır (Göğebakan, 2015). Ayrıca miras alanının daha fazla kişi tarafından ziyaret edilmesi bölgenin uluslararası tanınırlığını arttırarak marka haline gelmesini sağlamaktadır (Yenişehirlioğlu ve Arslan Kalay, 2017).

Dünya Miras Listesinde yer alan değerlerin bahsedilen artışlarda önemli bir paya sahip olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda miras unsurları ve UNESCO Dünya Miras Listesi arasında nasıl bir ilişki kurulduğu önemli bir konudur. Günümüzde dünya çapında birçok ülkeye ait seçilmiş kültürel ve doğal miras varlıkları Dünya Mirası Listesinde ciddi rakamlara ulaşmaktadır (Çağlar, 2018).

Kültür turizmi çekicilik unsurlarının UNESCO tarafından dünyaya tanıtılması birçok ülke için iyi bir fırsat oluşturmaktadır. Ayrıca bu durumun uluslararası platformda geçerli olduğunu söylemek mümkündür (Özdemir, 2009). Ülkelerin Dünya Miras Listesine giren varlıklarının sayısı ile kültür ve turizm alanındaki itibarları arasında bir paralellik olduğu açıktır. Bu sebeple ülkeler Dünya Mirası Listesi'ne girebilmek için birbirleriyle rekabet etmektedir (Akpınar, 2007).

Dünya Miras Listesinde en fazla varlığa sahip öncü ülkeler; İtalya, Çin, İspanya ve Almanya olarak bilinmektedir. Miras alanları bakımından zengin olan bu ülkelerin 2019 yılında listeye kabul edilen önemli miras alanları mevcuttur. Bu değerler *İtalya'da Le Colline del Prosecco di Conegliano e Valdobbiadene tesisi*, *Çin'de Liangzhu Şehri Arkeolojik Kalıntıları*, *İspanya'da Risco Caido and the Sacred Mountains of Gran*

Canaria Cultural Landscape sit alanı ve Almanya'da ise Augsburg Su Yönetim Sistemi şeklinde belirlenmiştir ([http-25](#)).

Son dönemlerde giderek yaygınlaşan kültür turizmi, ülkeler arasındaki anlaşmayı sağlamada etkin bir süreç olarak görülmektedir. Aynı zamanda UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan değerlere ilişkin yaklaşımlar ülkeler ve bölgeler arasında değişebileceği gibi kültür mirasının niteliği, çeşidi, tarihçesi ve turizmdeki moda anlayışlara göre de farklılık gösterebilmektedir (Emekli, 2003). Kültürel miras varlıklarının kültür turizmi kapsamında değerlendirilmesi son zamanlarda oldukça önem kazanmaktadır. Ancak önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen hızlı bir yok olma sürecine giren ve istenildiği gibi yararlanılamayan kültürel varlıkların, koruma-kullanma-yaşatma ilkeleri doğrultusunda kültür turizmi aracılığıyla değerlendirilmesi hedeflenmektedir (Emekli, 2005).

Taraf devletler miras bölgelerine yönelik gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve sürdürülebilir bir turizm yaklaşımı oluşturmak adına miras alanlarına ilişkin hazırlanan bazı görev raporları Çizelge 7’de yer sunulmaktadır.

Çizelge 7. UNESCO Dünya Miras Komite Üyeleri'nin Görev Raporları

Tarih	Ülke	Konu	Miras Alanı
2018	Özbekistan	Itchan kala ICOMOS Danışma Heyeti Raporu	Itchan Kala
2019	Sudan	“Gebel Barkal ve Napatean Bölgesi Siteleri” ICOMAS Reaktif izleme raporu	Gebel Barkal ve Napatan Bölgesi Siteleri
2020	Türkiye	UNESCO Dünya Mirası Merkezi/ICOMOS İstanbul Tarihi Alanlarının Dünya Mirası Danışmanlığı misyonu ortak raporu	İstanbul'un Tarihi Alanları
2019	Uganda	Rwenzori Dağları Milli Parkı, Dünya Mirası Merkezi/IUCN Reaktif İzleme misyonu raporu	Rwenzori Dağları Milli Parkı
2019	Vietnam	UNESCO Dünya Mirası tesisi "Trang An Landscape Complex", Viet Nam Dünya Mirası Merkezi/ICOMOS/IUCN Reaktif İzleme misyonu nun ortak raporu	Trang Bir Peyzaj Kompleksi
2020	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	“Salonga Milli Parkı”/ IUCN reaktif izleme misyonu raporu	Salonga Ulusal Parkı

Kaynak: ([http-26](#)) (Yazar tarafından derlenmiştir.)

Üye ülkelerin sorumluluğunda olan görev dosyaları miras varlıklarının korunması ve turizmde sürdürülebilirliğinin sağlanması gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda hazırlanmaktadır. Bu kapsamda UNESCO sorumluluğunda planlanan bazı görev raporlarının içeriğinden bahsetmek mümkündür. *Itchan Kala (Özbekistan)* bölgede yeni ekonomik koşulların belirlenmesi ve turizmin gelişimi doğrultusunda planlanan devlet destekli yatırımlar, hızlı kentsel yapıların oluşturulması ve miras bölgesine yönelik yeterli koruma desteğinin verilmemesi nedeniyle gerekli görev raporu oluşturulmuştur (ICOMOS, 2018).

Gebel Barkal ve Napatean Bölgesi Siteleri (Sudan) miras bölgesinde kontrolsüz turizm faaliyetleri nedeniyle bozulmalar meydana gelmesi mülkün bütünlük ve özgünlüğünü tehlikeye atmaktadır. Bu sebeple hazırlanan raporda gerekli çalışmaların yapılmasına karar verilmiştir (ICOMOS, 2019). *İstanbul'un Tarihi Alanları (İstanbul)* Osmanlı dönemine ait ahşap evlerin yitirilmesi, Roma ve Bizans surlarında gerçekleştirilen kalitesiz onarımların tarihi yarımadaı olumsuz etkilemektedir. Belirlenen bölgelere yönelik hazırlanan reaktif izleme raporu doğrultusunda restorasyon çalışmalarının yapılması önerilmiştir (ICOMOS, 2019). *Rwenzori Dağları Milli Parkı (Uganda)* fazla sayıda nehirleri, muhteşem şelaleleri ve endemik bitki örtüsü çeşitleriyle miras bölgesinin olağanüstü evrensel değerini ortaya çıkartmaktadır. Turizm sektöründe bölgeye ziyaretçi çekebilmek adına yapılması hedeflenen teleferik sistemi projesi için fizibilite raporu oluşturulmuştur (World Heritage Center ve IUCN, 2019).

Trang Bir Peyzaj Kompleksi (Vietnam) doğal, tarihi ve arkeolojik öneme sahip bir dünya mirası varlığıdır. Mülk içinde yasadışı şekilde inşa edilen altyapıların her biri için ayrı taşıma kapasitesi belirlenerek kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir turizm alanında bütünlük sağlanabilmesi adına uzmanlık alanlarının güçlendirilmesi önerilmektedir (World Heritage Center, IUCN, ve ICOMOS, 2019). *Salonga Ulusal Parkı (Demokratik Kongo Cumhuriyeti)* Salonga Milli Parkında doğal bitki örtüsüne turistler tarafından zarar verilmesi, kaçak avlanma faaliyetlerinin sürdürülmesi, yönetim yapısı durumu ve yeterli eleman çalışmaması gibi etkenler miras alanının güvenliğini tehdit etmektedir. Tehlike altındaki miras listesinde

bulunan bölge belirli kriterleri yerine getirdiği takdirde tehlike altından çıkarılabilir (UICN, 2020).

Kültürel miras alanında sürdürülebilir kültür turizmi politikası izlenebilmesi için bölgenin sahip olduğu miras varlıklarının sürdürülebilir turizm anlayışı ile yönetilmesi gereklidir (Cros, 2001). Geçmişten günümüze miras kalan kültürel varlıkların gerektiği gibi değerlendirilememesi, ziyaretçi sayısında dengesiz artış yaşanması ve bölgeye yönelik gerçekleşen turizm faaliyetlerinin sıradanlaşması, kültür turizminin düzensiz bir biçimde büyümesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda miras alanı için yararlanılan kaynakların sürdürülebilir bir düzen içerisinde kullanılmasının önemi daha da artmaktadır (Chhabra, 2009).

Kültürel miras varlıkları adına faydalanılan kaynakların turizmin olumsuz yönlerinden etkilenmesini önleyebilmek adına sosyal, çevresel, ekonomik, kültürel gibi sürdürülebilirlik düşüncelerinin benimsenmesi turizm paydaşları açısından dikkat edilmesi gereken konular arasında yer almaktadır (Cros, 2001, T. Loulanski ve V. Loulanski, 2011, Mowforth ve Munt, 2003).

2.1.4. Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi

Bu başlık altında öncelikle Bursa ili hakkında genel bilgiler verilerek tarihsel sürecinden bahsedilmektedir. Aynı zamanda Bursa ili turizmi ve Bursa'da kültür turizmi hakkında bilgi verilmektedir. Son olarak Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi detaylı biçimde ele alınarak, bölgeye yönelik gerçekleştirilen kültür turizm faaliyetlerine ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

2.1.4.1. Bursa İli Hakkında Genel Bilgiler

Marmara Denizi'nin güneydoğusunda yer alan Bursa 3.056.120 nüfusu ile Türkiye'nin en büyük şehirleri arasında yer almaktadır. Doğuda Bilecik, Adapazarı, kuzeyde Kocaeli, Yalova, İstanbul ve Marmara Denizi, güneyde Kütahya, batıda Balıkesir illeriyle çevrilmiş durumdadır. Bursa turizm, tarım, ticaret, eğitim ve kültür bakımından önemli bir destinasyondur.

Bölgede otomobil, tekstil, gıda, giyim, mobilya ve dokuma alanında olduğu kadar tarımsal anlamda da yüksek başarı elde edilmiştir ([http-27](#)).

Bursa I. Prusias tarafından kurulmuş ve ismini bu kraldan almıştır. Türkler bu bölgeye 1800 yılında yerleşmişlerdir. Evliya Çelebinin “Ruhanîyetli Şehir” olarak adlandırdığı Bursa, 6 Nisan 1326 yılında Osmangazi oğlu Orhangazi tarafından Osmanlı topraklarına dahil edilerek Başkent ilan edilmiştir (Şenol, 2016). Yeşil alanları ile tanınan bu şehir ünlü kayak merkezi Uludağ, Ulu camisi, hanları, türbeleri, külliyesi, şeftalisi ve kestanesi ile akıllarda canlanmaktadır. Doğal güzellikleri ve tarihi zenginlikleri bakımından Türkiye'nin önde gelen turizm merkezlerinden biri olan Bursa, geleneksel Türk şehri kimliğini makul oranda koruyabilmiş nadir şehirler arasında yer almaktadır (Elbas ve Dönmez, 2018).

2.1.4.1.1. Bursa İli Turizmi

Bursa, geçmişten günümüze kadar birçok önemli medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerin Bursa topraklarına mühim eserler sunmaları dağ, deniz, göl, akarsu ve mağara gibi doğal güzellikleri içeren alternatif turizm aktivitelerini çeşitlendirmektedir. Aynı zamanda kış turizmi kapsamında değerlendirilen Uludağ bölgesinin trekking, teleferik ve botanik geziler gibi çeşitli aktivitelerin merkezi olarak tercih edildiğini de söylemek mümkündür (Yozcu, 2011). Bursa için büyük önem taşıyan turizm türlerinden bir diğeri ise inanç turizmidir. Manevi değerlerin ön planda olduğu bu şehir bu zamana kadar dini anlamda birçok kişiye ev sahipliği yapmıştır. Bölgede bulunan dini yapılar, mekanlar ve dinsel olaylar turist davranışlarını olumlu yönde etkileyerek bireyleri inanç turizmine yönlendirmektedir. Ayrıca bu destinasyonda manevi anlamda değerli kişilerin kabirlerinin bulunması inanç turizmine yönelik oluşan talebi arttırmaktadır (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2011).

Bursa, konumu, iklimi, termal kaynakları ile turizm çeşitliliği bakımından güçlü bir yapıya sahiptir. Kültür turizmi, termal turizm, kış turizmi, doğa turizmi, gastronomi turizmi, macera turizmi ve agro turizm alanlarında dört mevsim yerli ve yabancı ziyaretçileri ağırlamaktadır ([http-](#)

28). Bölgeyi kültür, inanç, iş ve kış turizmi bakımından fazla sayıda turist ziyaret etmektedir. Bursa 2019 yılında yaklaşık 1.250.000 yerli turist karşılamıştır. Giriş yapan turistlerin 900.000 kültür ve inanç turizmi kapsamında külliyeler ve camileri, 250.000 iş amaçlı faaliyetleri, 100.000 ise kış turizmi bakımından Uludağ bölgesini tercih etmektedir (Bursa İl KültürTurizm Müdürlüğü, 2020).

Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi istatistik verileri doğrultusunda Bursa iline giriş yapmış turistlerin hangi tür belgeli tesisleri tercih ettikleri, giriş ve geceleme sayıları, kalış süreleri ve bu rakamlara dair doluluk oranlarının belirtildiği son yıllara ait veriler Çizelge 8’de sunulmaktadır.

Çizelge 8. Bursa İli Yerli ve Yabancı Turist Sayıları

Yıl	Tesis Belgesi	Giriş Sayısı			Geceleme Sayısı			Doluluk Oranı	Ort. Kalış Süresi
		Yerli	Yabancı	Toplam	Yerli	Yabancı	Toplam		
2016	BAKANLIK BELGELİ	577.837	160.934	738.771	941.662	368.736	1.310.398	38,08	1,77
	BELEDİYE BELGELİ	560.152	53.076	613.228	987.553	106.590	1.094.143	34,65	1,78
	TOPLAM	1.137.989	214.010	1.351.999	1.929.215	475.326	2.404.541	36,36	1,78
2017	BAKANLIK BELGELİ	661.838	233.770	895.608	1.090.316	504.248	1.594.564	46,12	1,78
	BELEDİYE BELGELİ	571.325	80.305	651.630	1.060.486	185.824	1.246.310	37,07	1,91
	TOPLAM	1.233.163	314.075	1.547.238	2.150.802	690.072	2.840.874	41,60	1,85
2018	BAKANLIK BELGELİ	688.226	285.655	973.881	1.137.314	597.222	1.734.536	48,47	1,78
	BELEDİYE BELGELİ	566.662	84.732	651.394	1.013.987	177.609	1.191.596	39,57	1,83
	TOPLAM	1.254.888	370.387	1.625.275	2.151.301	774.831	2.926.132	44,02	1,81
2019	BAKANLIK BELGELİ	686.006	308.168	994.174	1.153.548	653.921	1.807.469	47,99	1,80
	BELEDİYE BELGELİ	563.427	89.630	653.057	1.013.680	172.116	1.185.796	40,22	1,81
	TOPLAM	1.249.433	397.798	1.647.231	2.167.228	826.037	2.993.265	44,11	1,81
2020 (Ekim Sonu)	BAKANLIK BELGELİ	342.938	79.088	422.026	589.566	172.109	761.675	28,99	1,73
	BELEDİYE BELGELİ	319.339	23.167	342.506	572.432	46.275	618.707	29,00	1,89
	TOPLAM	662.277	102.255	764.532	1.161.998	218.384	1.380.382	28,99	1,81

Kaynak: Bursa Valiliği. (2020). Bursa ili yerli ve yabancı turist sayıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi istatistik programından alınan veriler doğrultusunda yerli ve yabancı turistlerin Bursa iline gerçekleştirdikleri ziyaretler ve konaklamalarına bağlı oluşan doluluk oranlarında her geçen yıl gözle görülür bir artış yaşanmaktadır. Aynı zamanda ziyaretçi sayılarında yaşanan artışların bölge ekonomisine katkı sağladığını ifade etmek mümkündür.

Bursa geneline bakıldığında Çizelge 9’da 2020 Aralık sonuna ait yatırım, işletme ve belediye belgeli konaklama tesisleri sayıları ve yatak kapasitesi oranlarına yer verilmektedir.

Çizelge 9. Bursa İli Turizm Tesisleri Genel Kapasite Dökümü (2020)

Tesis Belgesi	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
Yatırım Belgeli	27	5.398
İşletme Belgeli	83	12.755
Belediye Belgeli	165	9.919
Toplam	275	28.072

Kaynak: Bursa Valiliği. (2020). Bursa ili turist verileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Çizelge 9’da verilen oranlar Bursa merkez, ilçeler ve Uludağ’da bulunan konaklama tesisleri dahil edilerek hazırlanmıştır. Yatırım ve işletme belgeli tesislerde en yüksek rakam merkez tesislerde belirlenirken, belediye belgeli tesislerde ise bu oran ilçeler üzerinde toplanmaktadır. Tesisler arasında en fazla sayıyı belediye belgeli oteller üslenirken, işletme belgeli oteller yatak kapasitesi bakımından ilk sırada yer almaktadır.

Bursa ilinde faaliyet gösteren işletme belgeli acenta istatistikleri çizelge 10’da yer almaktadır.

Çizelge 10. Bursa İlinde Faaliyet Gösteren İşletme Belgeli Acentalar

Acenta Grupları	Acenta Sayısı
A Grubu	353
B Grubu	2
C Grubu	13
Toplam	368

Kaynak: Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2021). Bursa ilinde faaliyet gösteren işletme belgeli acentalar. Bursa Valiliği.

Çizelge 10’da Bursa bölgesinde faaliyet gösteren acentaların 2021 yılına ait güncel verileri sunulmaktadır. Bu acentalar A, B ve C olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bu acenta grupları Bursa’nın Osmangazi, Nilüfer, Yıldırım, İnegöl, Mustafakemalpaşa ve Yenişehir ilçelerinde hizmet

vermektedir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda Bursa kapsamında düzenlenen paket tur programlarının başlangıç noktası olarak Hanlar Bölgesi ve çevresinin tercih edildiğini söylemek mümkündür (Bursa İl KültürTurizm Müdürlüğü, 2020).

Bursa'nın kültür, sanat ve turizm unsurları açısından tanıtılması amacıyla Büyükşehir Belediyesi tarafından çeşitli çalışmalar düzenlenmektedir. Türkçe, İngilizce ve Korece dillerinde oluşturulan web sitesi sayesinde, Bursa'nın gezi rotaları, müzeleri, kültürel etkinlikleri, sinema ve tiyatro salonları ve aynı zamanda termal unsurları tek bir platformda toplanmaktadır. Macera sporu aktiviteleri ve parklar için ulaşım imkânları, turizm haritaları, konaklama ve rehberlik hizmetleri, sanal tur uygulamaları gibi turistlerin doğrudan bilgi sahibi olacakları mevcut veriler de web sitesinde yer almaktadır (Kültür Turizm ve Tanıtma Birliği, 2021).

Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Başkanlığı ve Bilgi İşlem Başkanlığı'nın girişimi ile oluşturulan web sitesinde 2.791 adet fotoğraf, 17 tanıtım filmi, 2 ayrı grupta 13 farklı kültür, tarih ve doğa rotası ve ayrıca 21 kategoride Bursa'nın tarihi, kültürel ve doğal alanların tanıtıldığı 515 farklı mekân yer almaktadır. Bu alanlarda 117 içerikten oluşan el sanatları, yerel lezzetler, festivaller ve etkinliklerin sunulduğu çeşitli içerikler bulunmaktadır. Aynı zamanda bölgeyi ziyaret eden turistlere ulaşım kolaylığı sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmaktadır ([http-29](http://29)).

Kültür Turizm ve Tanıtma Şube Müdürlüğü (2021), Bursa'da turizm alanında çeşitli çalışmaların gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Bunlar;

- Adım Adım Bursa
- Bir Günde Bursa Turu
- Osmanlı Padişahları Turu
- Bursa Kalesinde Bir Gün
- On Bin Adımda Hanlar Bölgesi
- Müzeler Şehri Bursa
- Merkezden Zirveye

- Evliyalar Şehri Bursa
- Çocuğumla Geziyorum

2.1.4.1.2. Bursa’da Kültür Turizmi

Bursa sahip olduğu zengin tarihi ve kültürel miras değeri bakımından kültür turizminde öne çıkan bir şehirdir. Bu doğrultuda 2009 yılında Karagöz Gölge Oyunu ile UNESCO Dünya Manevi Kültürel Miras Listesi’ne kabul edilen Bursa’nın dünya çapında bir marka haline geldiğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda tarihi ve kültürel değeri açısından çekicilik oluşturan Cumalıkızık köyünde dizi ve film çekimlerinin yapılması köyün uluslararası tanınırlığını arttırmıştır. Ayrıca evrensel anlamda büyük bir öneme sahip olan Irgandı Köprüsü, 2004 yılında restore edilerek yerel halk ve turistlere hizmet vermek adına yeniden kullanıma açılmıştır. Bugün turistlerin en uğrak noktalarından birisi olan Irgandı Köprüsü, Bulgaristan’ın Lofça şehrindeki Osm Köprüsü, İtalya’nın Floransa’daki Ponte Vecchio Köprüsü ve Venedik şehrindeki Rialto Köprüsü ile tarihi ve kültürel değeri bakımından önemli benzerlikler göstermektedir (BEBKA, 2020).

“Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu” başlığı adı altında 2014 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine kabul edilen Bursa, uluslararası anlamda önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020). Aynı zamanda Türkiye’nin en büyük camileri arasında yer alan Ulu Caminin Osmanlı döneminin mimari özelliklerini taşıması bölgenin tercih edilebilirliğini artırmaktadır (Bursa Valiliği, 2020). Bursa’nın sahip olduğu kültürel ve tarihi değeri kültür turizmi kapsamında rekabet oluşmasına olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda bölgede ön plana çıkan tarihi yapılar ve turizm destinasyonları şu şekildedir (Gönül, 2020);

İzmit: Birinci İzmit Konsili’ne ev sahipliği yapmış olan İzmit Hristiyanlık için büyük bir önem taşımaktadır. Kültür, sanat ve ticaret merkezi olarak bilinen İzmit de eski Osmanlı dönemine ait birçok mimari eser inşa edilmiştir. Ayrıca dünyaca ünlü çini ve seramik ürünleri burada üretilmeye başlanmıştır. Sahip olduğu zengin tarihi ve kültürel mirasının yanı

sıra doğal güzellikleriyle öne çıkan İznik, Bursa'ya çok sayıda yerli ve yabancı turist çekmektedir.

Trilye: Osmanlı egemenliğinde yönetilen Trilye çoğunluk olarak rumların yaşadıkları zengin bir yerleşim bölgesidir. Özellikle zeytin ve zeytinyağıyla dünyaca ünlü olan bu bölge ipekböcekçiliği, balıkçılık ve şarap üretimi yaparak Bursa turizmine katkı sağlamaktadır. Günümüzde turistik bir bölge olarak da öne çıkan Trilye, çok sayıda turist tarafından beğenilerek ziyaret edilmektedir.

Gölyazı: Tarihi eski zamanlara dayanan Gölyazı Zambak Tepe adlı bir tepenin üzerinde yer almaktadır. Bölgede antik kentin koruyucu Tanrısı kabul edilen Apollon'a adanmış bir tapınağın kalıntıları mevcuttur. Bursa'nın en zengin antik yerleşim yerlerinden biri olarak kabul edilen Gölyazı doğal güzellikleri ve tarihi mirası nedeniyle çok sayıda ziyaretçi çekmektedir.

Panorama 1326 Bursa Fetih Müzesi: Osmanlı devletinin imparatorluğa uzanan yolculuğunu anlatan Fetih Müzesi Osmanlı'nın kuruluş dönemini içeren önemli olayları, Bursa'da mezarları bulunan 6 Osmanlı padişahı ve o dönemdeki sosyal yaşamları anlatan tablolar yer almaktadır. Açıldığı günden bu yana kısa sürede turistlerin ilgi odağı haline gelen müzeyi, bugüne kadar 800 binin üzerinde yerli ve yabancı turist ziyaret etmiştir (Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2021).

Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planında Bursa kültür ve kongre turizmi kapsamında ele alınmaktadır. Bu doğrultuda bölgede kültür turizm faaliyetleri canlandırılarak Bursa'nın marka bir şehir olması hedeflenmektedir. Aynı zamanda kongre turizminin geliştirilmesi için Kültür ve Turizm Bakanlığı öncülüğünde toplantılar düzenlenerek gerekli çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir (BEBKA, 2020).

Bursa iline milliyetlerine göre giriş yapan ilk 20 ülkenin 2020 yılına ait toplam konaklama oranları Çizelge 11'de yer almaktadır.

Çizelge 11. Bursa İli Milliyetlerine Göre Turist Verileri (2020)

Sıra No	Ülke	Toplam Giriş	Toplam Geceleme
1	Kuveyt	16.478	46.413
2	Suudi Arabistan	8.932	19.104
3	Endonezya	8.579	10.972
4	Malezya	3.976	4.847
5	Almanya	3.758	9.505
6	Rusya Fed.	2.903	7.507
7	Suriye	2.857	5.069
8	Irak	2.468	4.361
9	Bahreyn	2.092	5.184
10	Fransa	1.838	5.131
11	Çin Halk Cumhuriyeti	1.821	2.619
12	Japonya	1.776	2.121
13	Bulgaristan	1.770	3.317
14	Ürdün	1.745	3.559
15	Azerbaycan	1.736	4.061
16	Katar	1.709	3.521
17	Libya	1.631	4.506
18	Amerika Birleşik Devletleri	1.596	3.731
19	İtalya	1.519	3.436
20	Tayland	1.266	1.393

Kaynak: Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü. (2020). Bursa milletlerine göre turist verileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Bursa ilini ziyaret eden turistlerin seyahat amaçlarına göre sınıflandırması yapılmamıştır. Ancak Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü yetkililerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda seyahat etme amaçlarına göre farklılık gösteren bazı bölgeler belirlenmiştir. Avrupa, Güney Amerika, Orta Doğu, Güney Doğu ve Uzak Doğu bölgelerinin Bursa ilini çeşitli amaçlara yönelik ziyaret ettiklerini söylemek mümkündür. *Avrupa* bölgesinden gelen turistler ziyaretlerini iş, kış, kültür ve inanç turizmi kapsamında gerçekleştirmektedir.

Güney Amerika dan gelen turistlerin ziyaretleri Sultan Külliyesi ve çevresine yönelik gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda Türkiye’de çekimleri gerçekleştirilen Diriliş Ertuğrul dizisi turistlerin bu bölgeyi ziyaret etmesinde önemli bir etken olarak görülmektedir. *Orta Doğu* turistleri bakımından alışveriş son derece önemlidir. Bu nedenle turistler tarafından Hanlar Bölgesi ve kapalı çarşıya yönelik yoğun bir talep oluşmaktadır. *Güney Doğu* bölgesinden ziyarete gelen turistler kültür ve inanç turizmi kapsamında

külliye, türbeler ve camilerin bulunduğu ilgili mekanları ziyaret etmektedir. Son olarak *Uzak Doğu* turist profilleri incelendiğinde, Bursa'nın mimari yapısına oldukça önem verdikleri kanısı ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin kusursuz bir mimariye sahip olması bölgeye yönelik gerçekleştirilen ziyaretlerde artış yaşanmasına olanak sağlamaktadır.¹

2.1.4.2. Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin Tarihsel Süreci

Farsça kökenli bir sözcük olan han, yolculuk yapan kişilerin dinlenme ve konaklama ihtiyaçlarını karşıladıkları yer olarak ifade edilmektedir. Osmanlı mimarisinde bedesten ve çarşı gibi yapılardan meydana gelen hanlar, bulunduğu kent için ticari merkez konumundadır (Ersoy, 2001). Genel anlamda hanlar ile bağlantılı olan külliye cami etrafında inşa edilen han, medrese, hamam, imaret gibi farklı fonksiyonlardaki binaların bir araya gelmesi sonucu oluşan mimari yapılar olarak adlandırılmaktadır (Çobanoğlu, A. [http-30](http://30)).

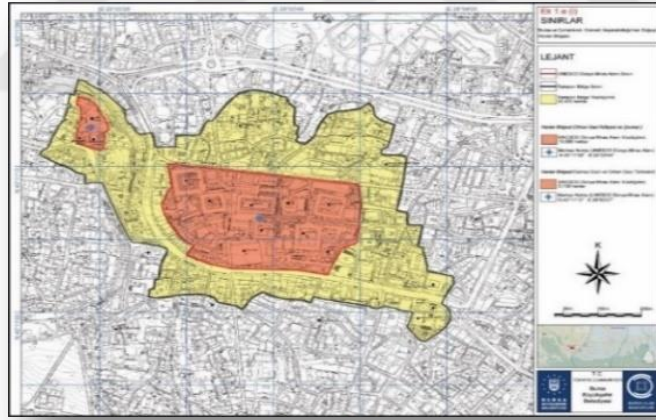
Bursa Hanlar Bölgesi ve Orhan Gazi Külliye çevresi Osmanlı Dönemi zamanında oluşmaya başlamıştır. 1339 yılında inşa ettirilen tarihi alan, Çakırhamam bölgesinden Setbaşı civarına kadar uzanan alanda yer almaktadır. Surlar ile çevrili külliye'nin dışarıya iki kapısı açılmaktadır. Bu külliye'nin yapımından sonra Bursa'nın sur dışında kalan bölgesinde yeni bir yerleşim merkezi oluşmaya başlamıştır. Orhan Gazi döneminden günümüze Orhan Cami, Emir Han (Bey Hanı) ve Bey Hamamı (Aynalı Çarşı) ulaşmıştır. Orhan Gazi tarafından başlatılan kentleşme modeli sonraki Osmanlı Sultanları tarafından devam ettirilmiştir (Dosoğlu ve Oral, 1999).

1359 yılında tahta geçen I. Murat, Çekirge bölgesinde cami, medrese, imaret, çeşme, hamam ve türbeden oluşan Hüdavendigâr Külliyesi'ni yaptırmıştır. Orhan Külliyesi'nin batısında bulunan bu yeni külliye kentin batıya doğru gelişmesinde rol oynamıştır (Elbas ve Dönmez, 2018). 1389 yılında tahta çıkan Yıldırım Bayezid, Hanlar Bölgesinde Ulu Cami, Bedesten, Vaiziye Medresesi, Şengül Hamamı ve Ertuğrul Bey Camii gibi yapılar

¹ Bu bilgiler İl Kültür Turizm Müdürlüğüyle yapılan görüşmeden elde edilmiştir. 31.12.2020

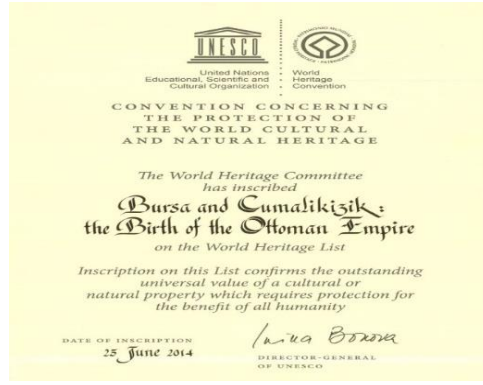
oluşturarak şehrin doğuya doğru gelişmesini sağlamıştır. Böylece hanlar etrafında ticari ilişki oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğun da yaşanan gelişmeler bölgenin ekonomik anlamda önem kazanmasına olanak sağlanmıştır (Bursa Alan Başkanlığı, 2013).

Çelebi Sultan Mehmet babasının izinden giderek kenti doğu yönünde geliştirmek için Yeşil Külliyesini yaptırmıştır (<http-31>). Hanlar Bölgesine ise İpek Han, Geyve Han, Gelincik Çarşısı ve Hacı İvaz Paşa Çarşısı yapılarak Uzun Çarşı alanı oluşmuştur. II. Murat zamanında yapılan külliye, Bursa da sultanlar tarafından yapılan son külliye'dir. Bursa Alan Başkanlığı dahilinde yapılan incelemeler sonucunda Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık Köyü Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanarak 2014 yılında listeye dahil edilmiştir (Bursa Alan Başkanlığı, 2013). Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi için belirlenen çekirdek alan ve tampon bölge Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2. Hanlar Bölgesi Yönetim Alanı

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2012). *Bursa ve Cumalıkızık Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*. Bursa Alan Başkanlığı.

Şekil 3. Dünya Mirası Beratı

Kaynak: Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2021). *Hanlar Bölgesi*. Bursa:BEBKA.

UNESCO'nun kültürel kategorisinde "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" UNESCO Dünya Mirası Beratı Şekil 3'de yer almaktadır.

2.1.4.3. Hanlar Bölgesi

Tarihi Hanlar Bölgesi olarak adlandırılan alanın batısında Cemal Nadir Caddesi, güneyinde Atatürk Caddesi, kuzeyinde Haşim İşcan Caddesi ve doğusunda Gökdere Senti yer almaktadır. Bu bölgedeki tarihi yapılar 14 . yüzyıldan 16. yüzyıla kadar geçen sürede inşa edilmiştir. Bursa Reyhan-Kayhan-Hanlar bölgesi, taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları yüksek kurulunun 14.02.1986 tarih ile 1918 sayılı kararı üzerine bölge kentsel sit alanı olarak belirlenmiştir (Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2021).

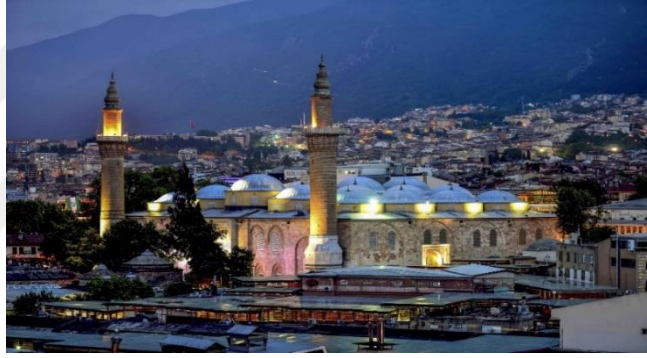

Şekil 4. Hanlar Bölgesi

Kaynak: Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2021). *Hanlar Bölgesi ve Çarşıbaşı Meydan Projesi*. Bursa:BEBKA.

Hanlar Bölgesi, çarşı yapılarının oluşumu ve geliştirilmesi bakımından önemli bir role sahiptir. Bu bölgede Koza Han, Fidan Han, Pirinç Han, Emir Han, Geyve Han, İpek Han, Kapan Han, Galle Han, Tuz Han ve Çukur (Kütahya) Hanı şeklinde çeşitli mimari yapılar yer almaktadır. Bölgede ilk inşa edilen Orhan Gazi Külliyesi Hanlar Bölgesinde bulunan tek külliye (BEBKA, 2020). Miras alanında yer alan tarihi yapılar şu şekildedir;

Ulu Camii: Bursa Ulu Cami, 1396-1400 yılları arasında I. Beyazıt tarafından inşa ettirilmiştir. Orhan Gazi Parkı'nın bulunduğu geniş bir alanda yer alan Ulu Camii Osmanlı zamanında yaptırılan çok kubbeli ilk anıtsal yapıdır. Bu yapı dikdörtgen bir şekle sahiptir ve on iki paye üzerinde yirmi kubbesi bulunmaktadır. Cami'nin yapım aşaması tamamlandıktan sonra Yıldırım Bayezid, Emir Sultan, Molla Fenari gibi değerli kişilerin cemaate katıldığı ilk namazı Somuncu Baba kıldırması (Şenol, 2016).

Şekil 5. Ulu Camii

Kaynak: (<http-32>)

Orhan Gazi Cami: Orhangazi Külliyesinin içinde yer alan Orhan Camisi 1339 yılında Orhan Gazi tarafından yaptırılmış. Orhan Camii, Bursa'daki zaviyeli (T tipi) plana sahip ilk camidir. Yapıldığı dönemde Orhan Külliyesi'ni oluşturan yapı kompleksinin en önemli yapılarından biridir. 1855 depreminde büyük oranda hasar alan cami birkaç defa tamir edilmiştir. 1905 yılında gerçekleştirilen onarımlar sırasında caminin daha önce bulunamayan doğu kapısı ortaya çıkartılmıştır (<http-33>).

Orhan Hamamı (Aynalı Çarşı): Orhan Gazi'nin Hanlar Bölgesinde kurduğu külliyenin hamamı olan tarihi yapı, aynı zamanda Bursa'nın bilinen ilk çarşı hamamıdır. Çifte hamam özelliği taşıyan yapı, 16. Yüzyıla kadar çarşının ihtiyacını karşılamıştır fakat 1584 yılında meydana gelen yangın

sırasında büyük hasar almıştır. Yapılan onarımlar sonrasında kadınlar bölümü hamam erkekler kısmı ise kahve olarak kullanılmıştır. Aynalı Çarşı günümüzde Bursa için simgesel olan bazı turistik ürünlerin satıldığı bir çarşı olarak işlev görmektedir (Elbas ve Dönmez, 2018).

Emir Han (Bey Hanı): Ulu Cami'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan Emir Hanı, Orhan Bey tarafından külliye gelir getirmesi amacıyla inşa ettirilen ilk Osmanlı hanıdır. 14. Yüzyıl zamanında, Yıldırım Bayezid tarafından yeni bir Bedesten inşa ettirilmesi üzerine Emir Han bir süre "Eski Bedesten" olarak anılmıştır. Günümüzde han içerisinde, hediyelik ürünler, dini kitaplar ve hac malzemeleri satan tarihi dükkanlar yer almaktadır ([http-34](#)).

Kapan Hanı: Atatürk Caddesi üzerinde bulunan han, I. Murat tarafından tarım malzemelerinin pazarlanması için yaptırılmıştır. Atatürk Caddesinin genişletilmesi için yapılan restorasyon çalışması sırasında mimari yapının güney cephesi yıkılmıştır. Kuzey girişinden birkaç odası kalan kapan hanı, günümüzde tekstil ve dikim atölyeleri ile ilgilenen esnaflar tarafından işletilmektedir ([http-35](#)).

Pirinç Han: İstanbul'daki cami ve imaretine gelir sağlamak amacıyla 1508 yılında II. Bayezid tarafından inşa ettirilen yapı, yabancı tüccarların sıklıkla uğradığı hanlardan biri olmuştur. Hanın kuzey bölümü Cumhuriyet Caddesi'nin açılması sonucu kullanım dışı kalmıştır. Günümüzde hanın zemin katında yeme-içme hizmeti sunan işletmeler yer alırken üst katında ise kitap satışı yapan dükkanlar bulunmaktadır (Bursa Alan Başkanlığı, 2013).

İpek Han: Sultan Çelebi Mehmet tarafından 15.yüzyıl zamanda yeşil külliyesine gelir sağlaması amacıyla inşa ettirilmiştir. Ulu Cami ile pirinç han arasında bulunan ipek hanı geçmiş kayıtlara göre arabacılar hanı olarak da isimlendirilmektedir. Oldukça sağlam bir yapıya sahip olan bu han tonoz tavanlarla örtülüdür. Toplam 81 odası bulunan ipek hanında günümüzde tekstil işletmeleri ve terzi atölyeleri yer almaktadır (Eriçok, 2014).

Fidan Han (Mahmut Paşa Hanı): Fatih Sultan Mehmet'in Sadrazamı olan Mahmut Paşa tarafından yaptırılan fidan hanı, Mahmut Paşa hanı olarak da bilinmektedir. İki katlı inşa edilen hanın ortasında büyük bir şadırvan ve

mescit bulunur. Hanlar Bölgesinin merkezinde çarşı içinde yer alan fidan han, restore edilerek son yıllarda hizmet vermeye başlamıştır. Aynı zamanda Han'ın avlusu çay bahçesi olarak kullanılmaktadır ([http-36](#)).

Koza Han: Bursa Ulu cami ve Orhan cami arasında yer alan tarihi yapı 1491 yılında II. Beyazıt tarafından İstanbul'da bulunan cami ve medreselere gelir kazandırma amacıyla yaptırılmıştır. Koza han, eski zamanlarda ipek böceği kozalarından elde edilen kumaşların pazarlandığı bir yer olarak kullanılırdı. İpek kozalarından elde edilen bu kumaşlar Bursa'nın tekstil merkezi olmasında önemli bir rol oynamaktadır (Eyice, 2002).

Bedesten: Yıldırım Beyazıt tarafından 14. yüzyıl zamanında yaptırılan Bursa bedesteni Osmanlı döneminde inşa edilen ilk bedesten olarak bilinmektedir. Bankaların sorumluluğu altında olan para ve değerli eşya düzeyindeki maddi varlıkların muhafaza edilme görevi eski zamanlarda bedestenler tarafından yapılmaktaydı. Bankacılığın temellerini oluşturan bedesten günümüzde kuyumcular çarşısı olarak hizmet vermektedir (Eyice, 1992).

Bursa Tümüls'ü: Bir diğer adı "Oda Mezar" olarak bilinen Bursa Tümüls'ü 1969 yılında Bursa ticaret ve sanayi odası binasının temel kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Tümüls, yıkımı gerçekleştirilen binanın bodrum katında bu zamana kadar zarar görmeden güvenli bir biçimde saklanmıştır. Mezar odasında Bithynia krallığına ait bulunan kıymetli eşyalar Bursa Arkeoloji Müzesine teslim edilmiştir. Tümüls, konumu itibarıyla Bursa'nın akropolü olduğu varsayılan Tophane bölgesinin yaklaşık 400 metre doğusunda yer almaktadır (Mert, Şahin , ve Altın, 2018).

Ertuğrul Bey Camii: Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan yapı, Yıldırım Bayezid tarafından 1389-1402 yılları arasında oğlu Ertuğrul Bey adına inşa ettirilmiştir. 1398 yılında aydın ilinde vefat eden Ertuğrul Gazinin cenazesi Bursa'ya getirilerek Ertuğrul Bey Cami mezarlığına defnedilmiştir. Geçmiş tarihlerde Bursa'da çıkan yangınlarda çok kez hasar alan tarihi yapı üzerinde onarım ve restore çalışmaları yapılmıştır ([http-37](#)).

Geyve Han: Yeşil cami mimari İvaz Paşa tarafından Sultan I. Mehmet'e hediye edilen Geyve hanı yeşil külliyesine gelir sağlamak amacıyla yaptırılmıştır. 2007 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından onarılarak önünde bulunan bazı binalar kaldırılmıştır. Demirkapı çarşısı içerisinde yer alan handa günümüzde toptan tekstil malzemelerinin satışı yapılmaktadır (Bursa Alan Başkanlığı, 2013).

Meyhaneli (Tavuk Pazarı) Hamamı: Bursa cumhuriyet caddesi üzerinde pirinç hanın bitişiğinde bulunan meyhaneli (tavuk) hamamı II. Murat tarafından 1426 yılında Muradiye külliyesine gelir sağlamak için yaptırılmıştır. Geçmiş zamanlarda şaraphane olarak kullanılan mimari yapıya meyhaneli hamam adı verilmiştir. Aynı zamanda içinde bulunduğu çarşı sebebiyle tavuk pazarı olarak da anılmaktadır. Özel bir mülkiyet olan yapı çarşı ve depo olarak değerlendirilmektedir (Kaplanoğlu, 2001).

Bakırcılar Çarşısı: Orhangazi döneminde tonoz duvarlar ile kapatılan hanlara kapalı çarşı şekli verilmiştir. Sonraki yıllarda gelincik, sipahiler, sandıkçılar, yorgancılar ve bakırcılar çarşısı eklenerek kapalı çarşı yapısı tamamlanmıştır. Ulu caminin kuzey batı kısmında yer alan bakırcılar çarşısı, kentin en eski çarşılarından biridir. 1760 ve 1960 yılları arasında çıkan yangınlarda çarşıda bulunan ev ve dükkanlar büyük zarar görmüştür. Özgün biçimini kaybeden yapı onarılarak yeniden eski haline getirilmiştir. Günümüzde bakırcılar çarşısında havlucular ve giyim mağazaları yer almaktadır ([http-38](http://38)).

İvaz Paşa Camii: II. Murad döneminde 1421-1451 yılları arasında Yeşil külliye mimarı Hacı İvaz Paşa tarafından yaptırılan camii, çevresinde çarşı bulunması sebebiyle tavuk pazarı mescidi olarak da bilinmekteydi 1958 yılında çıkan çarşı yangınından büyük hasar alan camii, eski eserleri sevenler kurumu aracılığıyla 1970 yılında tekrar restore edilmiştir (Sönmez, 1996).

Esir Dede (Sağrıci Sungur) Türbesi: Pirinç hanın arka tarafında yer alan Esir Dede Türbesi 1680 yılında inşa edilmiştir. İlk zamanlar Sarıca Sungur (Sağrıci Sungur) türbesi olarak bilinen yapının adı daha sonra Esir Dede Türbesi olarak değiştirilmiştir. Sungur mescidini türbeye çeviren

Şeyhülislam Esiri Mehmed Efendi ve ailesinin kabirleri bu türbede yer almaktadır (Bursa Alan Başkanlığı, 2013).

2.1.4.3.1. Hanlar Bölgesi Çarşıbaşı Meydan Projesi

Hanlar Bölgesinin 2014 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine kabul edilmesi üzerine miras alanına ilişkin sosyal, kültürel ve ekonomik çalışmaların yapılması planlanmıştır. Bu doğrultuda Hanlar Bölgesinde ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı doğrultusunda bölgeye yönelik bir çalışma planı hazırlanmıştır. Çarşıbaşı Meydan Projesi kapsamında hazırlanan çalışma planı Kültür ve Turizm Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü aracılığıyla Kültür Varlıklarını Koruma ve Müzeler Genel Müdürlüğüne sevk edilmiştir.

Çarşıbaşı Meydan Proje planında yapılacak olan düzenlemelerde kaldırımlardan faydalanılarak engelli bireyler ve yayalar için kullanılabilir alanlar oluşturması planlanmaktadır. Planlama bölgesinde yer alan hanların özgün yapısına zarar verilmeden yasal olmayan alanların kaldırılması hedeflenmektedir (Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021).

Şekil 6. Çarşıbaşı Meydan Proje Alanı

Kaynak: Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2021). Hanlar Bölgesi Çarşıbaşı Meydan Projesi. BEBKA

Çarşıbaşı meydan kentsel tasarım planının uygulanabilmesi için Bursa kültür varlıklarını koruma kurulundan izin alınarak gerekli çalışmalara başlanmıştır. Proje kapsamında imar alanının tarihi dokusu korunarak restore edilmektedir. Bölgede bulunan binaların İpek Han, Pirinç Han ve Bakırcılar Çarşısı çevresinde görsel anlamda olumsuz etkiler yaratması nedeniyle hanlar

bölgesinin açığa çıkarılması adına gerekli düzenlemeler yapılmaktadır (<http-39>).

Şekil 7. Çarşıbaşı Meydan Proje Çalışması

Kaynak: Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2021). *Hanlar Bölgesi Çarşıbaşı Meydan Projesi*. Bursa:BEBKA

2.1.4.3.2. Hanlar Bölgesi Tarihi ve Kültürel Miras Koruma Çalışmaları

Hanlar Bölgesinin tarihi ve kültürel miras alanlarını korumak ve aynı zamanda sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla farklı yıllarda pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazıları devamlı olmakla birlikte bazıları anlık müdahalelerdir. Miras bölgesine yönelik yapılan çalışmalar şu şekildedir;

- ***Uluslararası Bursa Osmangazi Tarihi şehir Koşusu (2005)***

Osmangazi Belediyesi tarafından Osman Gazi bölgesini anma ve Bursa'nın Fethi şenlikleri kapsamında yapılan bir maratondur. İlk olarak 2005 yılında düzenlenmeye başlamıştır ve 2019 yılında on dördüncü maraton gerçekleştirilmiştir. Rotalara Hisar alanı dahil edilerek bölge odak noktası haline getirilmeye çalışılmıştır. Maraton kapsamında iki parkur oluşturulmuştur. Bu parkurlar 15 ve 4 kilometrelik geniş kapsamlı yarış güzergahları şeklinde yapılmıştır (<http-40>).

Şekil 8. Bursa Tarihi Şehir Koşusu

Kaynak: ([http-40](#))

- ***Yer Kapı Surları Restorasyon Çalışması (2007)***

Restorasyon çalışması belirlenen alanlara yönelik oluşturulan arkeojeofizik çalışmaları ile başlamıştır. Restorasyon kapsamında Bursa sur yapım teknikleri gözetilerek Horasan harcı ile iç sur ve dış sur duvarları ve üzerindeki kuleler onarılmıştır. Kulelerin iç bölümünde yer alan korunaklar yeniden onarılmıştır. Dış sur duvarı ve iç sur duvarının arasındaki boşluk alan okçuluk çalışmaları, konser ve tören faaliyetleri için düzenlenmiştir ([http-41](#)).

Şekil 9. Bursa Yer Kapı Surları

Kaynak: ([http-41](#))

- ***Bursa Şehir Turu (2012)***

Osmangazi Belediyesi tarafından hazırlıkları yapılan çift katlı kırmızı otobüslü şehir turu 2012 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır. Bir saat sürmekte olan bu gezinin Hanlar Bölgesi çevresini de içeren on durağı bulunmaktadır. Şehir turu Rotası Saltanat Kapıdan başlayıp, Heykel, İnönü Caddesi, Haşim İşcan Caddesi, Altıparmak, Kükürtlü, Çekirge, Muradiye hattını takip ederek Tophane durağında son bulmaktadır ([http-42](#)).

Şekil 10. Bursa Katlı Şehir Turu Otobüsü

Kaynak: (<http>-42)

- *Hisar Arkeopark Projesi (2015)*

Hisar Arkeopark Projesi, Mollagürani semtinde ortaya çıkarılan Roma dönemine ait kalıntıların 2015 yılında Bursa Osmangazi Belediyesinin girişimleri ile 1. Derece Sit Alanı ilan edilerek açık hava müzesine dönüştürülme çalışmasıdır. Proje planı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından yürütülmektedir. Aynı zamanda Bursa Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Bursa Uludağ Üniversitesi ve Bursa Osmangazi Belediyesi iş birliği kapsamında desteklenmektedir. Kazı çalışmaları sırasında taşınır ve taşınmaz birçok kültür miras varlığına ulaşılmıştır (<http>-43).

Şekil 11. Hisar Arkeopark Projesi

Kaynak: (<http>-43)

- *Hisar Bölgesi Kentsel Koruma Analiz Çalışması (2019)*

Çalışma kapsamında ilk olarak Bursa Hisar bölgesi tanımlanarak tarihi ve kültürel alanların önemi belirtilmiştir. Çalışmanın amacı, Bursa Hisar Bölgesinde bulunan tarihi ve mimari değerlerin tespit edilmesi ve bugüne kadar korumaya ilişkin yürütülen uygulama sürecinin araştırılmasına yönelik bir değerlendirme yapılmasıdır. Bu kapsamda belirlenen hedeflerden

bazılarını Şu Şekilde sıralamak mŐmkŐndŐr; kŐltŐrel ve doğal değerlerin koruma ve kullanma dengesi kurularak ekolojik planlama sisteminin oluşturulması, konaklama ve satış faaliyetlerinin belirlenmesi, yöre halkının sŐrece katılımının sağlanması ve aynı zamanda yaya ve trafik ulaŐımını dŐzenlemek çalışmanın hedefleri arasında yer almaktadır. (Sorgu ve Tangör 2018).

Şekil 12. Hisar BÖlgesi Kentsel alıŐma Alanı

Kaynak: (<http-44>)

- **Hanlar BÖlgesi ve İpek Yılı (2021)**

Hanlar BÖlgesi ve İpek Yılı projesi, UNESCO DŐnya Miras Listesinde yer alan Hanlar BÖlgesinin sahip olduğu değeri ortaya çıkarmak amacıyla Bursa BŐyŐkŐehir Belediyesi, Bursa Valiliği, Uludağ Őniversitesi, bölge kapsamında görevli turizm yetkilileri ve Bursa Tarihi arŐı Hanlar Birliği başta olmak Őzere diğer ilgili Sivil Toplum Kuruluşları iş birliğinde yŐrŐtŐlen bir çalıŐmadır. Bursa ili için Önemli bir kŐltŐrel miras varlığı olarak gŐrŐlen Hanlar BÖlgesinde uzun yıllardır ipek ticareti yapılmaktadır. İpek kozası ve kumaŐlarıyla ŐnlenmiŐ olan bu Şehir Evliya elebi tarafından ‘‘ipek diyarı’’ olarak adlandırılmıştır. Bu doğrultuda bölgenin sahip olduğu tarihi ve kŐltŐrel miras değerlerini gelecek nesillere taŐımak ve yerli-yabancı turistlerin ilgisini çekmek adına 2021 yılı Hanlar BÖlgesi ve İpek Yılı ilan edilmiştir (MŐzeler Genel MŐdŐrlŐęŐ, 2021).

Şekil 13. Hanlar Bölgesi ve İpek Yılı Projesi

Kaynak: (<http-45>)

2.1.4.4. Sultan Külliyesi

Bursa Sultan Külliyesinin yapılmasına yönelik ilk adım Osmanlı padişahı Orhangazi tarafından atılmıştır. Kentin gelişmesi amacıyla surların dışında bir külliye inşa ettiren Orhan Bey Bursa'nın ticaret merkezi olmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda Sultan Külliyesi, Osmanlı beylik düzeninin imparatorluk sistemine dönüşmesi ve ekonomik yapının gelişmesine olanak sağlamıştır (<http-46>).

Şekil 14. Sultan Külliyesi

Kaynak: (<http-46>)

2.1.4.4.1. Hüdavendigar (I. Murad) Külliyesi

Osmanlı Sultanı I. Murad tarafından 1363-1366 yılları arasında inşa ettirilen Hüdavendigar külliyesi kentin kaplıca merkezi olarak bilinen tarihi çekirge semtinde yer almaktadır. I. Murad Külliyesi, türbe, imaret, çeşme ve hamam yapılarından oluşmaktadır. Külliye içerisinde bulunan anıtsal çınar ağaçları mimari yapının tarihi değerini ön plana çıkarmaktadır.

Şekil 15. Hüdavendigar (I. Murad) Külliyesi

Kaynak: (<http-47>)

I. Murad Türbe ve Haziresi: Orhan Gazi Türbesi ile aynı proje planına sahip yapı 1389 zamanında Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmıştır. 1854 yılında meydana gelen depremde büyük hasar alan türbenin Sultan Abdülaziz aracılığıyla 1863 yılında yeniden inşa ettirildiği bilinmektedir. Türbede, Sultan I. Murad, oğlu Şehzade Yakup Çelebi, torunu Emir Süleyman Çelebi, torununun oğlu Orhan Çelebi ve II. Bayezid oğlu Şehzade Mehmed'in sandukaları yer almaktadır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2012).

I. Murad İmaret: Osmanlı hükümdarı Sultan I. Murad tarafından 1367-1385 yılları arasında yaptırılan imaret, 19. yüzyıl zamanında büyük hasar alması nedeniyle 1906 yılında Sultan Abdülhamid tarafından restore edilmiştir. I. Murad İmaretinin belirli bir süre Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise bir vakıf tarafından işlevini sürdürmektedir (Bursa Alan Başkanlığı, 2013).

Cık Cık (Gir Çık) Hamamı: Hüdavendigar Külliyesinin içinde yer alan cık cık hamamı camii ile aynı zamanda yaptırılmıştır. Külliyenin bir parçası olan mimari yapı Kültür ve Turizm Bakanlığı kontrolünde restore edilerek yeniden hamam haline getirilmiştir. Medresede eğitim gören öğrenci ve bekarlara ücretsiz olan bu yapı toplum arasında gir-çık hamamı olarak nitelendirilmektedir (<http-48>).

2.1.4.4.2. Yıldırım Külliyesi

Sultan I. Murad oğlu Yıldırım Bayezid tarafından (1391-1395) yılları arasında inşa ettirilen Yıldırım Külliyesi, Osmanlı imparatorluğunun mimari üslup bütünlüğünü nitelemektedir. Külliye alanının tarihi ve sanatsal öğeleri beylik döneminden devlet düzenine geçişin bir işareti olarak görülmektedir. Cami, medrese, türbe, hamam ve camii şadırvanından oluşan yapı, kentin en dikkat çeken anıtları arasında yer almaktadır (Yavaş, 2013).

Şekil 16. Yıldırım Külliyesi

Kaynak: (<http-49>)

Yıldırım Camisi: Yıldırım Külliyesinin ortasında yer alan yıldırım camii, 14. yüzyıl zamanında I. Bayezid tarafından yaptırılmıştır. “Ters T” planlı camilerin en otantiği olan mimari yapıda süsleme tekniği olarak kullanılan Bursa kemerleri göz alıcı bir güzelliğe sahiptir. 1855 depreminde minaresi yıkılan camiye 1963 yılında yeniden bir minare inşa edilmiştir (<http-50>).

Yıldırım Medresesi: Yıldırım Külliyesinin kuzey kısmında yer alan medrese Osmanlı zamanında önü kapalı şekilde yaptırılan ilk medrese olarak bilinmektedir. Dikdörtgen bir plana sahip medresenin orta kısmındaki avlu çevresinde 20 oda ve bir dersane bulunmaktadır. Kesme taşlar ve moloz tuğlalardan oluşan tarihi yapı, günümüzde bakımevi olarak işlev görmektedir (Bursa Alan Başkanlığı, 2013).

Yıldırım Bayezid Türbesi: Yıldırım Bayezid oğlu Emir Süleyman Çelebi tarafından 1406 yılında mimar aliye inşa ettirilen yapı, Osmanlı mimarisinde ki ilk revaklı türbe olarak bilinmektedir. 1402 yılında Akşehir de vefat eden Yıldırım Bey'in cenazesi bir süre Şeyh Mahmut Hayrani Türbesinde kaldıktan sonra Bursa'ya getirilerek adı verilen türbeye defnedilmiştir. Yıldırım Camisinin kuzeyi, medresenin ise doğu kısmında yer alan türbede Yıldırım Bayezid, oğlu İsa Çelebi, hanımı ve ayak ucunda kim oldukları bilinmeyen iki sanduka bulunmaktadır ([http-51](#)).

Yıldırım Hamamı: Yıldırım camisinin batı tarafındaki eğimli bölgede yer alan hamam, Bayezid tarafından 1390 yılında inşa ettirilmiştir. İçerisinde cami, imaret ve medrese bulunan mimari yapı belirli bir süre özel mülke ait bir depo olarak kullanılmıştır. Gerekli izinler doğrultusunda bakım ve onarımı sağlanan tarihi yapı özgün niteliğini devam ettirmektedir ([http-52](#)).

2.1.4.4.3. Yeşil Külliyesi

Yeşil Külliyesi Osmanlı'nın beşinci Sultanı Mehmed Çelebi tarafından 1419 yılında inşa ettirilmiştir. Bursa yeşil semtine ismini veren külliye, kent merkezi ile Yıldırım Külliyesi arasında ortak bir bölgede yer almaktadır. İznik çinileri kullanılarak yapılan külliye turkuaz renkte olması nedeniyle yeşil külliyesi olarak adlandırılmıştır. Kullanışlı şekilde planlanan külliye içerisinde camii, han, hamam, medrese, imaret ve çarşı biçiminde yapılar bulunmaktadır. İlk kez renkli çini tekniğinin kullanıldığı Yeşil Külliyesi, Osmanlı mimarisinde en fazla süslemeye sahip yapıdır. Ayrıca yeşil Külliyesinin Osmanlı devletini kültürel ve sosyal açıdan olumlu biçimde etkilemesi yeniden doğuşunun ispatı niteliğindedir. Günümüzde külliye içerisinde işlevini sürdüren yapılar aşağıdaki fotoğrafta yer almaktadır ([http-53](#)).

Şekil 17. Yeşil Külliyesi

Kaynak: Büyükşehir Belediyesi (2018). Yeşil Külliyesi. Bursa Günlüğü,1-96.

Yeşil Camii: Yeşil Camii 1419 yılında Sultan Mehmed Çelebi tarafından mimar Hacı İvaz Paşaya inşa ettirilmiştir. Süslemeleri II. Murat döneminde tamamlanan camide, taş, ahşap, kalem işi ile her çeşit süsleme sanatı kullanılmıştır. Bursa'nın önemli yapıtlarından biri olan Yeşil Camii, Osmanlı dönemindeki ünlü yapılar arasında yer almaktadır. "Ters T" planı ile yapılan cami Türkiye'nin göz kamaştırıcı tarihsel yapılarından biri olarak görülmektedir (<http-54>).

Yeşil Türbesi: Yeşil Camisinin güney kısmında yer alan yeşil türbe, 1421 yılında yıldırım Bayezid oğlu Sultan Mehmed Çelebi aracılığıyla mimar İvaz Paşaya inşa yaptırılmıştır. Yeşil Türbesi, Osmanlı zamanında yaşanan sorunlar sebebiyle güçlü görünmek amacıyla külliye içerisinde bulunan Yeşil Camisinden dahi yüksek biçimde inşa ettirilmiştir. Yeşil Türbesi 2007-2009 aralıklarında Kültür Turizm Bakanlığı ve Bursa Odalar Birliğinin mali destekleri doğrultusunda ayrıntılı bir restorasyon işlemi görmüştür. Mehmed Çelebinin türbe içerisinde bulunan, çiniler ile süslenmiş sandukasının sanatsal yönden dikkat çektiğini söylemek mümkündür (<http-55>).

Yeşil Medresesi: Bursa yeşil semtinde bulunan ve sultaniye medresesi olarak da bilinen yapı, 1419 yılında Mehmed Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Yeşil Medresesi yapıldıktan sonra İznik ilçesinde Orhan Gazi tarafından inşa ettirilen medresenin değeri ikinci plana düşmüştür. 1923 yılından itibaren Türk İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan Yeşil Medresesinin daha önceki

yıllarda Bursa Arkeoloji Müzesi olarak değerlendirildiği bilinmektedir (Elbas ve Dönmez, 2018).

Yeşil İmaret: Sultan Mehmed Çelebi tarafından 15. Yüzyıl zamanında inşa ettirilen imarete, medrese öğrencileri dahil olmak üzere ihtiyaç sahibi olan herkese sıcak yemek sunulmaktaydı. Rivayete göre Sultan Mehmed'in cuma günleri aş evine gelerek yemek dağıttığı bilinmekteydi. 2000 yıllarında restore edildikten sonra özel kişiler tarafından kafe olarak işletilen yapı, günümüzde aş evi olarak kullanılmaktadır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2018).

Yeşil Hamamı: Yeşil Külliyesinin batı kısmında bulunan hamam, 1480 yılında Köse Ali adında bir hayırseverin kendi yaptırmış olduğu fakat günümüze ulaşamamış bir medreseye gelir sağlamak amacıyla inşa ettirilmiştir. Tek hamam sınıfında yer alan mimari yapının iki kubbe ile örtülmüş soğukluk kısmından geçilerek sıcaklık bölümüne ulaşılmaktadır. Günümüzde ticari amaçlı kullanılan Yeşil Hamamının girişinde ki tabelada Osmanlıca “Şifalı Yeşil Hamamı – Devrengeç suyu ile sıhhat ve nezafet yuvası – Nuri Efendi oğlu Mehmed Hakkı 1925” yazmaktadır (Bursa Alan Başkanlığı, 2013).

2.1.4.4.4. Muradiye (II. Murad) Külliyesi

Sultan II. Murad tarafından 1426 yılında inşa ettirilen ve bulunduğu bölgeye ismini veren Muradiye Külliyesi, Bursa da yaptırılan son külliye olarak bilinmektedir. Muradiye Külliyesinin belirli bir hat üzerinde düzenli şekilde tasarlanmış olması yapıyı diğer külliyelerden ayıran en önemli özelliktir. Cami, medrese, hamam ve imarethaneden oluşan yapının bahçesinde geniş bir hazire alanı bulunmaktadır. 47 yaşında Edirne de vefat eden II. Murad, vasiyeti üzerine Muradiye Külliyesine defnedilmiştir. Ayrıca bu mezarlıkta sultan II. Murad'ın yakınlarına ait kabirler de yer almaktadır ([http-56](#)).

Şekil 18. Muradiye (II. Murad) Külliyesi

Kaynak: (<http-57>)

II. Murad Camii: Sultan II. Murad tarafından 1425-26 yılları arasında Hacı İvaz Paşaya zaviyeli plan şeklinde yaptırılan camii, sade bir biçimde tasarlanmasına rağmen çini süslemesi ve kemer işçiliği bakımından oldukça dikkat çekicidir. Kanatlı camiler grubundan olan Muradiye Cami yapı itibariyle Orhan Camisini anımsatmaktadır (<http-58>).

II. Murad Medresesi: Muradiye Camisinin revaklı avlusunda yer alan medrese, II. Murad tarafından yaptırılmıştır. Bu yapı Osmanlı padişahlarının Bursa'da inşa ettirdiği son medrese olarak bilinmektedir. Muradiye medresesi 1950 yıllarında restore edilerek günümüze kadar dispanser olarak değerlendirilmiştir. Şimdilerde kanser tanı merkezi olarak işlev görmesinin yanı sıra içerisinde bir de sağlık müzesi bulunmaktadır (Hızlı, 1998).

II. Murad (Muradiye) İmaret: Sultan II. Murad tarafından 1426 yılında inşa ettirilen imaret, 1994-1996 yılları arasında Bursa Vakıflar Genel Müdürlüğü aracılığıyla restore edilmiştir. İhtiyaç sahiplerine yiyecek hizmeti sunan imaret gelen misafirlerin çekinmemesi için penceresiz biçimde tasarlanmıştır. Günümüzde ise lezzetli Osmanlı yemeklerinin yapıldığı özel bir restoran olarak işletilmektedir (Beşbaş ve Denizli, 1983).

II. Murad (Muradiye) Hamamı: Sultan II. Murad tarafından 1426 yılında inşa ettirilen hamam, Muradiye Külliyesinde yer almaktadır. İlk zamanlar külliye içerisinde bulunan mimari yapı çevre düzenlemesi yapıldıktan sonra bahçe dışına alınmıştır. Osmangazi Belediyesi aracılığıyla restore edilen hamam günümüzde engelli bireyler için gelişim merkezi olarak değerlendirilmektedir (Bursa Alan Başkanlığı, 2013).

Muradiye (Sıbyan Mektebi) İlkokulu: Fatih Sultan Mehmed'in annesi Hüma Hatun tarafından 15. Yüzyıl zamanında "Sıbyan Mektebi" olarak inşa ettirilmiştir. Muradiye medresesinin güney kısmında bulunan mektep, 2012-2013 yılları arasında ilkokula dönüştürülerek "Muradiye İlkokulu" ismini almıştır. Günümüzde külliye içerisinde yer alan tarihi yapıda ilkokul öğrencilerine eğitim verilmektedir (<http-59>).

Muradiye Türbeler Topluluğu: Osmanlı Padişahı II. Murad ve hanedanından şehzadeleri, eşleri, valide sultanı ve saray çalışanları kabirlerinin yer aldığı 13 türbe bulunmaktadır. İlk kabir 1449 yılında vefat eden Fatih Sultan Mehmet'in annesi Hüma hatun adına yaptırılmıştır. En son kabrin 1574 yılında sultan II. Selim tarafından vefat eden kardeşi şehzade Mustafa adına yaptırıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda bölgede bulunan tarihi yapılarda süsleme sanatının özgün ve etkileyici örneklerini gözlemlemek mümkündür.

Şekil 19. Türbeler Topluluğu

Kaynak: Elbas ve Dönmez. (2018). *Bursa rehberi*. Bursa Valiliği.

- **II. Murad Türbesi:** Fatih Sultan Mehmed tarafından 1451 yılında vefat eden babası II. Murad adına inşa ettirilen bir yapıdır. II. Muradın vasiyeti doğrultusunda sade biçimde planlanan mezar alanı yağmur suyu alabilmesi için üzeri açık şekilde dizayn edilmiştir. Sultan II. Muradın iki oğlu ve bir kızının kabirleri aynı türbe alanı içerisinde yer almaktadır. Kendi isteği ile hükümdarlıktan ayrılan II. Murad Bursa kentinde toprağa verilen son Osmanlı Padişahıdır (<http-60>).

• **Hüma Hatun (Hatuniye) Türbesi:** Sultan II. Mehmed'in 1449 yılında eşi Hüma Hatun için inşa ettirdiği türbe, altıgen şeklinde planlanan mütevazı bir görünüme sahiptir. Hazirede bulunan diğer sandukanın kime ait olduğu bilinmemektedir ([http-61](#)).

• **Gülşah Hatun Türbesi:** Fatih Sultan Mehmed'in eşi ve Şehzade Mustafa'nın annesi Gülşah Hatun anısına inşa ettirilmiştir. Sıra taş ve tuğla kullanılarak oluşturulan bina türbeler arasındaki en küçük ve sade görünüme sahip yapıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda türbede bulunan diğer sandukanın Sultan Kamerşah'a ait olduğu belirlenmiştir (Bursa Alan Başkanlığı, 2013).

• **Cem Sultan ve Şehzade Mustafa Çelebi Türbesi:** Fatih Sultan Mehmed oğlu Şehzade Mustafa adına 1476 yılında yaptırılan türbenin kubbe ve duvarlarında kuranı kerimde yer alan ayetler yazılıdır. II. Mehmed'in en küçük oğlu olan Cem Sultanın kabri 1499 yılında Bursa'ya taşınarak Muradiye hazire alanına defnedilmiştir ([http-62](#)).

• **Şehzade Mahmud Türbesi:** II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmut için annesi tarafından 1506 senesinde mimar Yakup'a inşa ettirilen türbe, Muradiye hanedan türbelerinin güney batısında yer almaktadır. İç kısmı kesme taş ve tuğladan dizayn edilen türbede dört adet mermer sanduka yer alır. Bu kabirlerin Şehzade Mahmut ve oğullarına ait olduğu bilinmektedir (Yavaş, 2006).

• **Şehzade Ahmed Türbesi:** Yıldırım Bayezid'in rahmetli oğlu Şehzade Ahmed için Yavuz Sultan Selim'e inşa ettirdiği yapı, Muradiye Külliyesi içerisinde camii haziresi ve bahçe ile çevrelenmiş alanda bulunmaktadır. Türbenin iç duvarları İznik Çini motifleri ve kalem işlemleriyle süslenmiştir. Ayrıca Sultan II. Bayezid'in ailesine ait sandukalar da bu türbede yer almaktadır (Elbas ve Dönmez, 2018).

• **Şehzade Mustafa (Mustafa Cedit) Türbesi:** Kanuni Sultan Süleyman ve Mahi Devranın hayatını kaybeden oğulları Şehzade Mustafa için 1574 yılında Sultan II. Selime inşa ettirdikleri türbe, külliyenin güney batı tarafında bulunmaktadır. Sıralı kesme taş ve tuğla temeline sahip mimari yapı tamamen 14. Yüzyıla ait İznik Çinileri ile kaplıdır. Türbe içerisinde Şehzade Mustafa ve Bayezid'in aile bireylerine ait sandukalar yer almaktadır ([http-63](#)).

- ***Ebe Hatun (Gülbahar) Türbesi:*** Fatih Sultan Mehmed'in ebesi Gülbahar Hatuna ait olduğu rivayet edilen türbede bilgi içerikli herhangi bir yazıta rastlanmamıştır. Muradiye Cami haziresinde yer alan çevresi açık olan türbenin içinde tek sanduka bulunmaktadır ([http-64](#)).

- ***Gülruh Hatun Türbesi:*** Sultan II. Bayezid eşi Gülruh hatun için 1527 yılında yaptırılan türbe, Muradiye Külliyesinin en batı tarafında yer almaktadır. Mermer kemerli bir girişi olan yapının pencere ve kapıları otantik görünümünü günümüze kadar taşıdığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda türbe içerisinde Gülruh Sultanın çocuklarına ait sandukalar yer almaktadır ([http-65](#)).

- ***Mükrimme Hatun Türbesi:*** Şehzade Mehmed'in annesi Mükrimme Hatun adına 1517 zamanında eşi Sultan II. Bayezid aracılığıyla inşa ettirilmiştir. Türbe içerisinde Âyet-el Kürsî ve Esmâ-ül Hüsna örnekleri yazılıdır. Mihrap üzerinde kaybolan kalem işlemlerinin silinmiş izleri mevcuttur. Hazirede Mükrimme Sultanın oğlu ve torunlarına ait kabirler yer almaktadır ([http-66](#)).

- ***Şirin Hatun Türbesi:*** II. Bayezid eşi Şirin Hatun için 15. Yüzyıl sonlarına doğru yaptırılan türbe, sekiz köşeli kare plana sahip bir yapıdır. Tabanı altıgen tuğla ile kaplı türbenin yapımında oluşturulan motiflerin üzeri boya ile kapatılarak sıradan kalem işlemesi uygulanmıştır. Türbe haziresinde Şirin Hatunun gelini ve torununa ilişkin kabirler bulunmaktadır ([http-67](#)).

- ***Saraylılar (Cariyeler) Türbesi:*** Muradiye Camisinin doğu tarafında bulunan ve 15. Yüzyıl sırasında inşa edildiği tahmin edilen cariyeler türbesinin kimin tarafından yaptırıldığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak türbe içinde bulunan iki sandukanın saray kadınlarına ait olduğu rivayet edilmektedir (Elbas ve Dönmez, 2018).

2.2. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde, literatürde kültür turizmi ile ilgili yapılmış olan araştırmalar ve bu çalışmalar doğrultusunda elde edilen sonuçlara yer verilmektedir. Bu kapsamda kültür turizmi önemi, etkisi, potansiyeli, gelişimi ve yerel paydaşların kültür turizmine yönelik algılarına değinilerek kültürel miras turizmi ve UNESCO kapsamında yapılan çalışmalar ele alınmaktadır.

Bu çalışmalar yerli ve yabancı araştırmalar şeklinde iki alt başlık altında incelenmektedir. Yerli ve yabancı çalışmalardan elde edilen sonuçlar çalışmanın devamında yer almaktadır.

2.2.1. İlgili Yerli Araştırmalar

Kızılırmak ve Kurtuldu (2005), kültür turizmin önemi ve tüketiciler tercihlerinin belirlenmesi adına doğu Karadeniz bölgesindeki kültür turlarına katılım sağlayan turistlere yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırmada kültür turizmi kaynakları üzerinde turistlerin demografik, kişisel ve sosyo-kültürel özelliklerinin etkisinin saptanması ve kültür turizmi tüketicilerinin öncelikli tercihlerinin belirlenmesi amaçlanmış araştırmaya Trabzon ilinde yaşayan 230 kişi katılmıştır. Belirlenen faktörler bazında kültür turizm kaynaklarının değişim gösterdiği tespit edilerek bu faktörlerin turizm kaynaklarını belirli biçimde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Khalilova (2008), Azerbaycan şirvan Bölgesinin kültür turizmi bakımından geliştirilmesi kapsamında bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda kültür turizminin bölge ekonomisi, sosyal yaşam ve çevresel anlamda oluşturabileceği etkiler araştırılmıştır. Amaca bağlı örneklem yönteminin kullanıldığı anket çalışmasında uzman kişilerin görüşleri alınmıştır. Çalışma sonucunda uzmanların bölgede kültür turizminin gelişimine olumlu baktıkları ve bölgenin yeterli turizm potansiyeline sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tapur (2009) alışmasında, Konya şehrinin kültür ve inanç turizm potansiyel durumunu araştırmıştır. Çalışma süresince bölgenin turizm değeri, tanıtım olanakları, turist ilgisi gibi etkenler incelenerek mülakat ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. SWOT analizi yönteminin kullanıldığı araştırmada Konya ilinin kültür ve inanç turizmi kapsamında güçlü ve zayıf yönleri incelenerek turizm sektörü bakımından oluşabilecek fırsatlar ve tehditler belirlenmek istenmiştir. Çalışma sonucunda Konya şehrinin turizm anlamında önemli bir potansiyele sahip olduğu tespit edilmesine karşın yetersiz kalan tanıtım faaliyetlerinin geliştirilmesi önerilmiştir.

Çetin (2010) çalışmasında, Cumalıkızık köyünde yaşayan yerel halkın kültür turizmi, kültürel miras ve turizme yönelik görüşlerini incelemiştir. Tarama yönteminin kullanıldığı çalışmada yöre halkından seçilen 182 kişiye anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda kadın katılımcıların turizm ve turistlere yönelik düşünceleri erkeklere göre daha olumlu yönde olduğu belirlenmiştir. Ancak bölge halkının çoğunluğu turizm gelirlerinden yeterli payı alamadıklarını ifade etmiştir.

Şentürk (2012), UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunmanın ülke ve kültürel miras koruma politikalarına etkilerinin değerlendirilmesine ilişkin yapmış olduğu çalışmada, İstanbul Tarihsel Alanlarının UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almasının avantajları ve dezavantajlarını belirlemiştir. Miras Listesinde bulunmanın uluslararası prestiji arttırmasının yanı sıra miras bölgesinin tanınması ve korunmasına olanak sağladığını ifade etmiştir. Ayrıca tanıtım sürecinin doğru biçimde yönetilmesi durumunda turizmin ülke ekonomisine büyük getiriler sağlayacağını belirtmiştir.

Üsküdar (2012) çalışmasında, Eskişehir ilini ziyaret eden turistlerin kültür turizm potansiyeline yönelik farkındalık durumları, yararlanma düzeyleri ve bölgeye ilişkin algılarının belirlenmesini amaçlamıştır. Bu araştırmada Eskişehir odun pazarı alanı, Kentpark, Sazova Bilim ve Sanat Parkı ile Seyitgazi ilçesini ziyaret eden 387 yerli turiste anket çalışması yapılmıştır. Anket verilerinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda Eskişehir ilinin diğer kültür şehirleri ile rekabet edebilecek yüksek potansiyele sahip bir kültür turizm destinasyonu olduğu belirlenmiştir.

Tarsusgil (2013), Ankara Hamamönü turizm destinasyonu çerçevesinde gerçekleştirdiği çalışmasında bölgenin uluslararası tanınırlık düzeyi ve kültür turizm gelişmesi konusunda anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla 300 yerli ve yabancı turistin kişisel görüşlerinden yararlanmıştır. Anket tekniğinin kullanıldığı araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda Hamamönü beldesinin gün geçtikçe gelişim gösteren bir destinasyon olduğu belirlenerek uluslararası bakımdan ilgi duyulan bir bölge olduğu tespit edilmiştir. Ancak bölge kapsamında uygulanan tanıtım faaliyetlerinin uluslararası anlamda yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Seyhan (2014), Frigya bölgesinde kültürel miras turizminin başarılı şekilde geliştirilmesi ve yerel halk ihtiyaçlarının karşılanması adına bir kültürel miras modeli oluşturmayı amaçlamıştır. Çalışmada yerel halk, turistler ve yerel yöneticilere derinlemesine görüşme tekniği uygulanarak gerekli veriler elde edilmiştir. Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar illerinde beş adım modeli uygulanarak katılımcı görüşlerine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda oluşturulan beş adım modelinde bazı yetersizlikler olduğu saptanmış olup bu eksiklerin paydaş iş birliğiyle giderilerek Frigya bölgesinin kültürel miras turizmine kazandırılabilceği ifade edilmiştir.

Akkuş (2015), Mersin-Aydıncık bölgesinin kültür turizmi açısından önemli bir destinasyon olabilmesi için potansiyel kaynak değerlerinin belirlenmesi ve sürdürülebilir bir yaklaşım oluşturulmasını amaçlamıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak Aydıncık ilçesinde yaşayan 28 kişi ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, Aydıncık ilçesinin kültür turizmi ve diğer özel ilgi turizm türleri bakımından güçlü bir potansiyele sahip olduğu tespit edilmiştir.

Karapınar ve Barakazı (2017) çalışmalarında, kültürel miras turizminin sürdürülebilir turizm bakımından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın bölge turizm faaliyetlerinde artış göstermesi beklenerek miras alanına ekonomik ve sosyal anlamda katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmada Şanlıurfa ilinde bulunan tarihin ilk ve en büyük tapınağı olarak bilinen Göbeklitepe ören yerinde nitel veri toplama tekniklerinden gözlem yöntemi kullanılarak elde edilen veriler SWOT analizi kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda Göbeklitepe alanında gerçekleştirilen tanıtım çalışmaları ile alt ve üst yapı olanaklarının yetersiz görülmesi nedeniyle bölge kapsamında stratejik eylem planı yapılması gerektiği önerilmiştir.

Varol (2017) çalışmasında, Konya'da kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamak ve yönetsel bir bakış açısıyla turizm paydaşlarının algı ve tutumlarını ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır. Kümelere göre örnekleme yönteminin tercih edildiği araştırmada toplam 2080 kişiye anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak faktör analizi gibi çeşitli istatistiksel analiz yöntemleri kapsamında

incelenmiştir. Araştırma sonucunda paydaş gruplarının sürdürülebilir kültürel miras yönetimine yönelik tutumlarının aynı yönde olduğu, ancak değişik boyutlarda gruplar arasında bazı anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır.

Kara (2017), Safranbolu bölgesinde kültürel mirasın turizm amaçlı kullanılmasına ilişkin yapmış olduğu çalışmada, UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan bölgeyi ziyaret eden yerli ve yabancı turist taleplerini incelemiştir. Anket tekniğinden elde edilen araştırma bulguları sonucunda, Safranbolu'nun UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunması bölgenin uluslararası tanınırlığını artırarak, yerli ve yabancı turistler açısından önemli bir çekim merkezi haline geldiği tespit edilmiştir.

Taşkın ve Savaşkan (2018), kültür turizminin bir parçası olan taşınmaz kültür varlıkları kapsamında bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. İstanbul destinasyonu ve bu bölgede önemli görülen Ayasofya müzesine vurgu yapmak istenilen çalışmada ikincil kaynaklardan toplanan veriler doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma sonucunda Tarihi Ayasofya Müzesinin İstanbul ve Türkiye için kültürel anlamda çekicilik oluşturduğu, en fazla ziyaretçi çeken ilk üç müze içerisinde yer aldığı ve kültürel değerlerin etkin bir şekilde kullanılarak korunması gerektiği belirtilmiştir.

Durmuş (2019) çalışmasında, UNESCO Geçici Miras Listesinde bulunan Mahmutbey Camii alanının turizm bakımından hangi yönde etkilendiğini tespit etmek istemiştir. Nitel olarak kasıtlı örneklem yönteminin kullanılırken, nicel bakımdan basit tesadüfi örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Bölge kapsamındaki ilgili paydaşlar (İl Kültür ve Turizm Müdürü, Vakıflar Bölge Müdürlüğü Müze Araştırmacısı, Kasaba Köyü Muhtarı ve Kasaba Köyü Mahmutbey Camii İmam Hatibi) olmak üzere 4 kişi oluşturmaktadır. Aynı zamanda Kasaba Köyü yerel halkıyla görüşmeler yapıldıktan sonra elde edilen veriler içerik ve betimsel analiz ile yorumlanmıştır. Bölge turistlerine uygulanan anket verileri ise istatistik programıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Mahmutbey Camii'nin UNESCO Geçici Miras Listesi'nden UNESCO Miras Listesi'ne geçmesi için gerekli hiçbir çalışmanın yürütülmediği saptanmıştır. Turistler

açısından miras alanının turizme kazandırılmamasındaki en büyük problemin tanıtım yetersizliği olduğu belirlenmiştir.

Göçen Aygün (2020), Safranbolu bölgesinde kültür turizminin mevcut durumunu incelemek ve bölgeyi ziyaret eden yerli turistlerin kültürel bir destinasyon olan Safranbolu'ya yönelik algılarını tespit etmek istemiştir. Kolayda örnekleme yönteminin tercih edildiği araştırmada bölgeyi ziyaret eden yerli turistler arasından 400 kişi seçilerek anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, yerli turistlerin Safranbolu'ya yönelik algılarının olumlu yönde olduğu belirlenerek bu destinasyona ilişkin gerçekleştirdikleri seyahatlerden memnun kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Palavar (2020) çalışmasında, Trabzon ilinde yer alan kültür ve inanç turizm alanlarını belirleyerek bölgeyi ziyaret eden turistlerin deneyim ve tatminlerini araştırmayı amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında derinlemesine bir literatür taraması yapılmıştır. Araştırmanın evreninin, Trabzon'u ziyaret eden yerli turistler oluşturmaktadır. Yerli turistler arasından 404 kişi seçilerek anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler Yapısal Eşitlik Modellemesi ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda Trabzon'un kültürel ve dini mekânlarını ziyaret eden yerli turistlerin deneyimleri sonucunda memnun kaldıkları ve tavsiye etme eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Babacan (2020) çalışmasında, Adıyaman ilinin turizm potansiyelini belirlemek ve bölge kapsamında alternatif kültür rotası oluşturmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda, Adıyaman'ın kültür-turizm potansiyelinin belirlenerek uygun alternatif turizm rotası oluşturulmuştur. Aynı zamanda çalışma alanında konaklama, ulaşım, altyapı imkânlarının geliştirilmesine yönelik öneriler oluşturulmuştur. Ayrıca sürdürülebilir bir turizm yaklaşımı sağlanması adına doğal ve kültürel varlıkların korunmasına ilişkin çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur.

Özden (2021) çalışmasında, Bitlis bölgesine ait geleneksel el sanatlarının mevcut durumunu inceleyerek bu kültürel miras varlıklarının sürdürülebilmesi ve gelecek nesillere aktarılmasındaki önemi kültür turizmi bağlamında ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Araştırmada görüşme yöntemi

tercih edilmiş olup ilgili katılımcılardan elde edilen verilerin işlenmesinde bilgiye dayalı olan niteliksel çözümlene yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda Bitlis'in sahip olduğu doğal güzellikler, tarihi eserler ve yöresel el sanatlarıyla turizm açısından cazibe merkezi olduğu tespit edilmiştir. Ancak geleneksel el sanatlarının gereken ilgiyi göremediği sonucuna ulaşarak bu değerlere daha fazla önem verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Uçar (2021) çalışmada, kişilerin UNESCO Dünya Miras Listesi'ndeki alanlarına ziyaret niyetlerini etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma UNESCO Dünya Miras Listesi'nde bulunan Ayasofya kapsamında yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi öğrencileri ve Nişantaşı Üniversitesi Turizm Rehberliği bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Veriler anket yöntemi kullanılarak internet üzerinden toplanmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Örneklem 316 öğrenciden oluşmaktadır. Elde edilen veriler doğrultusunda algılanan davranışsal kontrol, öznel norm ve UNESCO Dünya Miras Listesi algısı faktörlerinin katılımcıların miras alanı ziyaret niyetlerini etkilemesine rağmen tutum ve kendine uyum faktörlerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

2.2.2. İlgili Yabancı Araştırmalar

Istoc (2012) kültür turizminin, kent turizmi bakımından sosyo-ekonomik gelişim rolünün belirlenmesi adına bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bölgenin sürdürülebilir kültür turizm ilkeleri, kentsel turizm sektöründe yaşanan etik sorunlar, sosyal sorumluluk zorlukları gibi konuların ele alındığı çalışmada turizm pazarlama stratejilerinin geliştirilmesine ilişkin kültürel varlıklar tanımlanarak çeşitli metodolojiler geliştirilmiştir.

Korunovski ve Marinoski (2012) çalışmalarında, Makedonya Ohri şehrinin kültür turizm potansiyelini SWOT analizi yöntemi ile değerlendirmişlerdir. Araştırma süresince, kültür turizmin gelişimi için yapılması gereken uygulamalar belirlenmiştir. Bu doğrultuda kültür turizmine katılım sağlayan bireylere yönelik çeşitli turistik faaliyetler düzenlenmesinin bölge adına faydalı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Niemczyk (2013) McKercher ve Du Cros'un belirlemiş olduğu kültür turisti tipolojisine dayanarak yapmış olduğu çalışmada, Polonyanın Cracow şehrini ziyaret eden kültür turistlerini sınıflandırmayı amaçlamıştır. Çalışmada anket yöntemi tercih edilerek bölgeyi ziyaret eden 600 kişiye ulaşılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda, turistlerin ziyaret edecekleri bölgede kültürün önem düzeyini göz önünde bulundurarak çeşitli kültür turist türlerine ayrıldığı belirlenmiştir. Bu kültür turist türleri "amaçlı", "kazara" ve "tesadüfi" şeklinde tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda anket uygulanan katılımcılarının yüksek oranda "amaçlı" turist olduğu ifade edilmiştir.

Stratan vd. (2015), Moldova'nın kültür turizmi potansiyeli ve turistlerin kültürel tüketimlerini belirlemek adına bir çalışma yapmışlardır. Araştırmacılar çalışmada kültür turizminin evrensel anlamda giderek önem kazanan bir turizm türü olduğunu vurgulamışlardır. Böylece çalışmada Moldova'nın kültür turizmi bakımından yüksek bir potansiyele sahip olduğu ancak gerektiği şekilde değerlendirilemediği belirlenmiştir. Bu kapsamda bölge için yenilikçi bir yönetim politikası izlenmesi, miras değerlerinin daha iyi biçimde korunması ve yerel halkın kültürel amaçlı etkinliklere yüksek katılım sağlaması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Gullion vd. (2015), Avustralya'nın Indianapolis kentine ilişkin yapılan kültür turizm yatırımları ve yaşam kalitesinin korunması amacıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bölgede yaşayan 318 kişiye anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, Indianapolis kenti kapsamında yapılan kültür turizm yatırımlarının yararlarına yönelik yerleşik bilinç seviyesinin nispeten düşük oranda olduğu tespit edilmiştir.

Chen ve Rahman (2017), ziyaretçi etkileşimi, kültürel temas, akılda kalan turizm deneyimi ve destinasyon sadakatinin kültür turizmini nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Son yıllarda Amerika bölgesindeki kültür turizm merkezlerini ziyaret eden 320 kişiye yönelik bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda, ziyaretçi katılımı, kültürel temas, unutulmaz turizm deneyimi ve destinasyon sadakatinin kültür turizmini olumlu yönde etkilediği saptanmıştır.

Yeniasır ve Gökbulut (2018) çalışmalarında, Lefkoşa kentinde yaşayan yerel halkın sürdürülebilir kültür turizmi ve kültürel mirasın korunmasına ilişkin algı ve tutumları ölçmeyi amaçlamışlardır. Bölge halkından seçilen 100 kişiye anket uygulanmıştır. Bu doğrultuda yerel halkın algı ve tutumlarının yüksek oranda olumlu olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak kültürel mirasın yeterli düzeyde korunmadığı ve kültür turizmi kapsamında gerçekleştirilen çalışmaların yetersiz olduğu ifade edilmiştir.

Seyfi, Hall ve Rasoolimanesh (2020) çalışmalarında, bireylerin kültür turizm deneyimlerinin şekillenmesinde etkili olan faktörleri araştırmıştır. Araştırmada Paris'in kültürel alanlarını ziyaret eden 29 turist seçilerek derinlemesine yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan elde edilen bulgular doğrultusunda özgünlük, katılım, kültürel farklılık, gastronomi ve hizmet kalitesi gibi faktörlerin kültür turizm deneyimlerini önemli şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Peric vd., (2021) çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri ülkelerinde çeşitli kültürel değerlerin turizm gelişimi üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan alanların turizmde geceleme oranları üzerinde önemli bir etkisi olmadığı belirlenmesine rağmen miras bölgelerinin uluslararası turizm gelirleri ve turizm istihdamı üzerinde önemli olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca elde edilen veriler doğrultusunda Dünya Miras Listesinde yer alan bölgelerde kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve beşeri sermaye seviyesinin turizmin gelişmesinde önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Mukhlis (2021) çalışmada, Endonezya Jalawustu bölgesinin kültür turizm destinasyonu kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Görüşme tekniği kullanılan araştırmada Betimsel Analiz yöntemi tercih edilmiştir. Elde edilen bulgular kapsamında Jalawustu destinasyonunun önemli bir kültür turizm potansiyeline sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda bölgenin kültürel ve tarihi açıdan eşsiz bir mimariye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Jalawustu'nun turistik cazibesinin artmasına yönelik iyi bir yönetim planının oluşturulması gerektiği öne sürülmüştür.

Mahadevan ve Zhang (2021), UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan Lijiang bölgesinin pazarlama stratejilerine duyulan ihtiyacı daha net bir şekilde anlamak ve miras alanını ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin bölge hakkındaki görüşlerini öğrenmeye ilişkin bir çalışma yapmışlardır. Karma araştırma yöntemi kullanılarak elde edilen veriler doğrultusunda bölgenin Dünya Miras Listesinde yer alması Çin'e ilk kez gelen yabancı turistleri pazarlama anlamında etkileyerek marka haline gelen bir destinasyon olduğu belirlenmiştir. Ancak bu durum yerli turistler için farklılık göstermiştir. Bu bağlamda yerli turist grubunda yer alan genç ve yaşlı bireyler için bölgeye çekicilik sağlayacak çeşitli pazarlama stratejilerinin oluşturulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

3.YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve teknikleri, veri toplama süreci ve elde edilen verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Yapılan araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verilerini elde etmek için mülakat tekniği tercih edilmiştir. Araştırmada yapı geçerliliği sağlamak için Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinden sorumlu ilgili yerel paydaşlardan elde edilen bilgiler başta olmak üzere ilgili web siteleri, sosyal medya hesapları, broşürler ve röportajlar ile veri çeşitliliği sağlanmıştır. Aynı zamanda mantık açısından uygun bilgiler katılımcı yanıtlarından doğrudan alıntılanarak verilmiştir. Çalışmada kapsamında elde edilen sonuçların araştırmacılar tarafından nasıl ulaşıldığına dair açıklık getirilmiş ve elde edilen çıkarımlar kanıtlarıyla sunularak iç geçerlilik artırılmak istenmiştir. Dış geçerlilik açısından mantıksal bir genelleme yapılarak, kültürel miras ve turizm ilişkisi ortaya konmuştur. Yapılan araştırma süreci okuyuculara ayrıntılı şekilde sunulmuş, ileride yapılacak çalışmalar için yol gösterici bir kaynak olması için özen gösterilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma modeli (deseni) araştırmada kullanılan plan anlamına gelmektedir (Creswell, 2018, s. 49). Bu çalışmada araştırma deseni olarak Durum Çalışması tercih edilmiştir. Durum Çalışması, vaka incelemesi ya da örnek olay çalışması şeklinde de adlandırılmaktadır (Bal, 2016, s. 130). Creswell (2007) durum çalışmasını, araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir ya da birden fazla olayı çoklu kaynaklardan oluşan veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelendiği durum ve durumlara bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımı olarak tanımlamaktadır. Bu araştırma deseni, elde edilen bulgular sonucunda olayın neden o şekilde

oluştugu ve yeni araştırmacıların ileriki çalışmalarda nelere dikkat etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır (Davey, 2009).

Durum çalışmasında asıl amaç, belirli bir olgu ya da olaya odaklanmaktır. Aynı zamanda detaylı biçimde betimlemeler yapılarak araştırma sonucunda çalışma konunun daha iyi bir Şekilde anlaşılması sağlanmaktadır (Merriam, 2013). Durum alışması modeli (deseni) dört başlık altında incelenmektedir. Bunlar; “bütüncül tek durum deseni”, “i içe geçmiş tek durum deseni”, “bütüncül çoklu durum deseni” ve “i içe geçmiş çoklu durum deseni”dir (Yin, 2003). Yapılan bu araştırmada, UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Klliyeleri kapsamında sorumlu olan ilgili yerel paydaş görüşlerinin detaylı biçimde betimlenmesi ve elde edilen bulguların bütününe yönelik sonuçlar elde edilmek istendiği için “bütüncül tek durum” deseni kullanılmıştır.

3.2. Evren ve rneklem

Paydaş kavramı, araştırmanın veri toplama ve analiz sürecinde dikkate alınması gereken önemli birey ya da grupları ifade eder. “Herhangi bir fenomenin kendisini etkileyen ve/veya kendisinden etkilenen ve bir Şekilde ilgisi olan ilgili gruplar” paydaş olarak tanımlanmaktadır. Paydaşlar, bir problemi zmek için sürdürülebilir turizmin gelişmesi ve aynı zamanda belirlenen hedeflere ulaşmak için güvenebileceğimiz bireylerdir (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2019).

Turizm birbirinden farklı birçok paydaşı bünyesinde barındırmaktadır. Paydaşlar arasında uyumlu bir çalışma ortamı sağlanması turizm sektörünün gelişmesine katkı sağlamaktadır. Turizmde etkin bir rol oynayan paydaşları; valilikler, belediyeler, il kamu kurumları, ile yöneticileri, niversiteler, ticaret odaları, sivil toplum kuruluşları, kalkınma ajansları, konaklama işletmeleri ve seyahat acentaları Şeklinde sınıflandırılmak mümkündür (Ayaz, 2012). Bu kapsamda Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerine yönelik planlanan çalışmaların sürdürülebilir kültür turizm politikası çerçevesinde yürütülmesi ve ilgili yerel paydaşların uygun bir yönetim planı oluşturarak iş birliği içerisinde hareket etmeleri son derece önemlidir.

Araştırmada, veri toplamak amacıyla görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan Bursa Hanlar ve Sultan Külliyesi Bölgesiyle bağlantılı olan ilgili yerel paydaşlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminde amaca dayalı olan ölçüt (Kriter) örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Kriter örnekleme çalışmaya başlamadan önce belirlenmiş olan kriterleri karşılayan tüm durumların ele alınması şeklinde ifade edilmektedir. Çalışma grubunu oluşturan ölçüt araştırmacı tarafından belirlenebildiği gibi önceden hazırlanmış bir ölçüt listesinden yararlanılarak da seçilebilir (Marshall ve Rossman, 2014). Hanlar Bölgesi ve çevresine yönelik yapılan çalışmada turizm sektöründe yetkili ve miras bölgesi hakkında gerekli bilgi ve deneyime sahip uygun kişilerin tercih edilmesi örneklem seçiminin kriterlerini oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın örnekleme İl Kültür ve Turizm Müdürü, Alan Başkanlığı, Büyükşehir Belediyesi, Müzeler Genel Müdürlüğü, Bursa Tarihi Çarşı ve Hanlar Birliği, Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı, Uludağ Üniversitesi, Bursa İli Konaklama İşletmeleri, Güney Marmara Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği Derneği, Nil Tur olmak üzere 13 katılımcıdan oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı ve Teknikleri

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın içeriğini oluşturan veriler nitel araştırma yöntemlerinde en sık tercih edilen görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Nitel araştırmalar, “görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalar” şeklinde ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu tanım doğrultusunda nitel çalışmada bireylerin belirli bir konu hakkında düşünce fikirlerini öğrenmek esas alınır. Nitel araştırmada ölçüm yapılmaz, iç sellik sağlanarak araştırılan konu ile ilgili bireylerin bakış açılarına yönelik analiz gerçekleştirilir (Akgül, 2004).

Çalışmada yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme-mülakat tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, yapılandırılmış görüşme

teknikğine göre daha esnektir. Bu kapsamda, araştırmacı önceden sormayı planladığı sorulara görüşmenin akışına göre yan sorular ekleyerek katılımcılardan ayrıntılı cevaplar elde edebilir. Aynı zamanda görüşmenin daha önceden hazırlanmış görüşme formuna bağılı olarak sürdürülmesi daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sunulmasında araştırmacıya önemli bir kolaylık sağlamaktadır (Türnüklü, 2000). Ayrıca nitel araştırma yönteminde izlenen yol, bilginin tamamını meydana getirmek için gerekli olan birincil veya ikincil verilerin toplanmasında aracılık etmesi şeklinde ifade edilmektedir (Kozak, 2018).

Nitel araştırmalarda, çoğunlukla gözlem ve görüşmelere dayalı olarak yürütülmesi sebebiyle büyük ve kapsamlı örneklemelere ihtiyaç duyulmaz; çünkü belirli bir aşamadan sonra kullanılan veri toplama teknikği kendini tekrar etmeye başlayacaktır (Morse, 2016; Shenton, 2004). Bu doğrultuda araştırmada elde edilen veriler birbirini tekrar etmeye başladığında verilerin doygunluğa ulaştığını fark edilmeli ve verilerin detaylandırması gerektiği anlaşılmalıdır. Bu durumda ya araştırma sorularına yeni sorular ekleyerek veri çeşitliliğini sağlamalıdır (Silverman, 2016).

Nitel araştırma yöntemlerinin avantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Akman, 2014).

- Özel durumun “gerçekliğini” yansıtır.
- Sonuçlarla kuram üretilmesi kolaydır.
- Farklı faktörlerin anlaşılmasını sağlar.
- Araştırma sonuçlarının uygulanabilirliğı daha yüksektir.

Hancock (1998) nitel araştırmanın özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır; Nitel araştırmalar, kişilerin bir konu ile ilgili fikir, deneyim ve duygularıyla ilgilenir ve bu araştırmalar sosyal olayları, gerçekleştiğı doğal ortamında tanımlarlar. Nitel araştırmalarda elde edilen veriler sosyal olguları kavramaya yönelik teoriler geliştirmek amacıyla kullanılır. Ayrıca nitel yöntemin kullanıldığı çalışmalarda veriler, kişilerden doğrudan iletişim kurularak elde edilir ve zaman alıcı bir olaydır. Verilerin elde edilmesi yoğun ve zorlu bir süreç olması nedeniyle örneklemin az sayıda belirlenmesi uygun

görülmektedir. Derinlemesine yanıtlar aranan nitel araştırmalarda ne, nasıl, ne şekilde, niçin, hangi tarzda gibi sorulara yanıt aranmaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinde etkili olan bazı nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler araştırmanın konusu ve amacı ile ilişkilidir. Ayrıca çalışmanın amacına uygun hareket etmek için yerel paydaşların ayrıntılı biçimde fikir ve düşüncelerine başvurulmuştur.

Verilen bilgilere ek olarak bu çalışmada nitel yöntem kullanılmasında araştırmaya katılım sağlayan yerel paydaşların sınırlı olması, çalışma konusunun bir alan ile ilgili belirli katılımcılara hitap ediyor olması, çalışma verilerine doğrudan ilgili paydaşların fikirleri ile ulaşılmak istenmesi ve çalışmaya dahil edilen yerel paydaş görüşlerinin nicel araştırma yöntemiyle elde edilmesinin zor olması şeklinde nedenler de etkili olmuştur (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2019).

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Bu çalışmada, UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin kültürel miras turizmi kapsamında yerel paydaşlar bakımından değerlendirilmesine yönelik ilk önce literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda çalışma alanlarında söz sahibi olan, sağlıklı bilgi edinmede yardımcı olabilecek yetkililer tercih edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen yerel paydaşlara telefon ve e-posta aracılığı ile ulaşılarak belirli gün ve saat için randevu talep edilmiştir. 15.06.2021 ile 25.06.2021 tarihleri arasında yetkililerin uygun oldukları saatlerde gerçekleştirilen görüşmeler katılımcıların izni doğrultusunda ses kayıt cihazına alınmıştır. Sorulardan elde edilen yanıtlar görüşme kağıdına not edilmiştir ve görüşme süresi ortalama 45 dakika sürmüştür. Görüşme formundaki sorular çalışmaya dâhil olan katılımcılara aynı sırayla sorulmuştur. Ayrıca çalışma kapsamında yer alan katılımcıların isimleri istekleri doğrultusunda gizli tutulmuştur. Randevu talep edilen tüm paydaşlar görüşmeyi kabul ederek çalışmaya destek olmuşlardır. Araştırmaya dahil edilen yerel paydaşların bilgileri Çizelge 12’de yer almaktadır.

Çizelge 12. Araştırmaya Dahil Edilen Paydaşlar

PAYDAŞLAR	Bursa Büyük Şehir Belediyesi
	Bursa Müzeler Genel Müdürlüğü
	Bursa Alan Başkanlığı
	Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
	Bursa İli Konaklama İşletmeleri
	BEBKA
	Uludağ Üniversitesi
	GÜMTOB
	BTÇHB
	Nil Tur

Çalışma için her kurumun konu ile ilgili üst düzey bir yetkilisi seçilmiştir. Dolayısıyla üst düzey yetkili paydaşlar kapsamında katılımcılar belirlenmiştir. Çizelge 13’de araştırmaya katılım sağlayan ilgili paydaşlara ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Çizelge 13. Görüşme Yapılan Paydaşlara İlişkin Bilgiler

Yetkili Adı ve Soyadı	Yaşı	Eğitim Durumu	Kurum Adı	Ünvanı
F. K	40	Yüksek Lisans	Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kültür ve Turizm Tanıtma Birliği	Turist Rehberi
E. A	34	Lisans	Bursa Müzeler Genel Müdürlüğü	Şube Müdürü
E. Ç	39	Doktora	Bursa Büyük Şehir Belediyesi Alan Başkanlığı	Sanat Tarihçisi
M.Ö	65	Lisans	BTÇHB	Türkiye Tarihi Çarşılar Federasyonu Başkanı
S. S	50	Lisans	GÜMTOB	Ofis Müdürü
O. Ç	35	Lisans	Hilton Convention Center and Spa	Ön Büro Şefi
M.P	38	Lisans	Crowne Plaza	Ön Büro Müdürü
E. B	54	Yüksek Lisans	NİL TUR	Acenta Yönetici
E. Ö	41	Yüksek Lisans	BEBKA	Ofis Koordinatörü

Çizelge 13-devamı

M.S	54	Yüksek Lisans	Uludağ Üniversitesi	Akademisyen
A. A	39	Lisans	Tarihi ve Kültürel Miras Şubesi	İnşaat Mühendisi
M.G	42	Lisans	Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Şube Müdürü
S. K	36	Lisans	Almira Hotel	Satış Pazarlama Müdürü

Sorular

- Cinsiyetiniz?
- Yaşınız?
- Mesleğiniz?
- Eğitim Durumunuz?
- Mesleki Deneyim?
- Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinde kültürel miras turizminin yönetilmesi konusunda en etkin role sahip paydaş(lar) kim(ler) dir?
 - Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinde kültürel miras turizminin gelişmesi için yerel paydaşların yeterince koordinasyon içerisinde çalıştığını düşünüyor musunuz?
 - Sizce, Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin Dünya Miras Listesine alınmasının kültürel miras turizmi açısından ne gibi avantajları bulunmaktadır?
 - Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesine alınması alanı kültürel miras ve inanç turizmi açısından cazibe merkezi haline getirdi mi?
 - Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinde gerçekleşen kültürel miras turizmi Bursa'ya ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan ne tür etkiler oluşturmuştur?
 - Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesine alınması sonucunda bölgeyi ziyaret eden yerli ve yabancı turist

sayısında önemli bir artış oldu mu? Bölgeye en fazla hangi illerden yerli turist gelmektedir? Bölgeye en fazla hangi ülkelerden yabancı turist gelmektedir?

- Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerini ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayısı yeterli midir? Yeterli değilse ne gibi çalışmalar yapılmalıdır?

- Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerini ziyaret eden yerli ve yabancı turistler alanın UNESCO Dünya Miras Listesinde yer aldığı bilincine sahip midir?

- Sizce, Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin ziyaret edilmesindeki en önemli etken(ler) nedir?

- Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyeleri odaklı gerçekleştirilen turizm faaliyetleri miras alanına yönelik olumsuz etkiler oluşturuyor mu? Yanıtınız evet ise, ne gibi olumsuz etkiler dikkatinizi çekmektedir? Alınması gereken önlemler neler olmalıdır?

- Yerel halkın Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almasındaki öneminin farkında olduğunu düşünüyor musunuz? Yerel halkın bilinçlendirmesi için yapılan çalışmalar nelerdir? Sizce neler yapılması gerekmektedir?

- Pandemi sürecinin Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerine yönelik gerçekleşen turizm faaliyetlerine etkisini değerlendirir misiniz? Sizce pandemi sonrası turizmin yeniden canlandırılması için neler yapılması gerekmektedir?

- Hanlar Bölgesi çerçevesinde yürütülen “Çarşı Meydan” projesinin bölgeye sağlayacağı avantajlar nelerdir?

Görüşmede kullanılan soru formunun oluşturulmasında uzman görüşü dikkate alınarak özenli bir literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili turizm alanında uzman 3 akademisyenin görüşüne başvurularak onay alınmıştır. Bu doğrultuda Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinde yetkili olan yerel paydaşlara ilişkin görüşme formu Durmuş (2019), Çağlar (2018), Kaya (2015), Yücel, Şengül ve Kurnaz (2017), Bostancıeri (2019)'nin çalışmalarından yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Görüşme formunda katılımcılar hakkında genel bilgiler elde etmek için ilk olarak demografik sorulara yer verilmiştir. Daha sonrasında, UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin

kültürel miras turizmi kapsamında değerlendirilmesi bakımından yerel paydaşlara 13 soru yöneltilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmada görüşme yöntemi ile elde edilen verilerin çözümlenmesinde Betimsel Analiz yöntemi tercih edilmiştir. Betimsel Analizde, gözlem ve görüşme sonucunda elde edilen veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, sınıflandırılan verilere ilişkin bulgular özetlenir ve araştırmacının öznel birikimi ile çalışmaya uygun şekilde yorumlanır (Kitzinger, 1998). Analiz süreci dört aşamadan oluşmaktadır. İlk adımda analiz için belirli bir çerçeve oluşturulur. Çalışma sürecinde elde edilecek bulguların hangi temalar veya kavramlar altında düzenleneceği çalışmaya başlamadan önce belirlenir. İkinci adımda elde edilen veriler oluşturulan tematik şemaya göre düzenleme yapılarak işlenir. Üstelik başlangıçta belirlenmiş olan tematik şema haricinde kalan verilerin göz önünde bulundurulmaması da mümkün olabilir. Üçüncü adımda ise tematik şemaya göre düzenlemeleri yapılan bulgular, kolaylıkla anlaşılabilir bir dille tanımlanır ve gerektiğinde ilginç ve etkileyici alıntılarla desteklenir. Çalışmanın dördüncü adımında ise bulgular yorumlanır, kısacası tanımı yapılmış olan bulgular açıklanarak ilişkilendirilir ve anlamlandırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulguların tablolar halinde gösterimi ve yorumlanması yapılmaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleki deneyim) ve UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesinin kültürel miras turizmi kapsamında değerlendirilmesine yönelik yerel paydaşların fikir ve düşünceleri analiz edilmiştir. Araştırma bulgularının yorumlanmasında görüşme sağlanan kurumlar ve yerel paydaşlar görüşlerinin gizli kalmasını tercih etmişlerdir. Bu sebeple kurumlar ve yerel paydaşlara ilişkin isimler Çizelge 14’te görüldüğü biçimde kodlanmıştır.

Çizelge 14. Görüşme Gerçekleştirilen Yerel Paydaşlar ve Yetkililere İlişkin Bulgular

<i>Kurumlar</i>	<i>Yetkililer</i>
A Paydaşı	Katılımcı 1
B Paydaşı	Katılımcı 2
C Paydaşı	Katılımcı 3
D Paydaşı	Katılımcı 4
E Paydaşı	Katılımcı 5
F Paydaşı	Katılımcı 6
G Paydaşı	Katılımcı 7
H Paydaşı	Katılımcı 8
I Paydaşı	Katılımcı 9
K Paydaşı	Katılımcı 10
L Paydaşı	Katılımcı 11
M Paydaşı	Katılımcı 12
N Paydaşı	Katılımcı 13

4.1. Yerel Paydaşların Demografik Özellikleri

Çalışmanın bu kısmında görüşme yapılan paydaşların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik 4 soru sorulmuştur. Alınan cevaplar Çizelge 15’de verilmiştir.

Çizelge 15. Yerel Paydaşların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı
Kadın	11
Erkek	2
Yaş	Katılımcı Sayısı
20-30	0
31-40	7
41-50	2
50 ve üzeri	4
Eğitim Durumu	Katılımcı Sayısı
İlköğretim Mezunu	0
Lise ve Dengi Okul Mezunu	0
Ön Lisans	0
Lisans Mezunu	8
Yüksek Lisans Mezunu	4
Doktora	1
Mesleki Deneyim	Katılımcı Sayısı
5-10	1
11-20	6
21 ve üzeri	6

Cinsiyet: Görüşmeye katılan yetkililerin çoğunluğu erkektir. Katılımcılar arasında 2 kadın yer almaktadır. Cinsiyet faktörünün araştırmaya dahil edilmek istenmesindeki amaç, kadın ve erkek katılımcıların konuya yönelik bakış açılarındaki farklılık olabileceğini ortaya koymaktır. Ancak kadın katılımcı sayısının erkek katılımcı sayısı ile oranlanabilecek sayıda yeterli olmaması istenilen karşılaştırmanın yapılmasına olanak sağlamamıştır.

Yaş: Görüşmeye katılan yetkililerin çoğunluğunun 31 ve 40 yaş aralıklarında oldukları saptanmıştır. Yaş faktörünün araştırmaya dahil edilmesindeki amaç, genç yöneticiler ile ileri yaş yöneticilerin konuya bakış açılarındaki farklı olabileceklerini ortaya koymaktır. Ancak katılımcıların çoğunluğunun orta yaş düzeyinde olması bu farklılığın da saptanmasına olanak sağlamamıştır.

Eğitim Durumu: Bursa İlinde 13 yerel paydaş ile yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların büyük çoğunluğunun lisans ve üzeri eğitim aldıkları saptanmıştır. Yalnızca bir katılımcı doktora mezundur. Genel anlamda eğitim durumlarının bu denli yüksek olması verilerden elde edilecek sonuçların daha verimli olacağı kanısını oluşturmaktadır.

Mesleki Deneyim: Görüşme yapılan katılımcıların sektördeki mesleki deneyim sürelerine bakıldığında yetkili oldukları alanlarda uzun yıllardır çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların bu sektörde deneyimli olmaları elde edilecek bulgulardan daha kapsamlı ve verimli sonuçlara ulaşılacağı ön görülmektedir.

4.2. Bölgenin Alan Yönetimine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi kapsamında en etkin role sahip olan yerel paydaşlar ve bu yöneticilerin yeterli koordinasyon içerisinde çalışıp çalışmamasına ilişkin sorular sorularak paydaşlardan elde edilen cevaplar Çizelge 16'de verilmiştir.

Çizelge 16. Bölgenin Alan Yönetimine İlişkin Bulgular

En Etkin Role Sahip Paydaşlar	Katılan Sayısı
Büyükşehir Belediyesi	13
İl Kültür Turizm Müdürlüğü	8
Türkiye Seyahat Acentaları Birliği	7
Alan Başkanlığı	6
Tarihi Çarşı Hanlar Birliği	5
Valilik	4
Rehberler	3
Güney Marmara Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneği	3
Kültür ve Turizm Tanıtma Birliği	3
Vakıflar Genel Müdürlüğü	2
Kültür Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü	2
Paydaşların İş Birliği Durumu	Katılımcı Sayısı
Yeterlidir	10
Yeterli Değildir	3

Bölge Kapsamında En Etkin Role Sahip Paydaşlar: Görüşme gerçekleştirilen katılımcılara bölge kapsamında kültürel miras ve inanç turizminin yönetilmesi bakımından en etkin role sahip paydaşların kimler olduğu sorulmuştur. Katılımcıların tamamı bölge kapsamındaki en etkin role sahip paydaşın Büyük Şehir Belediyesi olduğunu belirtmişlerdir. 8 katılımcı İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün turizm faaliyetleri açısından bölgede büyük bir öneme sahip olduğunu ifade etmişlerdir. 7 katılımcı acentaların bölgeye turist çekilmesi açısından etkili olduğunu belirterek Türkiye Seyahat Acentaları Birliğinin önemli bir paydaş olduğunu dile getirmişlerdir. 6 katılımcı Alan Başkanlığının miras bölgesinin yönetilmesi hususunda ön planda olduğunu ifade etmişlerdir ve 5 katılımcı Tarihi Çarşı Hanlar

Birliğinin de hanlar bölgesindeki düzenin sağlanması açısından önemli bir paydaş olduğuna değinmişlerdir.

4 katılımcı valiliklerin miras bölgesinde yürütölen çalışmalar açısından önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir. 3 katılımcı rehberlerin bölge tanıtımındaki önemini, 3 katılımcı Güney Marmara Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneğinin bölgede turizmin canlanması adına çalışmalar yürüten önemli bir paydaş olduğunu belirtmiştir. 3 katılımcı Kültür ve Turizm Tanıtma Birliğinin kültürel miras ve inanç turizmi kapsamında faaliyetler düzenlediğini ve bu paydaşın etkin bir role sahip olduğunu ifade etmişlerdir. 2 katılımcı Vakıflar Genel Müdürlüğünün bölgede bulunan tarihi yapıları işletmesi nedeniyle değerli bir paydaş olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak 2 katılımcı Kültür Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğünün bölge kapsamında korunma ve sürdürülebilirliğin sağlanması bakımından yetkili olan önemli bir paydaş olarak ifade etmişlerdir.

Bölge Kapsamında Sorumlu Paydaşların İş Birliği Durumu:

Katılımcılara Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinde kültürel miras ve inanç turizmi faaliyetlerin geliştirilmesi konusunda yerel paydaşların iş birliği içerisinde çalışıp çalışmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların neredeyse hepsi (10 kişi) paydaşlar arasındaki iş birliğinin yeterince uyumlu ve düzen içerisinde olduğunu belirtmiştir. Ancak K6 yetkililerin yeterli bir uyum içerisinde çalışmadığı görüşünü savunmuştur. Bu görüşünü “...*Paydaşların koordinasyon içerisinde olduğunu düşünmüyorum, herkese ulaşabildiklerini sanmıyorum, maalesef yeterli bir iş birliği söz konusu değil.*” diyerek düşüncelerini belirtmiştir.

K7 iş birliği durumunun yeterli olmadığını savunarak “...*Yerel paydaşların kesinlikle uyum içerisinde çalıştığını düşünmüyorum. Maddi açıdan kar amacı güdülüyor belediyelerin desteği altında iş birliği kurulmalı.*” diyerek düşüncelerini ifade etmiştir. K9 “*Yeterli bir koordinasyon yok ancak ilin önde gelenleri bunun farkında ve bu konuda daha koordineli bir yapı kurulması konusunda eylem önerilerini değerlendiriyorlar.*” şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.

4.3. Bölgenin Kültürel Miras Turizmi Potansiyeline İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almasının bölgeyi kültürel miras ve inanç turizmi bakımından cazibe merkezi haline getirip getirmediği sorulmuştur. Paydaşlardan elde edilen yanıtlara ilişkin bulgular Çizelge 17’de belirtilmiştir.

Çizelge 17. Kültürel Miras Turizm Potansiyeli

Cazibe Merkezi Haline Getirdi mi?	Katılımcı Sayısı
Evet	11
Hayır	2

Bölgenin Kültürel Miras ve İnanç Turizminde Cazibe Merkezi Olması: Katılımcılara Dünya Miras Listesinde yer almasının bölgeyi kültürel miras ve inanç turizmi açısından cazibe merkezi haline getirip getirmediği sorulmuştur. 11 katılımcı bölgenin cazibe merkezi haline geldiğini belirtmiştir. K7 hayır yanıtını vererek konu hakkındaki görüşlerini “... *Cazibe merkezi haline getirdiğini düşünmüyorum. İnsanlarımız kargaşa içerisinde yaşıyor ve etrafındaki güzelliklerin farkına varmaya dahi zaman bulamıyor. Örneğin ben bile iş ve ev arasında git gel yapmaktan uzun süredir Hanlar Bölgesi ve çevresini görmedim bu durum oldukça üzücü. Eğer inandığın gibi yaşamazsan yaşadığına inanmaya başlarsın.*” sözleriyle dile getirmiştir.

4.4. Kültürel Miras Turizminin Bölgede Oluşturduğu Etkilere İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında kültürel miras ve inanç turizmi faaliyetlerinin bölgeye yönelik ekonomik ve sosyo-kültürel etkilerinin neler olduğu, bu turizm faaliyetlerinin miras bölgesine yönelik olumsuz etkiler oluşturup oluşturmadığı ve pandemi sürecinin Hanlar Bölgesi ve Sultan

Külliyelerini olumsuz etkilemesi sonucunda turizmin yeniden canlandırılması için neler yapılması gerektiğine ilişkin sorular sorulmuştur. Paydaşlardan elde edilen yanıtlar Çizelge 18’de belirtilmiştir.

Çizelge 18. Kültürel Miras Turizminin Bölgeye Yönelik Etkileri

Ekonomik Etkiler	Katılan Sayısı
Esnaf Gelirlerinde Artış	10
Turist Artışı	8
Hediyelik Eşya Satışlarında Artış	6
Acenta ve Otelere Gelir Sağlaması	4
Altyapı Olanaklarının Gelişmesi	2
Sosyo-Kültürel Etkiler	Katılan Sayısı
Kültürel Değerlerin Ön Plana Çıkması	10
Turistlere Hoşgörülü Davranılması	9
Yerel Halka Aktivite Alanı Oluşturması	4
Turizm Faaliyetleri Bölgeye Yönelik Olumsuz Etkiler Oluşturmakta mıdır?	Katılımcı Sayısı
Evet	7
Hayır	6

Kültürel Miras Turizminin Bölgeye Yönelik Ekonomik Etkileri:
Katılımcılara Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinde gerçekleştirilen kültürel miras ve inanç turizmi faaliyetlerinin bölgeye yönelik ne tür ekonomik etkiler oluşturduğu sorulmuştur. 10 katılımcı bölge kapsamında çalışan yerel esnafı olumlu yönde etkileyerek gelirlerinde artış yaşanacağını belirtmişlerdir. 8 katılımcı Dünya Miras Listesinde yer almanın kültürel miras

ve inanç turizmi kapsamında çekicilik oluşturarak turist artışı sağlayacağını ifade etmişlerdir.

6 katılımcı Dünya Miras Listesinde yer almanın bölgeye yönelik imaj oluşturduğunu belirterek bölge için tasarlanan hediyelik ürün satışlarında artış yaşandığını dile getirmişlerdir. 4 katılımcı yerli ve yabancı turistlerin tercih ettikleri ilk destinasyon olması sebebiyle acenta ve otellere gelir sağlayacağını belirtmişlerdir. 2 katılımcı ise ekonomik anlamda ulaşım, otopark gibi alt yapı olanaklarının geliştirildiğini ifade etmişlerdir.

Kültürel Miras Turizminin Bölgeye Yönelik Sosyo-Kültürel Etkileri:

Katılımcılara Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinde gerçekleştirilen kültürel miras ve inanç turizmi faaliyetlerinin bölgeye ilişkin ne gibi sosyo-kültürel etkiler oluşturduğu sorulmuştur. Katılımcıların çoğunluğu (10 kişi) Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyeleri odaklı gerçekleşen turizm faaliyetlerinin Bursa'ya ait kültürel ve tarihi değerleri ön plana çıkardığı belirtilmiştir. 9 katılımcı yerel esnafın zamanla bilinçlenerek yerli ve yabancı turistlere karşı hoşgörülü ve uygun davranışlar sergilediklerini dile getirmişlerdir. Son olarak 2 katılımcı ise kültür ve inanç turizmi kapsamında restore edilerek yerel halkın hizmetine sunulan park ve bahçe gibi aktivite alanlarında ailelerin boş zamanlarını değerlendirebileceklerini ifade etmişlerdir.

Kültürel Miras Turizminin Bölgeye Yönelik Olumsuz Etkileri:

Katılımcılara Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyeleri odaklı gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin bölgeye yönelik olumsuz etkiler oluşturup oluşturmadığı sorulmuştur. Katılımcılar arasında 7 kişi olumsuz etkiler oluşturduğunu belirtirken 6 katılımcı bölgeye turist gelmesinin turizm sektörüne faydalı olduğuna değinerek olumsuz yönde etkilemediğini ifade etmişlerdir. K2 turizm faaliyetlerinin oluşturduğu olumsuz etkileri "... *Kültürel miras ve inanç turizmi odaklı gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinde bağnazlık söz konusu. Örneğin mimari eserlerin üzerine yazı yazılması, koparılarak götürülmek istenmesi miras alanına zarar veren olumsuz etkiler arasında yer almaktadır.*

Başka bir örnek vermek gerekirse 2003 yılında Orhangazi Külliyesinin restorasyonu sırasında türbe örtüsü çalındı ve bu üzücü olay

sonrası tüm külliyeler kamera sistemi ile takip edilmeye başlandı. Ayrıca külliyeler ve camilerde turist ziyaretlerinin yoğunlukta olması ve içeriye ayakkabı ile girilmesi hijyen anlamında problem oluşturdu. Bu yüzden yapılar içerisinde yayılı olan halıları kaldırdık ve ziyaret edilecek daha temiz bir ortam oluşturduk.” diyerek bu konu hakkındaki düşüncelerini belirtmiştir.

K3’de bölgeye ilişkin olumsuz etkiler oluşturduğunu savunmuştur. Bu fikrini” ...Bölgeyi ziyaret eden bilinçsiz turistler zarar verici yönelimlerde bulunuyor. Ayrıca Hanlar Bölgesi çevresinin yoğun biçimde ziyaret edilmesi ulaşım ve otopark problemi yaşanmasına neden oluyor.” sözleri ile ifade etmiştir. K7 bölgenin olumsuz yönde etkilendiğini dile getirmiştir. Bu düşüncesini “Ziyaretçiler mimari yapılara zarar veriyor bu yüzden güvenlik önlemleri alınmalı. Kültürel miras değerlerinin hissedilmesi için bölgeyi bilinçli turistlerin ziyaret etmesi gerekli. Müze kart uygulaması yapılabilir bu sayede Hanlar Bölgesini isteğe yönelik bilinçli turistler ziyaret edecektir.” şeklinde belirtmiştir. K11 ise bölgeyi etkileyen olumsuzlukları “...Bölgeye çok yoğun şekilde turist gelmesi yerel halkın yaşam standartlarını olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle bizler yerel paydaşlar olarak gerekli koruma ve sürdürülebilirlik çalışmalarını yapalım istediği kadar turist gelsin” sözleriyle en aza indirmenin önerilerini sunmuştur.

4.5. Bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almasının Farkındalığına İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almasında yerel halk ve yerli-yabancı turistlerin farkındalık durumlarına ilişkin sorular sorulmuştur. Paydaşlardan elde edilen yanıtlar Çizelge 19’de belirtilmiştir.

Çizelge 19. UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Farkındalığı

Yabancı Turistlerin Farkındalık Durumu	Katılımcı Sayısı
Evet	12
Hayır	1
Yerli Turistlerin Farkındalık Durumu	Katılımcı Sayısı

Çizelge 19-devamı

Evet	1
Hayır	12
Yerel Halkın Farkındalık Durumu	Katılımcı Sayısı
Evet	1
Hayır	12

UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Yabancı Turistler Açısından Farkındalığı: Katılımcılara Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerini ziyaret eden yabancı turistlerin bölgenin Dünya Miras Listesinde yer aldığı bilincine sahip olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların neredeyse tümü (12 kişi) bölgeyi ziyaret eden turistlerin Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin Dünya Miras Listesinde yer almasının farkındalığında olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak K7 bu düşünceye katılmadığını belirterek yabancı turistlerin farkında olmadığını savunmuştur. Bu görüşünü ” ...*Otele gelen turistler nereye gidebileceklerini bana soruyor.*” diyerek ifade etmiştir.

UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Yerli Turistler Açısından Farkındalığı: Katılımcılara Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerini ziyaret eden yerli turistlerin bölgenin Dünya Miras Listesinde yer aldığı bilincine sahip olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların neredeyse tamamı (12 kişi) bölgeyi ziyaret eden turistlerin Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin Dünya Miras Listesinde yer almasının farkındalığında olmadıklarını ifade etmişlerdir. Fakat K12 yerli turistlerin bölgenin Dünya Miras Listesinde yer aldığını bilerek ziyaret ettiklerini belirtmiştir.

UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Yerel Halk Açısından Farkındalığı: Katılımcılara yerel halkın Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin Dünya Miras Listesinde yer almasındaki önemini farkında olup olmadıkları ve yerel halkı bilinçlendirmek adına ne tür çalışmalar yapılabileceği sorulmuştur. Yalnızca K11 yerel halkın farkında olduğunu belirtmiştir. Diğer 12 katılımcı yerel halkın bölgenin miras listesinde yer aldığı bilincine sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. K1 “... *Turizm tanıtma*

olarak birçok çalışma yaptık ve önceliğimiz öğrenciler oldu. Yaşayan geçmiş ile Bursa projesiyle okullardaki öğrencilere dersler vererek farkındalık oluşturduk. Daha sonra şehrimi tanıyorum projesiyle yerel halk, üniversiteler ve Sivil toplum Kuruluşları birliğinde bölgeyi gezdirerek farkındalık oluşturmak istedik.” sözleriyle yerel halkın bilinçlenmesi adına yaptıkları çalışmalardan bahsetmiştir.

K13 farkındalık oluşmasına ilişkin düşüncesini “... Tanıtımların kitap ve dergi gibi araçlarda yer almasının faydalı olduğunu düşünmüyorum. Dizi, film, video tarzı etkili yöntemlerle farkındalığın artacağını düşünüyorum.” şeklinde ifade etmiştir. K7 “... Farkındalık çekirdekten oluşturulmaya başlanmalı. Öğrenciler eğitim ve öğretimle bilinçlendirilmeli. Belediye öncülüğünde otobüs turları düzenlenerek Bursa'nın kültürel değerleri tanıtılmalı.” Sözleriyle tanıtım faaliyetlerinin önemli bir etken olduğunu belirtmiştir.

K12 “... Öğrencilere kültürel miras ile ilgili seçmeli ders verilmesi ve turizm haftası gibi bir günün belirlenmesi önemli anlamda farkındalık oluşturacaktır.” şeklinde önerilerde bulunmuştur. K2 bölge halkı üzerinde farkındalık oluşturulmasına yönelik görüşlerini “... Yerel halkın bilinçlendirilmesi adına tüm paydaşlar olarak bir oturum gerçekleştirdik ve Hanlar Bölgesine önem verilmesi gerektiğine karar verdik. Bu bölgeye dikkat çekmek adına biz bu seneyi Hanlar Bölgesi ve ipek yılı olarak ilan ettik.” Sözleriyle ifade etmiştir. K5 ise “... Bildiri, görsel materyal, reklam panoları ve sosyal medya etkinlikleri aracılığıyla tanıtım ve reklam faaliyetleri yapılmalı. Ayrıca her yaştan bireylere eğitimler verilerek yerel halk bilinçlendirilmeli. Halk ne kadar bilinçli olursa turistlerde o kadar bilgi edinmiş olur. Yani en iyi reklam yürüyen reklamdır.” diyerek yerel halka yönelik düşünce ve önerilerini belirtmiştir.

4.6. Bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almasının Sağladığı Avantajlara İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alması ve Çarşı Meydan Projesinin

bölgeye sağladığı avantajlara ilişkin sorular sorulmuştur. Paydaşlardan elde edilen yanıtlar Çizelge 20’de belirtilmiştir.

Çizelge 20. UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Sağladığı Avantajlar

Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Kültürel Miras ve İnanç Turizmi Açısından Avantajları	Katılımcı Sayısı
Uluslararası Tanınırlık	10
Turist Artışı	8
Esnaf Gelirlerinde Artış Yaşanması	5
Kültürel Değer Öneminin Artması	5
Koruma Altına Alınma	3
Çarşı Meydan Projesinin Bölgeye Sağladığı Avantajlar	Katılımcı Sayısı
Tarihi Bölgenin Ön Plana Çıkması	13
Altyapı Olanaklarının Geliştirilmesi	13
Turizm Değerinin Artması	10
Aktivite Alanları	8
Başlangıç Noktası Olması	5

UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Kültürel Miras Turizmi Açısından Avantajları: Katılımcılara bölgenin Dünya Miras Listesine alınmasının kültürel miras ve inanç turizmi bakımından ne tür avantajlar oluşturduğu sorulmuştur. Görüşme gerçekleştirilen 10 katılımcı bölgenin uluslararası anlamda tanınarak marka haline geldiğini ve bu durumun büyük derecede önemli bir avantaj olduğunu ifade etmişlerdir.

8 katılımcı Dünya Miras Listesinde bulunmanın bölgeyi çekici bir destinasyon konumuna getirerek yerli ve yabancı turist ziyaretlerinde artış oluşturduğunu belirtmişlerdir. 5 katılımcı Dünya Miras Listesinde yer almanın turizm faaliyetleri bakımından yerel esnaf ve bölgede yer alan

işletmelerin gelirlerinde artış oluşturduğunu ifade etmişlerdir. 5 katılımcı Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin Dünya Miras Listesinde bulunmasını bölgenin kültürel ve tarihi anlamdaki öneminin daha fazla anlaşılmasını sağladığını belirtmişlerdir. 3 katılımcı ise miras listesinde yer alan bölgenin bundan sonraki süreçte de aynı şekilde korunması sürdürülebilirliğinin sağlanmasına ilişkin düzenli çalışmaların yapılacağını dile getirmişlerdir.

Çarşı Meydan Projesinin Bölgeye Sağladığı Avantajlar:

Katılımcılara Hanlar Bölgesi kapsamında yürütölen çarşı meydan projesinin bölgeye ne gibi avantajlar sağlayacağı sorulmuştur. Tüm katılımcılar ilk olarak bölge kapsamında yürütölen projenin Hanlar Bölgesi ve çevresindeki tarihi alanı ön plana çıkacağını belirtmişlerdir. K5 projeye yönelik fikirlerini “... Görüntü kirliliği oluşturan yapıların yıkılmasıyla Hanlar Bölgesi gün yüzüne çıkacak. Surlardan şehre baktığınız zaman ‘Old City’ izlenimi oluşacak ve bu sayede Bursa’nın eski tarihi yaşatılacak.” şeklinde ifade etmiştir.

K8 “... Bu projeyi çok beğendik uzun yıllardır hayal edilen bir proje... tarihi eserler ortaya çıkacak ve burası Osmanlı başkentine yakışır bir yer olacak.” sözleriyle olumlu düşüncelerini dile getirmiştir. 13 katılımcıda çarşı meydan projesi kapsamında alt yapı olanaklarının geliştirileceğini öne sürmüşlerdir. Bu doğrultuda ulaşım anlamında kolaylık sağlayacağı ve otopark problemini ortadan kaldırılarak şehir içi trafik akışının düzene gireceğini belirtmiştir.

Katılımcıların çoğunluğu (10 kişi) bu çalışmanın turist farkındalığı oluşturarak bölgenin turizm değerini arttıracacağını ifade etmişlerdir. K2 “... Bu proje bölge bakımından vizyon oluşturarak imaj yaratacak böylece turizm anlamında ulusal ve uluslararası ekonomik getiri sağlayacak.” Diyerek turizmin önemini dile getirmiştir. K3” ...Bu çalışmanın olumlu olacağını düşünüyorum. İnsan odaklı olarak düşünölen bir proje bölgeye kafe ve restoran gibi yiyecek içecek işletmelerinin açılması turistik açıdan bölge turizmine büyük katkı sağlayacak.” diyerek turizm değerinin artmasına ilişkin fikirlerini belirtmiştir.

8 katılımcı çarşı meydan projesinin bölgeye çeşitli etkinlik alanları kazandıracağını belirtmişlerdir. Çalışmaya dahil olan 8 katılımcı bu projenin bölgeye aktivite alanları kazandırdığını ifade etmişlerdir. K11 “... Ben bir Bursalı olarak böyle bir çalışmanın içerisinde yer almaktan gurur duyuyorum. Bölgeye her yaştan insana hitap eden bir yaşam alanı oluşturacağız İnşaAllah.” şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. K13 çalışmaya ilişkin fikirlerini “...Yerel halkı olumlu yönde etkileyerek vakit geçirebilecekleri ferah ve nezih bir aktivite alanı oluşturulacak. Ayrıca insanlar bölge içinde kurulacak atölyelerde çeşitli sanatsal faaliyetlere katılabilecekler.” sözleriyle ifade etmiştir. Son olarak 5 katılımcı yapım aşamasındaki projenin bölgeyi başlangıç noktası haline getirerek Bursa için önemli bir avantaj sağladığını ifade etmişlerdir. K1 “... Çok doğru bir proje hisar bölgesi ve kapalı çarşı arasında bir kopukluk söz konusuydu. Oluşturduğumuz Hanlar Bölgesi Hisar İçi Turizm Rotası bölgeyi turizm anlamında bütünleyecek bir proje. Hanlar Bölgesi başlangıç noktası olacağı için diğer bütün turizm akslarını bölgeyi baz alarak yürütüyoruz.” sözleriyle çalışmalarını bölgeyi ön planda tutarak sürdürdüklerini belirtmiştir.

4.7. Bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almasının Kültürel Miras Turizmi Talebine Etkisine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almasının kültürel miras ve inanç turizmi faaliyetleri bakımından yerli ve yabancı turist sayılarında önemli bir artış yaşanıp yaşanmadığı, turist sayılarının yeterli olup olmaması ve bölgeye turist çeken en önemli etkenlerin neler olduğuna ilişkin sorular sorulmuştur ve paydaşlardan elde edilen yanıtlar Çizelge 21’de belirtilmiştir.

Çizelge 21. UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Almanın Turizm Talebine Etkisi

Yerli-Yabancı Turist Sayılarında Önemli Bir Artış Yaşandı mı?	Katılımcı Sayısı
Evet	9
Hayır	4

Çizelge 21-devamı

Bölgeye En Fazla Hangi Şehir/Ülke den Turist Gelmektedir?	Katılımcı Sayısı
Orta ve Uzak Doğu Ülkeleri	13
Yakın Şehirler	13
Yerli-Yabancı Turist Sayıları Yeterli mi?	Katılımcı Sayısı
Yeterli	1
Yeterli Değil	12
Bölgenin Ziyaret Edilmesindeki En Önemli Etkenler	Katılımcı Sayısı
Osmanlı Tarihi ve Kültürüne Merek Duyulması	13
İnanç Turizmi	11
Mimari Yapı	11
Alışveriş	11

Yerli ve Yabancı Turist Sayılarında Önemli Bir Artış Yaşanması:

Görüşme gerçekleştirilen katılımcılara Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesine alınmasının bölgeyi ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayısında önemli bir artış oluşturup oluşturmadığı ve en fazla hangi bölgelerden turist geldiği sorulmuştur. 9 katılımcı Dünya Miras Listesine girmenin yerli ve yabancı turist ziyaretlerinde önemli bir artış oluşturduğunu belirtmiştir. Fakat Katılımcılardan 4’ü bu düşüncede olmadıklarını belirterek bölge için önemli bir artış olmadığını savunmuştur.

K5 “... Ciddi bir artış yaşanmadığını söylemek mümkün. Belirli düzeyde artışlar yaşansa da Dünya Miras Listesinde yer alan bir şehir için bu artışlar yeterli değildir.” cümlesiyle konuya ilişkin düşüncesini ifade etmiştir. K10 ise “... İlk etapta önemli bir artış olmaz ancak orta ve uzun

vadede tanıtım faaliyetleri geliştirildiği takdirde turist popülasyonunda artış olacaktır.” şeklinde önerilerde bulunmuştur.

Bölgeye En Fazla Hangi Şehir/Ülke den Turist Gelmektedir:

Görüşme gerçekleştirilen katılımcılara, Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerini ziyaret eden yerli-yabancı turistlerin en fazla hangi şehirler ve ülkelerden geldikleri sorulmuştur. Genel anlamda katılımcıların tümü yabancı turist ziyaretleri açısından Orta Doğu (Arabistan, Pakistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn) ve Uzak Doğu (Endonezya, Malezya, Çin, Güney Kore, Filipinler) bölgeleri, yerli turist bakımından ise yakın şehirlerden (İstanbul, Balıkesir, Eskişehir, Konya, Çanakkale, İzmir, Bilecik, Kütahya) turist geldiğini belirtmişlerdir.

Yerli ve Yabancı Turist Sayılarının Yeterliliği:

Katılımcılara Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerini ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayılarının yeterli olup olmadığı ve yeterli değilse ne tür çalışmaların yapılması gerektiği sorulmuştur. Yalnızca K12 bölgeyi ziyaret eden turist sayılarının yeterli oranda olduğunu belirtmiştir. Bu düşüncesini “... Çok iyi derecede yerli turist profilimiz vardı ve hatta bu oran yabancı turist profilini olumsuz etkileyecek kadar fazlaydı.” sözleriyle desteklemiştir. Diğer 12 katılımcı yerli ve yabancı turist sayılarının bölge için yeterli olmadığını savunmuştur. K1 buna yönelik düşüncelerini “... Yeterli değil her zaman öyle bakmak lazım turizmde daha fazlası yapılmalı. Yeterli sayılara ulaşmak için yurtdışı fuarlarına katılıyoruz ve Güney Kore’de sosyal medya hesabı oluşturduk, Pandemi nedeniyle Çinli turistler Türkiye’ye çekilmek isteniyor bu nedenle bizde Çin hükümetiyle turizm anlamında ekonomik çalışmalar yürütüyoruz.” sözleriyle ifade etmiştir.

K3 “... Turist sayısının fazla olması iyi bir şey mi? İlk olarak bu faktör belirlenmelidir. Hanlar Bölgesinde ticari anlamda bir sirkülasyon oluyor ancak Külliyyelerde içeride bulunması gereken kişi sayısı belirlenmelidir. Bizim için önemli olan ilk şey o yapıları korumaktır ve miras alanında gerekli tedbirleri alındıktan sonra turist sayısını ona göre belirlemeliyiz.” diyerek soruya yönelik düşüncelerini belirtmiştir. K5 “... Yeterli değil, yeterli olabilmesi için Bursa’ya yakın illerden daha fazla turist çekmek gerekli. Bunun için festivaller ve fuarlar düzenleyerek yabancı ülkeler

ve özellikle balkan ülkelerinden gelen turist sayısında önemli bir artış olacağını söyleyebilirim.” şeklinde öneride bulunmuştur. K6 “...Yeterli değildir. Bu kapsamda yerel halk ve esnaf bilinçlendirilmelidir. Oteller talep etmeden belediyeler bölgenin tanıtılmasına yönelik broşürleri konaklama işletmelerine dağıtılmalıdır ve Hanlar Bölgesinde daha önceden faaliyet gösteren danışma bürosu yeniden açılarak sürdürülebilirlik sağlanmalı.” sözleriyle görüşlerini ifade etmiştir. K9 ... Yeterli olduğunu düşünmüyorum. İş yeri profilleri değiştirilerek bölge kapsamında düzenlemeler yapılmalı. Örneğin görüntü kirliliği oluşturan yapıların ortadan kaldırılması. Ayrıca yıl içerisinde belirli dönemlerde, fotoğraf yarışmaları, ipek ve dokuma sergileri, ebru, çini ve bıçak tasarım faaliyetleri gibi sosyal kültürel ve sanatsal etkinlikler düzenlenmeli.” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.”

Bölgenin Ziyaret Edilmesindeki En Önemli Etkenler: Görüşme gerçekleştirilen katılımcılara son olarak Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin ziyaret edilmesindeki en önemli etkenlerin neler olduğu sorulmuştur. Katılımcıların tamamı Osmanlı tarihine merak duyulmasını miras bölgesine yönelik gerçekleştirilen ziyaretleri etkileyen en önemli unsur olarak belirtmişlerdir. K6 “... Hanlar Bölgesinin eski ve tarihi bir yapıya sahip olması ve Bursa'nın Osmanlı başkenti olması ziyaretçilerde merak duygusu uyandırıyor.” şeklinde düşüncelerini belirtmişlerdir.

11 katılımcı bölgenin inanç turizmi odaklı turist çektiğini belirtmişlerdir. K2 “... Bursa Muradiye Külliyesi Dünyadaki 3 hanedan mezarlığından biridir. Bunlardan bir tanesi Özbekistan da yer alan samani ikincisi Ayasofya üçüncüsü Bursa Muradiye hanedan mezarlığı ama bu mezarlığın bir özelliği de defnedilen kişilerin tek kana sahip olması yani başka bir saltanata ait kimse yok ve burada sadece tek bir aileye ait mezarların bulunması bölgeye turist çekmek anlamında önemli bir etken.” Sözleriyle düşüncelerini ifade etmiştir. 11 katılımcı miras bölgesinde bulunan mimari yapıların turist ziyaretlerinde önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir.

K12 “... Uzak doğu turistleri bölgenin tarihi yapılarına meraklı ve özellikle külliyelerin mimari yapılarına fazla ilgi duyuyor. Bölgeyi camilerin çinileri ve motif süslemelerini görmek için ziyaret ettiklerini söyleyebilirim.” diyerek mimari yapıların önemli bir etken olmasına ilişkin düşüncelerini

belirtmiştir. Son olarak 11 katılımcı Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin ziyaret edilmesinde alışveriş faktörünün ön planda olduğunu ifade etmiştir. K4 “... Hanlar Bölgesi ve çevresinin ziyaret edilmesindeki en önemli etken alışveriştir. Bölgeye gelen turist ilk olarak Ulucami ziyaret ettikten sonra kapalı çarşıya girerek alışverişini yapar. Daha sonrasında dinlenmek için koza han içerisindeki kafeleri tercih eder ve ticari anlamda bölge esnafına katkı sağlar.” sözleriyle alışveriş unsurunun önemli bir etken olduğunu belirtmiştir.

4.8. Covid-19 Pandemi Sürecinin Turizm Faaliyetlerine Olan Etkisine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında pandemi sürecinin Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerine yönelik gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin bölgeyi nasıl etkilediği ve bu süreç sonrasında turizm faaliyetlerinin yeniden canlanması adına neler yapılması gerektiğine ilişkin sorular sorulmuştur ve paydaşlardan elde edilen yanıtlar Çizelge 22’de belirtilmiştir.

Çizelge 22. Pandemi Sürecinin Turizm Faaliyetlerine Etkisi

Pandemi Sürecinin Turizm Faaliyetlerine Etkisi	Katılımcı Sayısı
Olumlu	0
Olumsuz	13
Pandemi Sonrası Turizmin Yeniden Canlanması İçin Yapılması Gerekenler	Katılımcı Sayısı
Kendiliğinden Turist Artışı Yaşanması	8
Alternatif Etkinlikler ve Tanıtım Faaliyetleri	5

Pandemi Sonrası Turizmin Canlanması için Yapılması Gerekenler:

Katılımcılara pandemi sürecinin Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerine yönelik gerçekleşen turizm faaliyetlerini nasıl etkilediği ve turizmin yeniden canlandırılması için neler yapılabileceği sorulmuştur. Katılımcıların hepsi pandemi sürecinin bölgeyi tamamen olumsuz etkilediğini belirtmiştir. 8 katılımcı bu sürecin çok zorlu geçmesi sebebiyle pandemi sonrası turistlerin bölgeyi kendi istekleri doğrultusunda ziyaret edeceklerini belirtmişlerdir. K13 bu düşüncesini şu sözlerle dile getirmiştir. “...Çok samimi bir cevap vermek istiyorum turizmin canlanması için bir şey yapılmasına gerek olduğunu düşünmüyorum. Pandeminin sona ermesiyle turizmin en üst noktaya ulaşacağını düşünüyorum.” K3 normalleşme ile ilgili fikirlerini “...Pandemi sonrası bütün alanlarda artış yaşanacak çünkü insanlar çok sıkıldı. Yerel halk ve turistler kendi isteğiyle yönelim gerçekleştirecek.” Sözleriyle ifade etmiştir. K12 ise düşüncelerini “...Pandemi sonrasında turist bölgeyi kendi isteğiyle ziyaret etmek isteyecek çünkü Hanlar Bölgesi kültür turisti için popüler bir destinasyon.” diyerek dile getirmiştir. 5 katılımcı alternatif etkinlikler düzenlenerek tanıtım ve reklam alanına odaklanıldığı takdirde turizm faaliyetlerinin artırılabilirliği görüşünü savunmuştur. K5 “...Tanıtım ve reklam çalışmaları abartılı olmalı. Reklam konusunda bardağı taşırmalıyız. Influencerlar getirilerek miras alanında çekimler yapılmalı ve bölge tanıtılmalı.” sözleriyle turizmin canlanmasına yönelik düşüncelerini belirtmiştir. K3 “...Miras alanında daha fazla sosyal materyaller ile tanıtım yapılarak markalaşma oluşturulmalı ve bölgeye yönelik düzenlemeler yapılmalı.” şeklinde fikirlerini ifade etmiştir.

K6 “...Bölge kapsamında mehter ve semazen tarzında etkinlikler düzenlenerek miras alanına yönelik çekicilik oluşturulabilir” şeklinde fikirlerini belirtmiştir. K1 “...Doğa ve yeşil alanlara yönelik yürüme rotaları oluşturuyoruz. Kültür rotalarını içeren alternatif turizm paketleri düzenliyoruz alt yapı çalışmaları bitmek üzere sadece tanıtımları kaldı.” sözleriyle görüşlerini ifade etmiştir. K7 ise “...Belediye anlaşmalı oteller ve acentalar indirim yaparak kültür turları düzenlendiği takdirde bölgeye yönelik talep artışı yaşanacaktır.” demiştir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Turizmin değeri dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gün geçtikçe artmaktadır. Bu kapsamda turizm bölgeleri alternatif turizm türleri bakımından çeşitlilik sağlayarak daha fazla kitleye ulaşmayı hedeflemektedirler. Bilindiği üzere 2023 Türkiye Turizm Stratejisinde deniz-kum-güneş turizminin yanı sıra, kültür ve sağlık turizmi gibi alternatif turizm çeşitlerine de ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Son yıllarda yapılan çalışmalar incelendiğinde, kültür turizminin turizm sektörü içinde hızla büyüyen bir turizm çeşidi olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda bazı turistlerin kültürel açıdan deneyim elde etmek istemeleri ziyaret ettikleri bölgelerden keyif almalarını sağlayarak tekrar gelme olasılıklarını yükseltmektedir (Boz, Yurdakul ve Turdubekova, 2017). Bu doğrultuda kültür turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik ulusal ve uluslararası alanda daha fazla tanıtım ve reklam çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bir turizm destinasyonun UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alması tanınırlığının artması ve marka haline gelmesinde son derece önemlidir.

Uluslararası turizm pazarında gelişerek etkin olmak ve mevcut kaynaklarından iyi bir verim elde etmek isteyen gelişmiş ülkeler, sahip oldukları doğal ve kültürel varlıklarıyla UNESCO Dünya Miras Listesine girmeyi arzulamaktadırlar. Ayrıca kültür turistlerinin bir bölgeyi tercih etmelerinde Dünya Miras Alanlarına öncelik vermesi kültürel miras varlıklarına verilen değeri ön plana çıkartmaktadır (Baştemur ve Güneş 2011). UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan destinasyonlar uluslararası alanda imaj kazanarak marka haline gelmektedir. Aynı zamanda kültürel miras alanlarının sahip olduğu çekicilikler bölgeye yönelik oluşan taleplerde

artış yaşanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda miras alanlarına ilişkin gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin yönetilmesi ve geliştirilmesi açısından ilgili paydaşların bölge kapsamında koordinasyon içerisinde çalışması gerekmektedir (Aygün, 2011).

Bu kapsamda UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almanın Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin kültürel miras turizmi kapsamında tanınırlığını artırdığını ifade ederek Bursa'nın turistler için önemli bir çekim noktası olduğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda Dünya Miras Listesinde bulunmanın bölgeyi önemli bir cazibe merkezi haline getirdiği sonucuna ulaşılmış olup miras alanı kapsamında sorumlu olan yerel paydaşların aralarında iş birliği sağlayarak uyum içerisinde çalıştıkları tespit edilmiştir. Hanlar ve Sultan Külliyelerini ziyaret eden yabancı turistlerin bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almasının öneminin farkında oldukları belirlenirken bu durumun yerli turist ve yerel halk bakımından farklılık gösterdiği saptanarak Dünya Miras Listesinde bulunmanın bilincine sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yerel paydaşlar UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almanın önemli avantajlarını “uluslararası alanda tanınırlığı artması” ve aynı zamanda “miras bölgesini ziyaret eden turist sayılarında artış yaşanması” şeklinde belirtmişlerdir. Elde edilen bulgular doğrultusunda UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunmanın Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerine önemli avantajlar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Şentürk (2012) UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan ülkelere ilişkin yapmış olduğu araştırmada miras listesinde bulunmanın “kültür turizm potansiyelini geliştirmesi ve uluslararası tanınırlığı arttırması” şeklinde avantajlar sağladığını belirtmiştir. Çalışma bulgular araştırmadan elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda Taştan ve İflazoğlu (2018) UNESCO bünyesinde yer almanın benzer avantajlar sağladığını ifade ettiği çalışma bu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almasının kültürel miras turizmi talebine etkisine yönelik bulgular incelendiğinde, yerel paydaşlar miras bölgesini ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayılarında önemli bir artış yaşandığını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda Hanlar Bölgesi

ve Sultan Külliyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesine alınmasının bölgeyi ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayılarında önemli bir artış oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bölgeyi ziyaret eden yabancı turistlerin Orta Doğu (Arabistan, Pakistan, Kuveyt Katar, Bahreyn) ve Uzak Doğu (Endonezya, Malezya, Çin, Güney Kore, Filipinler) bölgelerinden geldikleri belirlenirken, yerli turistlerin yakın bölgelerden (İstanbul, Eskişehir, İzmir, Çanakkale, Bilecik, Kütahya) geldikleri tespit edilmiştir.

Yerel paydaşlar bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunmasının yerli ve yabancı turist sayılarında önemli bir artış yaşanmasını sağlamasına rağmen mevcut turist sayılarının yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda uluslararası anlamda önemli bir konuma sahip olan Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerine yönelik daha fazla yerli ve yabancı turist çekilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar Günal (2005) ve A. Gülersoy ve Ö Gülersoy (2016) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir.

Yerel paydaşlar, kültürel miras turizminin bölgeye yönelik oluşturduğu ekonomik etkileri “esnaf gelirlerine katkı sağlaması”, “bölgeyi ziyaret eden yerli-yabancı turist sayılarını arttırması” ve bu doğrultuda “hediyelik ürün satışlarında artış yaşanması” şeklinde belirtmişlerdir. Böylece Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi odaklı gerçekleştirilen turizm faaliyetleri bölgenin ekonomik anlamda gelişmesini sağlayarak yerel esnaf ve turizm işletmelerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Varol (2017) Konya iline yönelik gerçekleştirilen kültürel miras turizminin ekonomik etkileri kapsamında yerel halk ve küçük esnafın desteklendiği, el yapımı ürün satışlarına öncelik verildiği ve yerli-yabancı turistlere hoşgörülü davranıldığını belirtmiştir. Yapılan çalışma araştırmadan elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Yerel paydaşlar Kültürel miras turizminin bölgeyi sosyo-kültürel açıdan nasıl etkilediği sorusuna bölgeye ilişkin “kültürel değerlerin ön plana çıkması” ve “turistlere hoşgörülü davranılması” şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Bu anlamda kültürel miras turizminin sosyo-kültürel açıdan yerel halkın turistlere ilişkin davranışlarını olumlu yönde etkileyerek bölgenin kalkınması açısından önemli faydalar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Aklanoğlu (2010) alışmasında kültür turizminin miras alanını ön plana çıkarttığını ve bu sayede kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılabilceğini ifade ederek bölgeye yönelik gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin sosyo-kültürel etkilerine değinmiştir. Elde edilen bulgular araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Hanlar Bölgesi ve Sultan Klliyeleri odaklı gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin bölgeyi olumsuz yönde etkileyip etkilemediğine dair görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Olumsuz etkisi olduğunu düşünenlerin yanı sıra olmadığını düşünen katılımcılarda olmuştur. Fakat paydaşların çoğunluğu (7 kişi) bölgeyi ziyaret eden turistlerin bilinçsiz davranışlarda bulunduğunu belirterek miras varlıklarının kültürel ve tarihi dokusuna fiziki anlamda zarar verildiği kanısına ulaşmışlardır. Bu anlamda Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerine yönelik gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin miras dokusuna ciddi hasarlar verdikleri tespit edilerek bölge kapsamında gerekli önlemlerin alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Belber ve Szbiyen (2016) alışmalarında bölgenin yoğun turist çeken bir turizm destinasyonu olması sebebiyle turizm faaliyetlerinin miras alanını olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar bu çalışmayla örtüşmektedir.

UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almanın farkındalığına ilişkin bulgulara bakıldığında, ilgili yerel paydaşlar Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerini ziyaret eden yabancı turistlerin bölge hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda yabancı turistlerin bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer aldığının farkında oldukları sonucuna varılmıştır. Kara (2017) alışmasında Safranbolu'nun UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunmasının ulusal ve uluslararası anlamda tanınmasına katkı sağlayarak turistler için önemli bir çekim merkezi haline geldiğini ifade etmiştir. Bu bakımdan elde edilen sonuçlar bu araştırma ile benzerlik taşımaktadır.

Bölgenin ziyaret edilmesine ilişkin etkenler göz önüne alındığında, “Osmanlı tarihi ve kültürüne merak duyulması”, “inanç turizmi”, “mimari yapı” ve “alışveriş” gibi çekicilik unsurlarının bölgenin ziyaret edilmesindeki en önemli etkenler olduğu belirtilmiştir. Elde edilen bulgular kapsamında

Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin erken Osmanlı dönemine ait kültürel ve tarihi değerleri barındırdığı, otantik çarşı yapılarının eski Bursa kültürünü anımsattığı ve bölgenin manevi anlamda büyük bir önem taşıdığı kanısına varılmıştır. Çalışkan (2009) çalışmasında yerli ve yabancı turistleri Beypazarı'na çeken önemli etkenleri “bölgenin görülmesi gereken eşsiz bir yer olması” ve “tarihi bir mimari yapıya sahip olması” şeklinde ifade etmiştir. Bu çalışma araştırmadan elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almanın farkındalığı yerli turistler açısından incelendiğinde, yerel paydaşlar Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerini ziyaret eden yerli turistlerin bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer aldığı bilincinde olmadıklarını ifade ederek, miras bölgesinin genel anlamda alışveriş ve gezi amaçlı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu kapsamda yerli turistlerin bölgenin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer aldığı farkında olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Atasoy, İnceöz ve Öztürk (2018) yapmış oldukları çalışmada UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan Divriği Ulu Camii ve Darüşşifayı ziyaret eden turistlerin bölgenin kültür turizm potansiyelinin farkında olmadıklarını tespit etmişlerdir. Bu doğrultuda araştırmadan elde edilen sonuçlar bu çalışmayla örtüşmektedir. Ancak Bostancı (2019) yerli turistlere yapmış olduğu çalışmada Gaziantep şehrinin kültür turizmi destinasyonu olmasına ilişkin algıların yüksek olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışma Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerini ziyaret eden yerli turistlerin farkındalığına ilişkin elde edilen sonuçlar ile farklılık göstermektedir.

UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almanın önemi yerel halk bakımından yerel paydaşlar gözüyle değerlendirildiğinde, Bursa halkının Hanlar Bölgesini çarşı ve pazar alışverişi yapmak için ziyaret ettikleri belirtilerek bölgenin uluslararası anlamda önem taşıdığı bilincinde olunmadığı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda Bursa halkının Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almasının farkında olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Durmuş (2019) araştırmasında bölge halkının Mahmut Bey Camisinin UNESCO Geçici Miras Listesinde bulunmasının farkında olmadığını tespit etmiştir. Elde edilen bulgular bu araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Buna ek olarak Bal (2021)

yerel halkın kültürel miras alanlarının yeteri kadar farkında olmadıklarını ve bu bilincin arttırılmasına ilişkin pazarlama alanında tanıtım ve reklam faaliyetlerinin yapılması gerektiği kanısına varmıştır. Literatürde yer alan araştırmalar incelendiğinde, genel olarak yerel halkın kültürel miras bilincine sahip olmadığı belirtilerek çeşitli tanıtım ve reklam uygulamalarıyla bu farkındalığın arttırılması gerektiği ifade edilmiştir.

Bölgenin alan yönetimine ilişkin bulgular incelendiğinde, Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi kapsamında en etkin role sahip paydaşların “Bursa Büyük Şehir Belediyesi”, “İl Kültür Turizm Müdürlüğü”, “Acentalar” ve “Alan Başkanlığı” olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda yerel paydaşların meslek alanlarında uzun yıllardır çalışmaları sorumlu oldukları bölümde yeterli deneyime sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda miras bölgesinden sorumlu yerel paydaşların aralarında iş birliği sağladıkları saptanmış olup kültürel miras turizminin yönetilmesi konusunda uyum içerisinde çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yücel, Şengül ve Kurnaz (2017) çalışmalarında Mudurnu bölgesinin UNESCO Dünya Miras Listesine kabul edilmesi sürecinde yerel yönetimler ve belediyelerin en etkin role sahip turizm paydaşları olduklarını belirterek iş birliği içerisinde çalışmaları gerektiği ifade edilmiştir. Buna ek olarak Çatalbaş ve Kılıç (2021) çalışmalarında kültürel miras alanlarının yönetilmesi konusunda paydaşlar arasında uyum ve koordinasyon eksikliği olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar bu çalışmalarla farklılık göstermektedir. Bu kapsamda Dünya Miras Listesinde yer alan bölgelerin yönetilmesi ve bireyler arasında koordinasyon sağlanabilmesi için düzenli bir çalışma sisteminin oluşturulması son derece önemlidir.

Dünya Miras Listesinde yer alan Hanlar Bölgesi ve çevresine ilişkin başlatılan Çarşı Meydan projesinin bölgeye sağladığı avantajlar incelendiğinde, “tarihi bölgenin ön plana çıkması”, “altyapı olanaklarının geliştirilmesi” ve bölgeye yönelik “turizm değerinin artması” şeklinde ortak bir kaniya varılmıştır. Ayrıca Bursa için büyük bir önem taşıyan bu projenin bölgeye yönelik gerçekleştirilen iç turizm faaliyetlerini canlandıracağı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda miras bölgesi kapsamında yürütülen çarşı meydan projesinin Hanlar Bölgesinde bulunan tarihi ve kültürel miras varlıklarını gün

yüzüne çıkartarak miras alanını önemli bir çekim merkezi haline getireceği sonucuna varılmıştır.

Covid-19 Pandemisinin turizm faaliyetlerine olan etkisine ilişkin bulgular incelendiğinde, yerel paydaşlar bu sürecin turizm sektörünü tamamen olumsuz yönde etkilediğini dile getirerek bölgeye ilişkin gerçekleştirilen seyahatlerde gözle görülür bir düşüş yaşandığını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda pandemi sürecinin Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerine yönelik gerçekleştirilen turizm faaliyetlerini olumsuz şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Pandemi süreci dünya genelinde ekonomik, toplumsal ve bireysel anlamda olumsuz etkiler oluşturmuştur. Bu süreçte turizm sektörü olumsuz etkilerin hissedildiği etkin sektörler arasında yer almaktadır.

Uğur ve Apak (2021) çalışmalarında Covid-19 pandemi sürecinin UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan Safranbolu bölgesine yönelik gerçekleştirilen turizm faaliyetlerini olumsuz şekilde etkilediğini ifade ederek ziyaretçi sayılarında önemli bir düşüş yaşandığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda Khan (2020) yapmış olduğu çalışmasında da Covid-19 pandemi sürecinin Safranbolu miras kentini olumsuz yönde etkilediğini belirterek bölge turizminde ekonomik anlamda büyük bir gerileme yaşandığını ifade etmiştir. Yapılan bu çalışmalar araştırmadan elde edilen sonuçlarla benzer nitelikler taşımaktadır. Eryılmaz ve Kaya (2021) çalışmalarında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınının turizm destinasyonlarını olumsuz biçimde etkilediğini ifade ederek turizm sektörünün yeniden canlandırılmasına ilişkin turistlere sunulacak imkanlar kapsamında tüm sağlık önlemlerinin alınması gerektiğini belirtmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar bu çalışmayla benzerlik göstermektedir.

5.2. Öneriler

Yerel paydaşlarla yapılan görüşmeler ışığında Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almasının önemine yönelik farkındalığın oluşturulması ve bölgeyi ziyaret eden turist sayılarının artırılması için yerel halk, kamu sektörü ve özel sektöre ilişkin birtakım öneriler sunulmuştur.

Yerel Halka İlişkin Öneriler;

Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinin UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunmasının önemi konusunda yerel halkın farkındalık durumuna bakıldığında yeterli bilince sahip olmadıkları görülmüştür. Bu nedenle bölge kapsamında görevli ilgili yerel paydaşların bireylerin bilinçlenmesine yönelik tanıtım ve reklam faaliyetlerini çeşitlendirilmesi gerektiği ön görülmektedir. Örneğin öğrencilere çeşitli eğitimler verilerek bölgenin kültürel değerlerini tanımaları sağlanabilir. Bu kapsamda eğitim ve öğretimde kültürel miras bilincinin oluşması için ders programlarında seçmeli derslere yer verilmesi öğrenciler üzerinde farkındalık oluşturacaktır.

Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyeleri odaklı çeşitli turizm rotaları oluşturularak tur programları hazırlanması bölge sakinlerinin bilinçlenmesinde faydalı olacaktır. Aynı zamanda yerel halkın farkındalığının artırılması için toplu taşıma araçlarında reklam amaçlı kullanılan görsel materyallerin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Hanlar Bölgesi çevresinde görevli olan toplu taşıma çalışanlarına miras bölgesine ilişkin tanıtım odaklı seminerler düzenlenerek yerel halk üzerinde farkındalık oluşturulabilir. Buna ek olarak Bursa'nın kültürel ve tarihi değerlerini tanıtmak adına yılın belirli zamanında çeşitli etkinlik günleri düzenlenmesi miras bölgesini çekici hale getirecektir.

Kamu Sektörüne Öneriler;

Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerine yönelik gerçekleştirilen ziyaretlerin artırılması için bölge kapsamında kısa film videolarının çekilmesi ve miras alanının ünlü kişiler tarafından sosyal medya platformunda tanıtılmasına ilişkin çeşitli çalışmaların düzenlenmesi yerli turistler üzerinde farkındalık oluşmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda miras bölgesine yerli turist çekebilmek adına iç turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi önemli bir gerekliliktir. Aynı zamanda bölgenin tarihi ve kültürel özelliklerini yansıtan özel hediyelik ürünlerin tasarlanması ziyaretçiler üzerinde miras alanına ilişkin çekicilik oluşmasını sağlayacaktır. Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerine ilişkin gerçekleştirilen turizm faaliyetleri bölgeye yönelik bazı

olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması için miras alanını ziyaret eden bilinçli kültür turist sayılarının artırılması gerekmektedir. Ayrıca miras alanı bakımından uluslararası anlamda imaj oluşturmak adına kongre ve fuarlara katılım sağlanması bölgenin tercih edilebilirliğini arttıracaktır. Bu bağlamda yerli ve yabancı turistlerin bölgeye çekilebilmesi adına sosyal medya etkin bir şekilde kullanılarak daha kalabalık bir kitleye ulaşmak mümkün olabilir.

Hanlar Bölgesi çevresinde ulaşım ve otopark problemi yaşanması bölgeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle miras alanı çevresinde altyapı ve üstyapı olanaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca Hanlar Bölgesinde bulunan işletmeler günün belirli saatlerine kadar açıktır. Bu işletmelerin turistlere akşam saatlerinde de hizmet verebilmesi için bölgede bir güvenlik biriminin bulunması turizm faaliyetlerinde artış yaşanmasına katkı sağlayacaktır. Buna ek olarak Hanlar Bölgesi ve çevresini gezen yerli ve yabancı turistlerin bölge hakkında bilgi alabilmek açısından başvurabileceği bir danışma bürosunun bulunması bireylerin bilinçlenmesine katkı sağlayacaktır. Pandemi sonrası turizmin canlandırılmasına için miras bölgesinde “hes kodu sorgulama, sosyal mesafe kuralı, aşı uygulaması” şeklinde gerekli önlemler alındığı takdirde Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerine yönelik gerçekleştirilen ziyaretlerde zamanla belirgin bir artış yaşanacağı ön görülmektedir.

Özel Sektöre Öneriler;

Hanlar Bölgesinde katma değeri yüksek ürünlerin pazarlanabileceği işletmelerin açılması bölgenin imajını arttırarak yüksek gelire sahip yerli ve yabancı turistleri bölgeye çekme anlamında önemli bir etken olarak görülmektedir. Koza Handa bulunan yiyecek-içecek işletmelerinin bölgede görüntü kirliliği oluşturan detayların kaldırılmasına yönelik yerel yönetimle iş birliği sağlaması gerekmektedir. Bu sayede Hanlar Bölgesinin turistik açıdan çekiciliği daha da artacaktır.

Yeni Araştırmacılara Öneriler;

Yapılan araştırma kapsamında bazı sınırlılıklar oluşmuştur. Çalışma alanı Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi açısından ele alındığı için yalnızca miras bölgesinden sorumlu ilgili yerel paydaşların görüşlerine başvurulmuştur. İleride yapılacak çalışmalarda örneklem çeşidi çoğaltılarak farklı alanlarda çalışan kişilere yönelik bir çalışma yapılabilir. Aynı zamanda bu çalışma paydaşların fikir ve görüşleri ayrıntılı bir şekilde ele alabilmek için mülakat tekniğı kullanılarak hazırlanmıştır. Gelecek araştırmalarda bu konu kapsamında istatistiksel bir yöntem tercih edilerek daha belirgin sonuçlar ortaya çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- Akça, S. (2017). Kültürel miras yönetimi; İstanbul Tarihi Yarımada Örneği Değerlendirme ve Öneriler. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 8 (22), 577-596.
- Akgül, O. (2004). Niteliksel araştırma ve turizmde uygulamaları. *Seyahat ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 130-136.
- Akkuş, O. (2015). Mersin- Aydıncık ilçesi ve çevresinin kültür turizmi potansiyeli açısından değerlendirilmesi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 73-98.
- Akipek, S. (2001). Dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme'nin değerlendirilmesi. *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50(4): 13-39.
- Akman, G. N. (2014). *Nitel ve nicel araştırma yöntemleri*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Çay Meslek Yüksek Okulu İşletme Yönetimi Programı Yönetim ve Organizasyon Bölümü.
- Akova, O. ve Çetinkaya, A. (1999). Safranbolu'yu ziyaret eden turistlerin sosyo-demografik özellikleri ve ziyaretçilere yönelik kültür turizmi değerlendirmesi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Safranbolu Meslek Yüksek Okulu Turizm Otelcilik Programı Yayınlanmış Bildirileri*. 21-22 Nisan 1999.
- Akpınar, E. (2007). Türkiye'nin dünya miras listesindeki yeri ve yeni bir aday önerisi, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 81-106.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altınay Özdemir, M. (2020). *Kültür turizminde aktive seçimi, destinasyon imajı ve kişiliğinin davranışsal niyet üzerindeki etkisi: İstanbul'a gelen yabancı turistler üzerirnde bir araştırma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Arınç, P. C. (2002). *Selçuk'ta kültür turizmi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.

- Arzeni , S. (2009). *The impact of culture on tourism*. Organization For Economic Co-Operation.
- Aslan, Z. and Ardemagni, M. (2006). *Introducing young people to the protection of heritage sites and historic cities*. Rome, Italy: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM).
- Aslan, Zeynep., ve Çokal, Zeynep. (2016). Profesyonel turist rehberinin kültürel değerlere katkısına ilişkin turist algılamaları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 53-69.
- Avcıkurt, C. (2020). *Turizm sosyolojisi genel ve yapısal yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık..
- Ayaz, N. (2012). *Kırsal turizm ve paydaşları: Belediye başkanlarının tutumlarına yönelik bir araştırma*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- Aygün, H. M. (2011). Kültürel mirası korumada katılımcılık. *Vakıflar Dergisi*, 35, 191-213.
- Aytaç, Ö. (2006). Girişimcilik: Sosyo-kültürel bir perspektif. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 139-160.
- Azcan, G. (2013). *Kültür turizmi açısından köylere hizmet götürme birliği faaliyetleri: Safranbolu örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Babacan, Z. (2020). *Adıyaman ilinin kültür turizmi potansiyeli ve alternatif kültür rota önerisi*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri (uygulamalı-örnekli)*. (1.Basım). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Bastemur, C. ve Güneş, G. (2011). World heritage sites as tourism resources: The case of Safranbolu-Turkey. *29th EuroCHRIE*, 103-115.

- BEBKA. (2020). *Bursa turizm tanıtım ve marka stratejisi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Beeho, A.J. and Prentice, R. C. (1997). Conceptualizing the experiences of heritage tourists. *Tourism Management*, 18(2), 75-87.
- Belber, B. G., ve Sözbilen, Ö. G. (2016). Nevşehir'in turistik ürünlerine olan talebin, şehrin kültürel miras unsurlarına etkisiyle ilgili yerel halk algıları. II. *Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Beşbaş, N. ve Denizli, H. (1983). *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler* (Bursa İl Merkezi III. Cilt). Bursa: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Bostancıeri, B. (2019). *Gaziantep'te kültür turizmi yerli turistlerin algılarının değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boz, M., Yurdakul, B., ve Turdubekova, S. (2017). Yerli ve yabancı turistlerin Sinop'un kültür turizmi çekiciliklerine ve altyapısına ilişkin algıları. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(5), 50-65.
- Bursa Alan Başkanlığı. (2013). *Bursa Cumalıkızık yönetim planı*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2012). *Bursa ve Cumalıkızık Osmanlı imparatorluğunun doğuşu*. Bursa: Bursa Alan Başkanlığı.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2018). Yeşil külliyesi. *Bursa Günlüğü*, 1, 1-96.
- Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü. (2020). *Bursa ili milletlerine göre turist verileri*. Bursa: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü. (2021). *Hanlar Bölgesi*. Bursa: BEBKA.
- Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2021). *Bursa ilinde faaliyet gösteren işletme belgeli acentalar*. Bursa: Bursa Valiliği.
- Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2021). *Hanlar Bölgesi çarşıbaşı meydan projesi*. Bursa: BEBKA.
- Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü. (2020, Aralık Pazartesi). *Bursa turist rakamları*. (E. Kokdaş, Röportaj Yapan)

- Bursa Kùltür Turizm ve Tanıtma Şube Mùdùrlùĝù. (2021). *Bursa ilinde dÙzenlenen turizm çalışmaları*. Bursa BÙyùkřehir Belediyesi.
- Bursa Mùzeler Genel Mùdùrlùĝù. (2021 Haziran Salı). Hanlar Bùlgesi ve İpek Yılı. (E. Kokdaş, Rùportaj Yapan)
- Bursa Valiliĝi. (2020). *Bursa ili turist verileri*. Bursa: Kùltür ve Turizm Bakanlıĝı.
- Bursa Valiliĝi. (2020). *Kùltür turistleri*. Bursa:Kùltür ve Turizm Bakanlıĝı.
- Cave, J., Ryan, C. and Penakara, C. (2003). Residents' perceptions, migrant groups and culture as an attraction-the case of a proposed pacific ısland cultural centre in New Zealand, *Tourism Management*, 24: 371-385.
- Chen, H. ve Rahman, İ. (2018). Cultural tourism: An analysis of engagement, cultural contact, memorable tourism experience and destination loyalty. *Tourism Management Perspectives*, 26, 1-11.
- Chhabra, D. (2009). Proposing a sustainable marketing framework for heritage tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(3), 301-320.
- Cominelli, F. ve Greffe, X. (2012). Intangible cultural heritage: Safeguarding for creativity. *City, Culture and Society*, 3(4), 245-250.
- Confer, J. and Kerstetter, D. (2000). Past perfect explorations of heritage tourism. *Research Update*, 35(2), 28-38.
- Coşkun, R., Altunışık, R., ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yùntemleri: Spss uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches* (2. Baskı). USA: SAGE Publications
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yùntemleri: Beş yaklaşıma gùre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. BùtÙn ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2013).
- Cros, H. (2001). A new model to assist planning for sustainable cultural heritage tourism. *International Journal of Tourism Research*, 3, 165-170.
- Csapo, J. (2012). *The role and importance of cultural tourism in modern tourism industry*. Intect Open Access Publisher. Strategies for Tourism Industry- Micro and Macro Perspectives, 201-232.

- Çalışkan, S. (2009). *Tarihi konut işletmeciliği ve kültür turizmi ilişkisi: Beypazarı örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Çağlar, Z. (2018). *UNESCO dünya miras listesinin turizme etkisi: Diyarbakır surları ve hevsel bahçeleri örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Batman: Batman Üniversitesi.
- Çakıcı, C. (2019). *Kavramlar ve örneklerle genel turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çamlıca, K. (2017). *UNESCO dünya miras alanı bilgisinin miras alanı çekicilikleri ve çalışanların gösterdiği duygular ile turistin duyguları, memnuniyeti ve davranışsal niyeti ilişkilerindeki düzenleyicilik rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Çatalbaş, F. ve Ecemiş, S. (2021). Farklı kentsel paydaşların kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine ilişkin görüşlerinin üst ölçekli planlar çerçevesinde değerlendirilmesi: İzmir örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 2021, s. 167-186.
- Çelepi, M. (2016). Somut olmayan kültürel miras ve üniversite gençliği. Adnan Menderes Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 15-35.
- Çetin, T. (2010). Cumalıkızık köyünde kültürel miras ve turizm algısı. *Milli Folklor Dergisi*, 22(87), 181-190.
- Çokal, Z. (2015). *Bir kültür elçisi olarak profesyonel turist rehberinin turistlere aktarılan kültürel değerlere katkısına yönelik turist algılamaları: Kapadokya örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Davey, Lynn. (2009). *The application of case study evaluations*. (Çev: Tuba Gökçek). *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3.
- Dedehayır, H. (2021). Sürdürülebilir kültür turizmi. *Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı*
<https://www.cekulvakfi.org.tr/makale/surdurulebilir-kultur-turizmi> (Erişim tarihi:11.08.2021).
- Dilek, S. E. (2020). *Kültürel miras turisti ve tipolojisi. Kültürel miras ve turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Doggett, L. (1993). Multi-cultural tourism development offers a new dimension in travel. *Business America*, 114(8), 8-10.
- Doğaner, S., (2003). Miras turizminin coğrafi kaynakları ve korunması, *Coğrafi Çevre Koruma Turizm Sempozyumu* (16-18Nisan 2003) Bildiri Kitabı. İzmir. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1-8.
- Dosoğlu, N. ve Oral, E. Ö. (1999). *Bir Osmanlı başkenti Bursa'nın tanzimattan Cumhuriyete fiziksel değişim süreci*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Durmuş, E. N. (2019). *UNESCO geçici listesine alınan kasaba köyü Mahmutbey Camii ve Kastamonu turizmine yönelik değerlendirmeler*. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Dünya Miras Komitesi. (2017). *Uygulama rehberi*. Paris: UNESCO.
- Dünya Mirası Merkezi. (2017). *Dünya miras sözleşmesi uygulama rehberi*. Paris: UNESCO.
- Elbas, A. ve Dönmez, A. (2018). *Bursa rehberi*. Bursa: T.C Bursa Valiliği.
- Emekli, G., (2003). Kültür mirasının kültürel turizm yaklaşımıyla değerlendirilmesi. *Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu* 16-18 Nisan 2003, İzmir. Ege Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi. Yay, 43-49.
- Emekli, G. (2005). Avrupa Birliğin'de turizm politikaları ve Türkiye'de kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14, 99-107.
- Er, Ö. ve Bardakoğlu, Ö. (2016). Kültürel mirasın sürdürülebilir turizm ürünü çeşidi olarak değerlendirilmesi: Edirne örneği. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 95-111.
- Eriçok, A. (2014). Bursa tarihi ticaret merkezinde 16. yüzyıldan günümüze ticari fonksiyonların değişimi. *Planlama Dergisi*, 24(3), 173-181.
- Ersoy, B. (2001). Osmanlı şehir-içi hanlarının işlevleri. *Türk Sanatları Kongresi*. Utrech. 16, 1-3.

- Eryılmaz, G. ve Kaya, M. (2021). Covid-19 dönemi öncesi ve sonrası turizm destinasyonlarına yönelik beklentilerin incelenmesi. *Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 17-36.
- Eryücel, Ö. (2018). *Turizmde kültürel mirasın sürdürülebilirliği: Kazdağı Türkmen Köyleri örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Espelt, N. G. and Benito, J. A. (2006). Visitors' behavior in heritage cities: The case of Girona. *Journal of Travel Research*, 44(4), 442-448.
- Eşitti, B. ve Kınır, S. (2015). Konya ili örneğinde kalkınma ve inanç turizmi. *Bartın. Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi.*, 6(12), 175-190.
- Eyice, S. (1992). Büyük çarşı. *İslam Ansiklopedisi*, 6, 507-508.
- Eyice, S. (2002). Koza Hanı. *İslam Ansiklopedisi*, 26, 231-232.
- Fagence, M. (2003). *Turism In destination communities*, Wallingford: Cambridge: Cabi Publishing.
- Genim, S. (2002). Kültür turizmi. *T.C Turizm Bakanlığı 2. Turizm Şurası Bildirisi*, 12-14 Nisan. Ankara.
- Göçen Aygün, S. (2020). *Kültür turizmi ve yerli turistlerin buna ilişkin algıları üzerine bir araştırma: Safranbolu örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gögebakan, Y. (2015). Dünya üzerinde kültürel varlıkların turizme ve ekonomiye katkısı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(9), 48-70.
- Göktaş, L. S. (2016). *Şanlıurfa ve Konya illerinin inanç turizmi potansiyelleri ve halkın inanç turizmine bakış açısından iki ilin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Gönül, F. (2020). *Bursa'nın turizm değerleri*. Bursa: Bursa Ticaret Odası.
- Gullion, C., Avgoustis Hji, S. and Fu, Y.-Y. (2015). Cultural tourism investment and resident quality of life: A case study of Indianapolis, Indiana. *International Journal of Tourism Cities*, 1(3), 184-189.

- Gülcan, B. (2010). Türkiye’de kültür turizminin ürün yapısı ve somut kültür varlıklarına dayalı ürün farklılaştırma ihtiyacı. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 99-120.
- Gülde, E. (2017). *Kültürel mirasın korunması*. Kültürel Miras ve Turizm Ön Lisans Programı. İstanbul. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Gülersoy, A.E. ve Gülersoy, Ö. (2016). Hitit başkenti Şapinuva perspektifinde Ortaköy (Çorum)’ün doğal, sosyo-kültürel miras değerleri ve turizm potansiyeli, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt: 15, Sayı: 2, 485-530.
- Günel, V. (2005). Mardin ilinde kültürel turizm potansiyeli. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 11:93-124.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve kültür*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Güzel, Ö. (2010). Turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında yeni bir dinamik : İnanç turizmi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2), 87-100.
- Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C. (2011). *Turistik ürün çeşitlendirmesi*. Balıkesir: Nobel Yayınları.
- Hamengkubowono, X. (1993). Revitalization of culture heritage within the context of tourism. ‘‘In universal tourism: Enriching or degrading culture. Proceedings of the international conference on culture and tourism’’, W. Nuryanti, Ed., 20-29, Gadjah Mada University Press, Yogyakarta.
- Hancock, B. (1998). *Trent focus for research and development in primary health care*. Trent Focus Group.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. C. (2007). *(Re) creating culture through tourism: Black heritage sites in New Jersey*. Tourism, Culture and Regeneration, 59-68.
- Hausmann, A. (2007). Cultural tourism: marketing challenges and opportunities for German cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 13(2), 170-184.

- Henderson, J. (2003). Managing tourism and Islam in peninsular Malaysia. *Tourism Management*, 24(4), 447-456.
- Hızlı, M. (1998). Osmanlı klasik döneminde Bursa medreseleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 72-73.
- Ishwaran, N. (2004). International conservation diplomacy and The World Heritage Convention. *Journal of International Wildlife Law and Policy*, 7(1), 43-56.
- ICOMOS. (2018). *Report on the Icomos advisory mission to Itchan Kala. Özbekistan: UNESCO.*
- ICOMOS. (2019). *Joint UNESCO World Heritage Centre/ ICOMOS advisory mission to the world heritage property historic areas of İstanbul. İstanbul: UNESCO.*
- ICOMOS. (2019). *Report of the joint world heritage / ICOMOS reactive monitoring mission to the world heritage site of "Gebel Barkal and the sites of the napatan region", Sudan. Sudan: UNESCO.*
- ICOMOS, ve WTO. (1993). *Cultural tourism- tourism at world heritage sites. Madrid: The Site Managers Handbook.*
- İbret, Ü., Aydınöz, D., ve Uğurlu, M. (2015). Kastamonu şehrinde kültür ve inanç turizmi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, 239-269.
- İçöz, O. (2009). Sağlık turizmi kapsamında medikal (tıbbi) turizm ve Türkiye'nin olanakları. *Journal Of Yasar University*, 4(14), 2257-2279
- Istoc, E.-M. (2012). Urban cultural tourism and sustainable development. *International Journal for Responsible Tourism*, 1, 38-57.
- Kaplanoğlu, R. (2001). *Bursa ansiklopedisi*. Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı.
- Kara, G. (2017). Kültürel mirasın turizm amaçlı kullanılmasında turist taleplerinin belirlenmesi: Safranbolu örneği. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 40-50.
- Karapınar, E., ve Barakazi, M. (2017). Kültürel miras turizminin sürdürülebilir turizm açısından değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 5-18.

- Kaya, C. (2015). *Sakarya'nın toplantı pazarı analizi: Yerel paydaşların görüşleri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Khalilova, K. (2008). *Kültür turizmi bakımından Azerbaycan Şirvan bölgesinin arz potansiyelinin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kitzinger, J. (1998). Qualitative research. *Introducing Focus Groups*, 311, 299-302.
- Kızılırmak, İ. ve Kurtuldu, H. (2005). Kültürel turizmin önemi ve tüketici davranışlarına yönelik bir çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 100-120
- Korunovski, S. ve Marinoski, N. (2012). Cultural tourism in ohrid as a selective form of tourism development. *Procedia - Social And Behavioral Sciences*, 44, 104-113.
- Kozak , N., Maviş, F., ve Ahipaşaoğlu, H. S. (2002). *Genel turizm bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kozak, M. (2018). *Bilimsel araştırma: Tasarım,yazım ve yayın teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lea, J. (2006). *Tourism and development in the third world*. London: Roudledge Taylor and Francis Group.
- Leiper, N. (1997). Big success, big mistake, at big banana: Marketing strategies in road-side attractions and theme parks. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 6(3/4), 103–121.
- Lenzerini, F. (2011). Intangible cultural heritage: The living culture of peoples. *The European Journal of International Law*, 22(1), 101-120.
- Lernia, S. D. (2005). Incoming tourism, outgoing culture: Tourism, development and cultural heritage in the Libyan Sahara. *The Journal of North African Studies*, 10:3-4, 441-457.
- Light, D. (2000). Gazing on communism: Heritage tourism and post-communist identities In Germany, Hungary. *Tourism Geographies*, 2(2), 157-176.

- Lin, C.-F., and Liu, Y.-D (2011). The development of cultural tourism: A review of UK experience. *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 6(2), 363-376.
- Loulansk, T. ve Loulanski, V. (2011). The sustainable integration of cultural heritage and tourism: A meta-study. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(7), 837-862.
- Mahadevan, R. and Zhang, J. (2021). Tourism in UNESCO world heritage site: Divergent visitor views to lijiang on experiences, satisfaction and future intentions. *Journal of China Tourism Research*, 1-19.
- Mancı, A. ve Aydoğdu, M. (2014). Şanlıurfayı ziyaret eden yabancı turist profili ve kültürel miras algıları. *The Journal of Academic Social Science*, 27, 91-107.
- Marshall, C. and Rossman, G. (2014). *Designing qualitative research*. New York: Sage.
- McKercher, B. (2002). Towards a classification of cultural tourist. *International Journal of Tourism Research*, 4(1), 29-38.
- Mckercher, B. and Cros, H. (2002). *The partnerships between tourism and cultural heritage management*. New York, Londra: Roudledge Taylor and Francis Group.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Mert, İ. H., Şahin , R., ve Altın, A. (2018). Prusa da ad Olympum'dan (Bursa) bir oda mezar. *International Journal of Social Inquiry*, 11(1), 203-254.
- Meydan Uygur, S. ve Baykan, E. (2007). Kültür turizmi ve turizmin kültürel varlıklar üzerindeki etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 30-49.
- Morse, J. M. (2016). *Mixed method design: Principles and procedures*. New York: Routledge.
- Mowforth, M. and Munt, I. (2003). *Tourism and sustainability development and new tourism in the third world*. New York: Routledge.
- Mukhlis, J. (2021). Analysis of the Jalawastu area as a sustainable cultural tourism. *Journal of Green Science and Technology*, 5(1), 27-32.

- Nagy, K. (2012). Heritage tourism, thematic routes and possibilities for innovation. *Club of Economics in Miskolc*, 8(1), 7-25.
- Niemczyk, A. (2013). Cultural tourists: “An attempt to classify them”. *Tourism Management Perspectives*, 5, 24-30.
- Nişancı, Z. (2012). Toplumsal kültür-örgüt kültürü ilişkisi ve yönetim üzerine yansımaları. *Journal of Life Sciences*, 1(1), 1279-1293.
- Nyaupane, G. and Andereck, K. (2014). Visitors to cultural heritage attractions: An activity-based integrated typology. *Tourism Culture and Communication*, 14(1), 17-26.
- Oğuz, M. (2009). Somut olmayan kültürel miras ve kültürel ifade çeşitliliği. *Millî Folklor Dergisi*, 11(82), 6-12.
- O'Keefe, R. (2004). World cultural heritage: Obligations to the international community as a whole? *International and Comparative Law Quarterly*, 53(1), 189-209.
- Orbaşlı, A. (2000). *Tourists in historic towns: Urban conservation and heritage management*. London and New York: Spon Press.
- Öter, Z. ve Ünal, E. (2017). Somut olmayan kültürel mirasın beypazarı turizm destinasyonunda yerel ekonomiye katkıları. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 1, 26-37.
- Özdemir, N. (2009). Kültür ekonomisi ve endüstrileri ile kültürel miras yönetimi ilişkisi. *Millî Folklor Dergisi*, 21(84), 73-86.
- Özden, S. (2021). *Bitlis ili ve ilçeleri el sanatlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Özgüç, N. (2017). *Turizm coğrafyası özellikler ve bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte olan ülkeler için alternatif turizm faaliyetleri üzerine bir çalışma. *Gazi Üniversitesi Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 183-195.

- Palavar, H. (2020). *Kültür turizmi kapsamında dini mekanlarda turist deneyimleri, turist tatmini ve tavsiye etme eğilimi arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Trabzon örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı Turizm İşletmeciliği Yüksek Lisans Programı.
- Pekin, F. (2011). *Çözüm: Kültür turizmi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peric, B. S., Simundic, B., Mustra, V., and Vugdelija, M. (2021). The role of UNESCO cultural heritage and cultural sector in tourism development: The Case of EU Countries. *Sustainability*, 13(10), 1-14.
- Poria, Y., Butler, R., and Airey, D. (2001). Clarifying heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 28, 1047-1049.
- Poria, Y., Reichel, A., and Cohen, R. (2011). World heritage site —Is it an effective a case study of a religious heritage site. *Journal of Travel Research*, 50(5), 482-495.
- Puczko, L., and Ratz , T. (2003). Notice "A world heritage industry? tourism at hungarian world heritage sites : Une industrie patrimoniale mondiale? Le tourisme dans les sites du patrimoine mondial en hongrie". *Presses de l'Université de Paris-Sorbonne*, 2, 467-481.
- Richards, G. (1996). *Cultural tourism in Europe*. First printed U.K.
- Richards, G. (1996). *First printed U.K.* Cultural Tourism in Europe.
- Richards, G. (1996). *Originally published by cab international*. Cultural Tourism in Europe.
- Richards, G. (1996). *The scope and significance of cultural tourism*. Cultural Tourism in Europe, 23-28.
- Richards, G. (2001). *Cultural attractions and European tourism*. CABI Publishing.
- Rinschede, G. (1992). Form of religious tourism. *Annals of Tourism Research*, 19(1), 51-67.
- Ryan, C. (2002). Tourism and cultural proximity examples from New Zealand. *Annals of Tourism Research*, 29(4), 952-971.

- Saarinen, J., Moswete, N., and Monare, M. (2014). Cultural tourism: New opportunities for diversifying the tourism industry in Botswana. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 26, 7-18.
- Sarıkaya, Y. (2011). Kültür mirasına ilişkin koruma politikaları ve uygulamalarında kamu yararı ilkesi. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 5(11), 115-132.
- Serçek, S. (2011). *Bütünleşik pazarlama iletişimi çerçevesinde Türkiye’de inanç turizminin geliştirilmesi Mardin örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Seyfi, S., Hall, M., and Rasoolimanesh, M. (2020). Exploring memorable cultural tourism experiences. *Journal of Heritage Tourism*, 15(3), 341-357.
- Seyhan, B. (2014). *Frigya bölgesinin kültürel miras turizmi kapsamında değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezer, İ. (2017). Kültürel mirasın turizm açısından değerlendirilmesi: Taşköprü ilçesi örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 175-198.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for information*, 22(2), 63-75.
- Sheppard, D. and Wijesuriya, G. (2019). *Strengthening the effectiveness of the world heritage reactive monitoring process*. Paris: UNESCO.
- Silberberg, T. (1995). Cultural tourism and business opportunities for museums and heritage sites. *Tourism Management*, 16(5), 361-365.
- Silverman, D. (2016). *Qualitative research*. Sage Publishing
- Smith, M. (2009). *Issues in cultural tourism studies second edition*. USA and Canada: Roudledge.
- Sorguç, C. ve Tangör, E. (2018). *Bursa hisar kentsel koruma analiz çalışması*. Bursa: Osmangazi Belediyesi
- Sönmez, Z. (1996). Hacı İvaz Paşa. *İslam Ansiklopedisi Dergisi*, 14, 486-487.

- Stratan, A., Perciun, R., and Gribincea, C. (2015). Identifying cultural tourism potentials in republic of moldova through cultural consumption among tourists. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 188, 116-121.
- Şenol, F. (2016). *Türkiye turizm coğrafyası ve dünya kültürel mirası*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şentürk, A. (2012). *UNESCO dünya miras listesinde yer almanın, ülke kültürel miras koruma politikalarına etkileri üzerine bir değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). *Türkiye turizm stratejisi 2023 eylem planı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tapur, T. (2009). Konya ilinde kültür ve inanç turizmi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 474-492.
- Tarsusgil, G. (2013). *Kültür turizmi ve uluslararası tanınırlık: Ankara Hamamönü örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Taşkın, D. ve Savaşkan, Y. (2018). Taşınmaz kültür varlıkları kapsamında Ayasofya Müzesi'nin İstanbul kültür turizmine katkısı. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 92-103.
- Taştan, H. ve İflazoğlu, N. (2018). Hatay'ın UNESCO gastronomi şehri olması ile ilgili yerel restoran işletmelerinin farkındalığının değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 384-393.
- Terzi, A. R. (2016). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Timothy, D. (1997). Tourism and personel heritage experience. *Annals of Tourism Research*, 24, 751-754.
- Timothy, D. and Boyd, S. (2003). *Heritage tourism*. Harlow: Printice Hall.
- Tunç, A. ve Saç, F. (2008). *Genel turizm*. Ankara: Siyasal Basım Yayınları.
- Turgut Gültekin, N. ve Çetin, T. N. (2019). Dünya mirası kültürel rotalar kapsamında Türkiye'deki gelişim koridorlarının değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 57-72.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2002). *Beşeri coğrafya insan, kültür, mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

- Türnüklü, A. (2000). Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitelikte bir araştırma tekniği: görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 24, 543-559.
- Uca, S. (2019). *şehir turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uçar, M. (2021). *UNESCO dünya miras listesindeki alanları ziyaret niyetine etki eden faktörler: Ayasofya üzerine bir çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- UICN. (2020). *Rapport de la mission conjointe de suivi reactiv du centre du patrimoine mondial / UICN au parch national de la Salonga Republique Democratique du Congo*. Kango Cumhuriyeti: UNESCO.
- UNESCO, ICCROM, ICOMOS, and IUCN. (2011). *Preparing world heritage nominations*. Paris: UNESCO.
- UNWTO. (2020). *World tourism barometer*. Madrid. World Tourism Organization.
- Uriely, N. (1997). Theories of modern and postmodern tourism. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 982-984.
- Uslu, A. ve Kiper, T. (2006). Turizmin kültürel miras üzerine etkileri: Beypazarı/Ankara örneğinde yerel halkın farkındalığı. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 305-314.
- Usta, Ö. (2014). *Turizm: genel ve yapısal yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uysal, K. (2018). *Kültürel mirasın turizm amaçlı kullanılmasında yerel halkın algı ve tutumlarının belirlenmesi: İznik örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Ünsal, D. ve Pulhan, G. (2012). *Kültürel miras yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ürün, ř. (2021). *UNESCO dünya mirası olabilecek Türkiyede'ki doğal alanların belirlenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Üsküdar, ř. (2012). *Eskişehir'in kültür turizmi potansiyeli ve yerli turistlerin buna ilişkin algıları üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Üstüner , M. (2019). *Kültür turizmi deneyimlerinin müşteri memnuniyetine etkisi: Diyarbakır örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Batman: Batman Üniversitesi.
- Varol, F. (2017). *Kültürel miras yönetiminde sürdürülebilirlik: Konya turizm paydaşlarına yönelik bir araştırma*. Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erkan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Turizm İşletmeciliği Bilim Dalı.
- Wang, S., Fu, Y.-Y., Cecil, A., and Avgoustis, S. (2006). *Residents' perceptions of cultural tourism and quality of life - a longitudinal approach*. *Tourism Today*, 47-61.
- Weaver, D. (2011). Contemporary tourism heritage as heritage tourism: evidence from Las Vegas and gold coast. *Annals of Tourism Research*, 38(1), 249-267.
- Weindelfend, A. (2006). Religious needs in the hospitality industry. *Sage Publications*, 6(2), 143-159.
- Williams, S. (2009). *Tourism geography*. New York: Roudledge.
- World Heritage Center. (2008). *World heritage information kit*. Paris: UNESCO.
- World Heritage Center. (2019). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention*. Paris: UNESCO.
- World Heritage Center, and IUCN. (2019). *Report on the joint world heritage centre/IUCN reactive monitoring mission to Rwenzori Mountains National Park, Republic of Uganda*. Uganda: UNESCO.
- World Heritage Center, IUCN, and ICOMOS. (2019). *Report on the joint world heritage centre/ICOMOS/IUCN reactive monitoring mission to the UNESCO world heritage property "Trang an Landscape Complex" in Vietnam*. Vietnam: UNESCO.
- Yavaş, D. (2006). Muradiye külliyesi- Şehzade Mahmud Türbesi. *İslam Ansiklopedisi Dergisi*, 31, 196-198.
- Yavaş, D. (2013). Yıldırım külliyesi. *İslam Ansiklopedisi Dergisi*, 43, 532-534.

- Yeniasır, M. ve Gökbulut, B. (2018). Perception and attitudes of local people on sustainable cultural tourism on the islands. *The Case of Nicosia. Sustainability*, 10(6), 1-16.
- Yenişehirlioğlu, E. ve Arslan Kalay, H. (2017). UNESCO dünya miras listesinin kültürel miras alanlarındaki ziyaretçi sayılarına etkisi. *International Congress on Cultural Heritage and Tourism*, 1191-1998.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K., Akkuş, G., Şahbudak, E., ve Işkın, M. (2017). Kültürel miras farkındalığı: cumhuriyet üniversitesi öğrencilerine yönelik bir uygulama çalışması. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(16), 86-100.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research design and methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Yozcu, S. (2011). *İklim değişikliğinin türkiye termal turizm üzerine etkisi: Bursa il merkezine yönelik bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. İstanbul Üniversitesi.
- Yücel, R., Şengül, S., ve Kurnaz, A. (2017). *Turizm destinasyonlarının UNESCO dünya miras listesine girişinde paydaşların iş birliğinin rolü: Mudurnu örneği*. *Akademik Bakış Dergisi*, 64, 733-750.
- Zoğal, V. ve Emekli, G. (2017). Yaratıcı turizme kavramsal ve coğrafi bir yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26(1), 21-34.
- http 1: <http://whc.unesco.org/en/list/1452> (Erişim Tarihi: 02.09.2021)
- http 2: <https://www.unwto.org/cultural-tourism-covid-19> (Erişim Tarihi:04.10.2020)
- http 3: <http://whc.unesco.org/en/list/stat> (Erişim Tarihi:04.07.2021)
- http 4: <https://data.tuik.gov.tr/tr/main-category-sub-categories-sub-components2/#> (Erişim Tarihi: 06.10.2020)
- http 5: <https://www.ktb.gov.tr/TR-96283/kulturel-miras.html> (Erişim Tarihi:06.06.2021)
- http 6: <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1nC4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan->

- [K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi](#) (Erişim Tarihi:01.03.2021)
- http 7: <https://www.unesco.org.tr/pages/96/2/unesco> (Erişim Tarihi:05.02.2021)
- http 8: <https://www.unesco.org.tr/Pages/98/151/UNESCO-Mill%C3%AE-Komisyonlar-T%C3%BCz%C3%BCC%C4%9F%C3%BC> (Erişim Tarihi:02.03.2021)
- http 9: <https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-132214/unesco.html> (Erişim Tarihi:08.03.2021)
- http 10: <https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco> (Erişim Tarihi:04.02.2021)
- http 11: <http://whc.unesco.org/en/list/stat> (Erişim Tarihi:05.01.2021)
- http 12: <http://whc.unesco.org/en/list/> (Erişim Tarihi:05.10.2020)
- http 13: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html> adresinden [alındı](#) (Erişim Tarihi:08.06.2021)
- http 14: <http://whc.unesco.org/en/list/> (Erişim Tarihi:12.10.2020)
- http 15: <http://whc.unesco.org/en/reactive-monitoring/> (Erişim Tarihi:02.04.2021)
- http 16: <http://whc.unesco.org/en/118/> (Erişim Tarihi:01.05.2021)
- http 17: <http://whc.unesco.org/en/158/> (Erişim Tarihi:02.05.2021)
- http 18: <https://whc.unesco.org/en/list/1167> (Erişim Tarihi:04.05.2021)
- http 19: <https://whc.unesco.org/en/list/stat/#s7> (Erişim Tarihi:10.06.2021)
- http 20: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html> (Erişim Tarihi:15.06.2021)
- http 21: <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi> (Erişim Tarihi:15.03.2021)
- http 22: <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50838/unesco-somut-olmayan-kulturel-miras-listesi.html> (Erişim Tarihi:11.06.2021) 2 tane

- http 23: <https://www.ktb.gov.tr/TR-96283/kulturel-miras.html> (Erişim Tarihi: 13.06.2021)
- http 24: <https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco> (Erişim Tarihi:18.02.2021)
- http 25 : <http://whc.unesco.org/en/list/stat> (Erişim Tarihi:05.07.2021)
- http 26:
https://whc.unesco.org/en/sessions/44com/documents/#state_of_conservation_reports (Erişim Tarihi:121.06.2021)
- http 27: <https://www.bursa.com.tr/tr/sayfa/bursa-hakkinda-45/> (Erişim Tarihi:09.07.2021)
- http 28: <https://bursainvest.gov.tr/turizm-ve-kultur/> (Erişim Tarihi:07.07.2021)
- http-29: <https://www.bursa.com.tr/> (Erişim Tarihi: 27.12.2021)
- http 30: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kulliye> (Erişim Tarihi:03.08.2021)
- http 31: <http://www.bursadakultur.org/index.htm> (Erişim Tarihi:07.08.2021)
- http 32: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/TurizmAktiviteleri/bursa-ulu-cami> (Erişim Tarihi:11.08.2021).
- http 33: <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/orhan-camii-39/> (Erişim Tarihi:13.08.2021)
- http 34: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/emir-han> (Erişim Tarihi:28.07.2021)
- http 35: <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/kapan-han-117/> (Erişim Tarihi:12.08.2021)
- http 36: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/fidan-han-mahmut-pasa-hani> (Erişim Tarihi:18.08.2021)
- http 37: <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/ertugrul-bey-cami-186/> (Erişim Tarihi:20.07.2021)
- http 38: <https://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/> (Erişim Tarihi:14.08.2021)

- http 39: <https://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-tarihi-carsi-ve-hanlar-bolgesi-carsibasi-kentsel-tasarim-projesinde-4-bina-daha-yikildi-1445016.html> (Erişim Tarihi:29.07.2021)
- http 40: <http://bursa.gov.tr/bursada-tarihi-kosu> (Erişim Tarihi:05.07.2021)
- http 41: <https://www.haberler.com/yer-kapi-da-restorasyon-calismalari-basladi-haberi/> (Erişim Tarihi:06.07.2021)
- http 42: <http://www.osmangazi.bel.tr/tr/haber/ustu-acik-otobusle-sehir-turu-> (Erişim Tarihi:01.07.2021)
- http 43: <http://www.osmangazi.bel.tr/tr/haber/hisar-arkeoparki-bursaya-deger-katacak> (Erişim Tarihi:10.07.2021)
- http 44: [Eski Bursa yeniden canlandı - Seyahat Haberleri \(hurriyet.com.tr\)](http://www.hurriyet.com.tr/Eski-Bursa-yeniden-canlandi-Seyahat-Haberleri) (Erişim Tarihi:13.07.2021)
- http-45: <https://www.bursa.bel.tr/haber/2021-hanlar-bolgesi-ve-ipek-yili-29790> (Erişim Tarihi:28.12.2021)
- http 46: <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/?s=sultan+k%C3%BCIliyeri> (Erişim Tarihi:15.08.2021)
- http 47: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/hudavendigar-kulliyesi-i-murad-kulliyesi> (Erişim Tarihi:27.06.2021)
- http 48: <http://bursadazamandergisi.com/kunye> (Erişim Tarihi:06.08.2021)
- http 49: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/yildirim-kulliyesi> (Erişim Tarihi:26.08.2021)
- http 40: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9962/bursa.html> (Erişim Tarihi:31.07.2021)
- http 51: <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/yildirim-bayezid-turbesi-57/> (Erişim Tarihi:12.04.2021)
- http 52: <http://yildirim.gov.tr/yildirim-hamami> (Erişim Tarihi:15.04.2021)
- http 53: <https://www.bursamuze.com/sultan-celebi-mehmet-kulliyesi-yesil-kulliyesi-554/> (Erişim Tarihi:24.07.2021)

- http 54: <https://www.yildirim.bel.tr/yildirim-detay/YESIL-CAMII/23> (Erişim Tarihi:24.03.2021)
- http 55: <https://www.bursatv.com.tr/kultur-sanat/yesil-bursa-nin-yesil-turbesi-h904299.html> (Erişim Tarihi:25.07.2021)
- http 56: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/yasayan-osmanli-ruhu-muradiye-kulliyesi/1164907> (Erişim Tarihi:22.05.2021)
- http 57: <https://bursagezi.com/medreseler-ve-mektepler/muradiye-2-murad-medresesi> (Erişim Tarihi:06.09.2021)
- http 58: <http://www.bursaulucamii.com/dini4.html> (Erişim Tarihi:29.08.2021)
- http 59: <https://muradiyeilkokulu.meb.k12.tr/> (Erişim Tarihi:11.05.2021)
- http 60: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/ii-murad-turbesi> (Erişim Tarihi:11.05.2021)
- http 61: <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/huma-hatun-turbesi-167/> (Erişim Tarihi:20.06.2021)
- http 62: <https://www.bursamuze.com/sultan-2murad-kulliyesi-muradiye-kulliyesi-553/> (Erişim Tarihi:14.07.2021)
- http 63: <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/sehzade-mustafa-turbesi-mustafa-i-cedit-turbesi-.html> (Erişim Tarihi:13.08.2021)
- http 64: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/ebe-hatun-turbesi> (Erişim Tarihi:14.08.2021)
- http 65: <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/gulruh-hatun-turbesi-162/> (Erişim Tarihi:08.07.2021)
- http 66: <http://alanbakanligi.bursa.bel.tr/mukrime-hatun-turbesi/> (Erişim Tarihi:13.06.2021)
- http 67: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/sirin-hatun-turbesi> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)